

Jordi Panyella i Carbonell. **Entrevista a Enrique del Río** • Josep Parcerisa i Casals. **El finançament cooperatiu a les XX Jornades de Prada** • Joelle Palmieri i Dominique Foufelle. **Feminisme i economia social i solidària** • Jöel Martine. **Per un sector de la propietat social viable en l'entorn econòmic actual** • Bruno Clémentin i Vincent Cheynet. **El decreixement sostenible** • Luiz Inácio Gaiger. **Eficiència sistèmica** • Ana Rita Castro Trajano i Ricardo Augusto Alves de Carvalho. **Identitat i treball autogestionari** • Josep Puig i Boix. **Per què l'energia nuclear no podrà ser mai la solució ecològica a l'escalfament de l'atmosfera?** • Alfonso Vázquez. **Societat del coneixement i biopolítica** • Ana Montoro. **Desenvolupament personal i inserció laboral** • Perfecto Alonso. **Conveni del sector del lleure. Nova regulació laboral i empresarial del sector** • Jordi Garcia. **Sobre humanitzar allò infrahumà**

Les fotos que il·lustren aquest número 17 són de Dolors Ferré (portada i pàg. 19, 27, 53, 81 i 97) i de Jordi Garcia (pàg. 7, 15, 63, 69, 75 i 107).

Consell de redacció:

Mireia Franch, Héctor Galvany, Jordi Garcia, Jordi Panyella, Josep Parcerisa, Jordi Via, Ester Vidal.

Coordinació:

Héctor Galvany - Arç cooperativa

Maquetació, traducció i revisió lingüística:

L'apòstrof, SCCL

Impressió i enquadernació:

Gramagraf, SCCL

Edita:

Federació de Cooperatives de Treball de Catalunya

Redacció, publicitat i subscripcions:

Telèfon: 93 318 81 62

Carrer Premià, 15, 1r, 08014 Barcelona

federacio@cooperativest treball.coop

www.cooperativest treball.coop

Amb el suport de l'Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives

D.L. B - 29.642/97

Revista impresa en paper 100% reciclat

Í N D E X

Presentació 3

Entrevista

Entrevista a Enrique del Río
Jordi Panyella i Carbonell 7

Textos

El finançament cooperatiu a les XX
Jornades de Prada
Josep Parcerisa 15

Feminisme i economia social i solidària
Joelle Palmieri i Dominique Foufelle 19

Per un sector de la propietat social
viable en l'entorn econòmic actual
Jöel Martine 27

El decreixement sostenible
Bruno Clémentin i Vincent Cheynet 53

Pre-textos

Eficiència sistèmica
Luiz Inácio Gaiger 63

Identitat i treball autogestionari
Ana Rita Castro i Ricardo Augusto Alves . 69

Per què l'energia nuclear no podrà ser
mai la solució ecològica a l'escalfament
de l'atmosfera?
Josep Puig i Boix 75

Societat del coneixement i biopolítica
Alfonso Vázquez 81

Contextos

Desenvolupament personal i
inserció laboral
Ana Montoro, Jordi Foix, Daniel Jover
i Celina Whitaker 97

Conveni del sector del lleure.
Nova regulació laboral i empresarial
del sector
Perfecto Alonso. 107

Ressenyes

Sobre humanitzar allò infrahumà
Jordi Garcia Jané 115

Recomanacions

Obres varies 123

Il·lustracions

Ferdinand
Martí Pey 51, 73, 96, 113

Presentació

Entrevista a Enrique del Río

Enrique del Río és un profund coneixedor de l'economia solidària i treballa per al seu creixement assessorant i acompanyant projectes empresarials d'aquest tipus. En aquesta entrevista mantinguda amb Jordi Panyella, del Río opina sobre els vincles entre economia solidària i moviments socials i insisteix en la importància de construir experiències positives que demostrin la viabilitat, la bondat i els avantatges d'aquesta altra manera de fer empresa.

El finançament cooperatiu a les XX Jornades de Prada

Josep Parcerisa fa unes consideracions sobre els diversos dispositius de finançament cooperatiu de què disposem. La reflexió sorgeix arran d'un debat sobre aquest tema que va tenir lloc a les II Jornades de Cooperativisme celebrades a la Universitat Catalana d'Estiu (Prada) el 2005, organitzades per la Fundació Roca i Galès. Parcerisa aprofundeix en les característiques de les seccions de crèdit de les cooperatives agràries i llança al vol algunes preguntes provocadores.

Feminisme i economia social i solidària

La relació entre feminisme i economia social i solidària és contradictòria. Hi ha feministes que consideren aquesta modalitat de l'economia com una regressió per a les dones, entre altres raons perquè la vinculen a la precarització laboral. Però també és cert que moltes dones que treballen en l'economia solidària impulsen veritables projectes de canvi social. Joelle Palmieri i Dominique Foufelle, després de definir cada un d'aquests conceptes, analitzen les seves possibles divergències i convergències.

Per un sector de la propietat social viable en l'entorn econòmic actual

Joël Martine ens presenta una nova proposta d'economia plural, que a més del sector mercantil privat, el sector estatal i el tercer sector, n'incorporaria un quart, el sector de la propietat social, que estaria format per cooperatives autogestionàries, les quals no podrien acumular capital i, per tant, no es finançarien amb fons propis sinó amb fons públics garantits per l'Estat i provinents d'una part dels estalvis populars.

Eficiència sistèmica

Luiz Inácio Gaiger critica la visió dominant del concepte d'eficiència propi de l'economia capitalista, que la subordina a la lògica del capital, i explora quines haurien de ser les característiques de l'eficiència en les empreses de l'economia solidària.

Identitat i treball autogestionari

Allò que en abstracte sembla garantit, la identitat, en el sentit d'identificació, dels treballadors amb les empreses que autogestionen, resulta més complicat a l'hora de la veritat. De vegades la cooperativa cau en l'autoidealització acrítica, d'al-

tres cops costa que els treballadors sentin l'empresa com a pròpia. En aquest article, Ana Rita Castro i Ricardo Augusto Alves adverteixen que la identitat de ser algú autònom en la nostra societat heterònoma no és gens fàcil.

Per què l'energia nuclear no podrà ser mai la solució ecològica a l'escalfament de l'atmosfera?

Josep Puig és una figura històrica del moviment ecologista i antinuclear. En l'article que us presentem rebat la nova marea pronuclear, que per desgràcia ha trobat un aliat en James Lovelock, un reputat científic ambientalista, cèlebre per haver formulat la suggeridora hipòtesi Gaia.

Societat del coneixement i biopolítica

Una vegada més tenim el plaer de reproduir un treball d'Alfonso Vázquez, en aquest cas una conferència pronunciada a la Diputació de Biscaia a l'abril de 2005. Cridat per parlar sobre el desenvolupament sostenible, Vázquez es pregunta quines organitzacions i quines persones seran necessàries en la nova societat del coneixement per garantir aquell desenvolupament, que Vázquez tracta des de l'òptica del que anomena la sostenibilitat sociopolítica.

Desenvolupament personal i inserció laboral

En el marc del Fòrum Social de la Mediterrània celebrat a Barcelona el juny de 2005, la Xarxa d'Economia Solidària organitzà les seves segones jornades. Un dels temes d'enguany fou el referit a desenvolupament personal i inserció laboral, que va ser debatut en taula rodona amb la participació de membres de diverses entitats que promouen la inserció laboral. Us reproduïm les seves intervencions.

Conveni del sector del lleure. Nova regulació laboral i empresarial del sector

La signatura del conveni col·lectiu del sector del lleure educatiu i sociocultural representa un pas important en el procés de maduració d'aquest mercat i de les relacions dels treballadors amb l'activitat i les entitats que les duen a terme. Perfecto Alonso n'analitza les principals característiques.

Sobre humanitzar allò infrahumà

Jordi Garcia ens ressenya el llibre de Marcos Arruda *Humanizar lo infrahumano*, publicat per editorial Icaria, en col·laboració amb Nordan Comunidad i la Xarxa d'Economia Solidària. El llibre és el primer volum d'una ambiciosa trilogia en què el reconegut pensador i activista brasiler intenta respondre a dues preguntes clau: quina educació per a quin treball?, i quin treball per a quin ésser humà?

Recomanacions

Aquest cop us recomanem cinc llibres: *La semilla del futuro*, sobre la necessària reconstrucció d'una agricultura al servei de la ciutadania; *Rescata tu dinero*, que tracta de les finances solidàries; *Ciudadanos soberanos*, entorn de la participació i la democràcia directa; *Alexandre Deulofeu*, una anàlisi descriptiva del pensament sobre la història d'aquest filòsof català, i *Con la comida no se juega*, que ens

proposa una alternativa autogestionària al model alimentari que intenta fer-nos empassar el capitalisme global.

Fotos

Hem volgut il·lustrar aquest número de nexa amb espais públics d'ús social (i voldríem que aquesta manera d'expressar-ho no us dugués a cap interpretació política), espais que són de tots, on s'hi va o s'hi queda per trobar-se amb amigues i amics i fer-la petar, o pendre el sol. Places, carrers i racons de pobles i ciutats, amb aquest atractiu especial que ens convida a fer-hi vida social i que usem senzillament o ostentosament, sense inhibicions i sobretot sense preocupar-nos de si algú està fent la foto.

Il·lustracions

Que ningú no ens preguntí per què a en Martí Pey, amb una cultura laica, moderna i universal com la seva, se li acut fer acudits sobre la biblia (nexa 4), el vi de missa (nexa 11), o el miracle dels pans i els peixos... Nosaltres tendim a pensar que el condueix un esperit crític i lúdic a la vegada que el mena a divertir-se amb allò que forma el seu entorn o la memòria històrica. La ironia de la vida podria fer pensar que després del miracle el protagonista ja no podrà sortir d'allà sota.

Entrevista a Enrique del Río:

Economia solidària i moviments socials

Per Jordi Panyella i Carbonell

Enrique del Río és un dels socis de la cooperativa madrilenya Proempleo, dedicada a l'assessorament i acompanyament de projectes empresarials de l'economia social i solidària. Ampli coneixedor d'aquesta realitat a l'Estat espanyol, també s'ha mogut i ha treballat per nombroses zones d'Amèrica Llatina, especialment a Brasil. Acabat d'arribar d'una estada a aquest país, respon a les nostres preguntes enfocades a la vinculació entre economia solidària i moviments socials.

Canviarem el món des de l'economia?

Si quan parlem de canviar el món volem dir que aquest funcioni d'una manera més favorable per a tota la humanitat, i no només per a una minoria, i que superem la quantitat d'injustícies i desigualtats inhumanes que hi ha actualment, crec que no. No és possible canviar en aquesta direcció actuant només des dels aspectes econòmics, encara que aquests siguin fonamentals.

De fet, i encara que sembli una contradicció, ni tan sols l'economia pot arreglar-se sola des d'ella mateixa. És a dir, l'economia no funciona només amb raons i elements econòmics, sinó que està travessada per mecanismes d'ordre cultural, psicològic, social, polític i per descomptat econòmic.

Per exemple, si ens fixem en l'origen dels beneficis econòmics que provenen de les vendes dels productes i serveis, podem observar que aquestes vendes tenen lloc bàsicament perquè la gent compra per raons culturals, segons els criteris i les prioritats que estableix en la seva vida, determinant quines són les necessitats que ha de satisfer. O compra per la pressió psicològica/social de no voler ser menys que els altres, o fins i tot per raons afectives per fer un regal a algú que estima. De manera que el factor econòmic intervé sota forma de poder adquisitiu que determina solament la quantitat i la qualitat del consum, però no és el motor que impulsa a comprar, sinó el vehicle que permet la compra.

Per això els inversors de capital interveuen tants milers de milions d'euros al

món per influir en la consciència de les nostres necessitats i convèncer-nos de quines coses són les que necessitem per "viure i ser feliços". Per tot això, els canvis han de venir a través d'aprofundir molt més en la cultura, en el tipus de valors que volem viure en la societat, en les prioritats que establim. Si no esdevenim ciutadans pensants, amb consciència del que volem i del que no volem, i per què hi ha coses que ens convenen i coses

que no ens convenen, no ens plantejarem mai canvis en la inèrcia del funcionament actual.

I naturalment ha d'haver-hi canvis culturals profunds perquè l'economia estigui al servei de les persones i no al revés. La població ha d'assumir que l'economia és una part important de la nostra vida i, per tant, s'ha de gestionar. Els nostres diners han d'estar al servei de les nostres idees i de les empreses que desenvolupem. Empreses que hauran de ser diferents en els seus plantejaments, si és que volem sortir d'aquest model econòmic que ens redueix a simples productors o desocupats, consumidors i contribuents.

Tot el moviment per la pau que hi va haver a l'Estat espanyol el 2003 va generar una espècie de sentiment de "s'han de fer les coses d'una altra forma, no sabem de quina, però s'ha de trobar". Com pot contribuir l'economia alternativa i solidària a aquesta demanda?

La forma de fer depèn força de les nostres motivacions i els nostres objectius, de manera que, per fer-ho d'una altra manera, s'han de renovar conti-

L'economia està travessada per mecanismes d'ordre cultural, psicològic, social, polític i, per descomptat, econòmic.

nuament les nostres motivacions i les nostres anàlisis.

Per renovar les nostres motivacions cal analitzar a fons la societat i detectar on estan les arrels del seu mal funcionament, que tants desequilibris i situacions infrahumanes provoca. Si fem una anàlisi sincera i rigorosa, veurem la part de responsabilitat que hi tenim nosaltres, i descobrirem amb quinna facilitat reproduïm les mateixes actituds i valors que en teoria critiquem i volem combatre. Sovint generem estructures que repeteixen els mateixos esquemes de funcionament de poder i de dogmatisme ideològic i ens convertim en “autistes socials” gairebé sense adonar-nos-en.

Les nostres infraestructures d'economia social i solidària, per ser alternatives, han d'estimular perquè tothom pensi i sàpiga el que fa i per què ho fa. No poden pressionar i “rentar el cervell” amb missatges i consignes elaborades, tal com fa el sistema socioeconòmic que critiquem. Cal facilitar que tots sapiguem les conseqüències de fer servir els nostres diners d'una manera o una altra, i a qui afavorim quan comprem alguna cosa.

La nostra manera d'entendre l'economia alternativa ha d'oferir solucions tècniques pràctiques per al dia a dia, en el moment de poder comprar productes de qualitat, no contaminants ni transgènics, ni que es trenquin de seguida, ni que siguin superflus, etc. No hem d'incitar el consumisme a canvi de recaptar diners per a unes causes més justes. Això ens obliga a crear empreses i xarxes que ofereixin productes d'aquest tipus.

Els nostres diners han d'estar al servei de les nostres idees i de les empreses que desenvolupem.

Igualment, a l'hora de treballar en les nostres empreses, no podem reproduir els esquemes de precarietat en les condicions de treball, llevat que siguin els mateixos socis els qui decideixin assumir-les durant un temps prudencial per poder capitalitzar-se i no dependre dels bancs, però mai imposades a tercers en nom de la nostra causa.

Hem de passar per experiències eficaces de producció i consum, que ens satisfacin i mostrin altres maneres d'entendre l'economia i el mercat: Que siguin rendibles per a tots i solucionin els problemes quotidians i que donin respostes a les necessitats reals. No hi ha prou amb la rendibilitat financera per a qui posi el capital o per a qui el vengui.

Necessitem fer en comú activitats gratificants d'organització que ens demostrin altres maneres més planets de vida individual i en grup, de manera que la dimensió política sigui una responsabilitat de tots i no un simple vot cada quatre anys.

Tu que has estat a Amèrica Llatina acompanyant moltes iniciatives d'economia solidària, quines diferències trobes amb les europees pel que fa a la vinculació entre aquestes iniciatives i els moviments socials?

En general, les experiències d'economia solidària a Amèrica Llatina estan molt més vinculades als moviments socials que a Europa. De fet, moltes d'aquestes experiències d'economia solidària a Amèrica Llatina estan vinculades o fins i tot han nascut en els moviments socials.

En alguns casos ni tan sols es distin-

gia la iniciativa econòmica i la social perquè van unides en el mateix projecte. Per exemple, el Banco Palmas a Fortaleza (CEARA), al nord-est de Brasil, que emet una moneda social per facilitar la compra als comerços del barri i dóna crèdits tant per al consum, com per a la millora de l'habitatge o per invertir en la creació de la seva pròpia ocupació, és una iniciativa de l'associació

de veïns del barri, que segueix gestionant-lo. A Mendoza (Argentina), una ciutat al peu de la serralada dels Andes, a banda de construir els seus habitatges de manera cooperativa, els veïns d'un barri han llançat projectes d'autoocupació, han organitzat una cooperativa de confecció de roba, una empresa que es dedica al càterring formada per malalts del ronyó que necessiten cures especials dos o tres cops per setmana, etc.

Així, en diversos països s'han desenvolupat experiències d'economia social i solidària tant a la ciutat com en l'àmbit rural on el moviment social assumeix la responsabilitat de posar-les en marxa i gestionar-les o sumar-s'hi quan les ha originat una altra entitat especialitzada: cooperatives de crèdit, treballs de construcció i promoció d'habitatges, creació de cisternes d'aigua per aprofitar l'aigua de la pluja i combatre la sequera a les zones semiàrides, tallers de producció industrial o artesanal i un llarg etcètera.

Alguns exemples d'aquesta barreja poden ser els dos últims encontres d'economia solidària celebrats a Brasil aquest mateix any, un al mes de gener a Rio de Janeiro amb l'assistència de més de 200 organitzacions d'aquest Estat, majoritàriament cooperatives, associacions de residents (veïns) i ONG. I l'altre

al mes de novembre celebrat a Fortaleza, a l'Estat de Ceará (nord-est), també amb més de 200 entitats entre cooperatives,

ONG, associacions de residents, institucions públiques i sindicats.

Si prenem com a referència el Brasil, podem constatar una gran diferència entre l'estil de fer allí i a Europa, sobretot a l'Estat espanyol. Allí el sindicat dels metal·lúrgics de la CUT, per

exemple, està implicat en tots aquests processos, igual que hi ha molts Centres de Desenvolupament Comunitari implicats en projectes productius, en cooperatives de crèdit, d'habitatges, en la lluita contra la sequera i la pobresa, etc.

Les entitats de socioeconomia a Amèrica Llatina tenen més en comú el territori on actuen que les experiències europees. En aquesta banda de l'Atlàntic hi ha una divisió més evident entre els diversos camps d'actuació. Som més temàtics, aquí hi ha una especialització segons els temes que treballi cadascú i el territori no és el centre d'unió de les accions, sinó que es coincideix en un mateix territori però en general ignorant-se els uns als altres.

No obstant això, cal aclarir que en cada país hi ha un context que genera unes dificultats específiques i una situació de conflicte diferent, que alhora susciten experiències diferents. Així, per exemple, en els casos de dictadures o enfrontaments armats, proliferen més les accions de tipus polític i sindical, encaminades a la conquesta de les empreses que actuen amb tota impunitat. Mentre que als països on ja hi ha un mínim de funcionament democràtic que permeti l'organització popular com és el cas de Xile, Argentina i Brasil, per

***Reproduïm molt
fàcilment les
mateixes actituds i
valors que en teoria
critiquem i volem
combatre.***

exemple, l'energia popular s'orienta més a buscar solucions de millora de les condicions de vida i es multipliquen les experiències que busquen solucions econòmiques, tècnicament viables, a les situacions que els Estats són incapaçs de resoldre.

A Amèrica Llatina, hi ha més capital social que a Europa?

Si entenem per capital social les persones capacitades i compromeses socialment, podríem dir que allí hi ha més inquietuds despertes, més consciència de malestar, més voluntat de canvi i que les coses puguin anar millor. Així mateix, el nivell de consum encara no ha adormit o hipotecat les ganes de canviar les coses per part de la població.

Als seminaris d'economia solidària hi participa més gent i hi ha una gran quantitat de persones que estan implicades directament en projectes de producció per menjar, encara que també hi ha bastants representants d'ONG. Per descomptat hi ha una bona part de persones que el que fan està vinculat a projectes més amplis, que tenen a veure amb el canvi de societat.

Hi ha una major presència de dones que lideren projectes socials i econòmics que porten implícits l'aspecte relatiu al gènere. Hi ha també moltes experiències d'instruments de crèdits i de moneda social, fins i tot a països com Guatemala on, per llei, és prohibit tot estalvi que no es faci a través dels bancs.

Hi ha moltíssimes més iniciatives econòmiques populars que a Europa, encara que, com succeeix a l'Estat espanyol, no totes es poden anomenar d'economia solidària.

No podem en nom de la nostra causa imposar a tercers condicions de treball precàries.

En un moment on un percentatge tan gran de la població se sent atrapada per una economia que no controla, què s'ha de fer per difondre les possibilitats que ofereix l'economia solidària per tal de recuperar aquest control?

De totes maneres, convé no confondre les iniciatives que té la gent per "buscar-se la vida" legítimament (el que a

Amèrica Llatina se sol anomenar economia popular), amb les experiències que adopten clarament l'opció per una manera diferent de fer les coses.

Es tracta de contagiar les persones amb un missatge clar, sobretot els més joves. El missatge és: o t'organitzes d'una altra manera, on puguem opinar, pensar, gestionar, dirigir, compartir, intercanviar, créixer, consumir l'imprescindible per viure amb dignitat, cooperar i fixar el preu just dels productes i serveis amb consens amb totes les parts implicades..., o t'aguantem amb el que tenim.

Per fer-ho s'ha de poder mostrar la bondat i els avantatges d'una altra manera de fer. Calen experiències positives que serveixin com a punt de referència que demostra que es pot fer. Demostrar que es pot ser coherent, solidari i rendible. Que al final de cada mes tenim els ingressos suficients per cobrir les nostres necessitats bàsiques i prioritàries. Que es paga als proveïdors immediatament, que no abusem de ningú, que fem servir energies netes en els nostres processos productius, que treballem amb qualitat, que tots tenim possibilitats d'opinar sobre el que volem produir i com gestionar les nostres empreses i que, a més, gaudim del que

estem fent, encara que no tots els dies siguin igualment satisfactoris. Si no, com els seduirem? Amb més del de sempre?

Els moviments socials actuals són portadors de valors humans, els mateixos que podríem trobar a la carta “Emprendre per a un Món Solidari”. Com es concreten aquests valors en el quefer diari d’una empresa?

Les experiències d’economia solidària a Amèrica Llatina solen estar molt més vinculades als moviments socials que a Europa.

La carta “Emprendre per a un Món Solidari” que s’han donat les entitats europees lligades a les xarxes d’economia alternativa i solidària tracta de sis principis bàsics que tenen a veure amb l’equitat entre les persones, les condicions de treball dignes, el respecte envers el medi ambient, afavorir la cooperació en lloc de la competència, no tenir afany de lucre i el compromís amb l’entorn.

Dintre d’aquests principis que cal anar ampliant, aprofundint, precisant i millorant, assenyalem alguns aspectes que són bàsics en el funcionament de les nostres empreses.

En primer lloc, la igualtat-equitat, que té diverses maneres de concretar-se; però, per descomptat, les qüestions que tenen a veure amb els salaris són de les més importants, de manera que les diferències salarials han de ser petites, transparents, consensuades i ben justificades, per allò que a igual treball igual remuneració. En aquest sentit, es dona per fet que el compliment estricte de les condicions legals laborals és indispensable i inqüestionable com a punt de partida mínim.

En segon lloc, la democràcia interna i la transparència està molt condicionada

per l’accessibilitat de les vies de participació i de la claredat de les normes de funcionament pel que fa a la responsa-

bilitat de tots i de cadascú. Aquesta democràcia també té a veure amb la claredat i la quantitat d’informació que es té perquè la participació sigui eficient a l’hora de prendre decisions. Es pot tenir l’oportunitat de decidir, però si no es té la informació suficient per al tipus de decisió que s’hagi de pren-

dre, difícilment serà una participació responsable i més difícil encara que hi hagi igualtat.

En tercer lloc, el compromís de tots els socis amb els objectius. L’esforç de cadascú és un factor que s’ha de mesurar en les nostres empreses, ja que sol succeir amb relativa freqüència que alguns han de posar més “carn a la graella” per compensar el que altres no posen en el dia a dia. Encara que, després, a les assemblees, les crítiques no corresponen proporcionalment a l’esforç realitzat.

En quart lloc, el desenvolupament de les capacitats personals, a través d’opinar, planificar, assumir decisions i la responsabilitat per executar-les. En cinquè lloc, l’especial sensibilitat respecte del medi ambient és una de les característiques que distingeixen les empreses que advoquen per una economia més humana: procurant l’ús d’energies netes, prevenint i evitant amb la màxima cura l’impacte mediambiental de l’activitat que desenvolupem, l’aprofitament de materials reciclats...

En sisè lloc, les relacions comercials amb plantejaments de cooperació i no de competitivitat, que porten a revisar com s’estableixen els preus justos sense

abús d'uns sobre altres. Aquest aspecte realment és un desafiament sobre el qual hem de fer moltes experiències per veure com s'arriba a normalitzar, atès que culturalment estem preparats per al contrari i la inèrcia del sistema econòmic comercial et porta a competir en lloc de cooperar. Arribar a compartir informació en lloc de fer-la servir amb avantatge, encara que es corri el risc que els altres no tinguin la mateixa postura, és un primer pas per arribar a compartir els recursos.

En setè lloc, la independència financera és una condició imprescindible per tenir la llibertat d'actuar en coherència amb tots els punts anteriors. Aquesta independència està bastant relacionada amb la nostra viabilitat empresarial.

Per últim, el nostre compromís amb l'entorn ens fa concebre l'empresa com un element col·laborador dels plans de desenvolupament sostenible en el nostre territori. Les empreses no són "unitats" que puguin anar per lliure, sinó que són cèl·lules d'un organisme viu i han de participar en el desenvolupament d'aquest organisme social i econòmic del propi territori. Quan les empreses només es preocupen de si mateixes i dels beneficis financers a costa "del que sigui", es converteixen en cèl·lules cancerígenes de l'organisme social i econòmic al qual van contaminant i corrompent, generant malalties com "la precarietat", "la desocupació", "l'exclusió"...

Des de la teva posició laboral de consultor, fins a quin punt t'involucres en els projectes que assessores? On hi ha el límit de la relació empresa-client o militant-militant?

La independència financera és una condició imprescindible per tenir la llibertat d'actuar en coherència amb tots els punts anteriors.

Nosaltres som una cooperativa de treball associat que ens involucrem en els projectes que animem, fins al punt de posar diners i de vegades perdre'ls. Més que consultors hem estat una font d'empreses que aportem les nostres pròpies idees o que donem suport a les dels altres. És difícil assessorar des de la barrera, cal córrer els riscos per saber com acompanyar. Hem estat i continuem sent una espècie de casa d'abastament i

rampa de llançament.

Bastants dels projectes que hem posat en marxa ens han costat diners i, un cop funcionant, nosaltres no som els assessors, sinó un més, com els altres.

En les relacions empresa-client estem molt condicionats pel nivell cultural del grup que ens sol·licita el suport (el que anomenem assistència tècnica en el nostre argot intern professional), ja que en la cultura de la població no hi ha l'hàbit empresarial i quan donen aquest pas no tenen consciència del treball que suposa posar-la en marxa i els costos que porta aquesta preparació prèvia. Una gran part de la població té clar que cal pagar a un lampista o a un advocat, però no té tan clar que calgui pagar a algú que t'informi o t'orienti perquè això ja ho fa gratuïtament l'administració, encara que no sigui tan propera o no s'adapti igual.

No hem deixat mai de donar suport a ningú per manca de diners i sempre fem i hem fet gratuïtament la informació. Això ens ha obligat a fer treballs diversos que no tenen res a veure amb la creació d'autoocupació d'economia solidària, per poder cobrir les nostres necessitats econòmiques.

Així fem avaluacions, dissenys de plans de desenvolupament, o plans d'ocupació en forma d'assistències tècniques a les administracions públiques, per sobreviure econòmicament, encara que aquesta no era la nostra vocació. Amb altres grups ja constituïts en empreses i que ens procuren per a altres tipus d'assistència, la nostra manera d'involucrar-nos és fins on ells vulguin en un peu d'igualtat, però aclarint el que posem cadascú en temps i mitjans i distingint el que és treball i el que és militància voluntària que decideix cadascú lliurement. És important deixar clar això perquè amb certa freqüència la gent pretén utilitzar el teu temps per als seus projectes com si fos el teu propi projecte a canvi de res i això és antieducatiu, a més d'injust.

En quin moment es troba l'economia solidària a l'Estat espanyol?

És un moment d'arrencada. El risc és que proliferin moltes experiències enquadrades o aïllades per por de "contaminar-se" i al final caiguin a poc a poc en les xarxes de l'esquema econòmic del mercat que no permet patinades. És a dir que, per no associar-se per ser forts, caiguin en les urpes del convencional

Hi ha molta gent jove que té ideals i no vol més del de sempre, però necessiten assegurar la viabilitat dels projectes empresarials que volen posar en marxa.

El perill és que el factor econòmic es fiqui en el social i l'alternatiu, i no el social i alternatiu en l'econòmic. És a dir, que l'economia social es confongui amb el fet que el sector econòmic convencional es barregi amb el social i ano-

meni economia social a això, mentre que el correcte és el contrari: que siguin els valors socials els que inspirin i dirigeixin l'economia. Només d'aquesta manera entendrem la diferència entre ficar la mà en el social, (i més ara amb les expectatives de beneficis econòmics que desperta la futura Llei de "Dependència"), i l'alternatiu, que siguin els valors socials, universals, els que donin primacia a la persona i a població per sobre de tot.

Quins són els reptes del moviment per una economia alternativa després del canvi de govern i amb tot l'auge social que hi va haver?

Els mateixos que abans del canvi de govern: aconseguir vertaderes experiències de producció de béns i serveis que siguin rendibles i solidàries; que tinguin beneficis per invertir cada cop més en noves empreses que responguin a les necessitats no cobertes de la població; impulsar i inserir-se en plans de desenvolupament local sostenible.

Alhora, s'ha d'ocupar un espai polític de reconeixement de les entitats d'economia solidària per part de les polítiques públiques, que les consideri com a subjectes de dret, no com a experiències marginals. No hi ha motiu per renunciar a la possibilitat d'influir les polítiques públiques i frenar fins on es pugui el perill que l'Estat serveixi només per donar suport a l'economia al servei dels poderosos. És clar que aquesta no és la primera prioritat del nostre quefer diari, però s'ha de tenir en compte al mateix temps que consolidem les nostres empreses.

***L'especial sensibilitat
pel medi ambient
distingeix les
empreses que
advoquen per una
economia més
humana.***

Feminisme i economia social i solidària

Joelle Palmieri i Dominique Foufelle

Economia social i economia solidària no són conceptes nous, encara que se'ns vulgui fer creure això. Tanmateix, calen nous plantejaments que expliquin per què som les dones les qui majoritàriament impulsem noves formes d'economia, alternatives al model hegemònic de l'economia neoliberal, i de quina manera aquests projectes plantegen accions innovadores per a un veritable canvi social. En aquest article es presenten les relacions entre l'economia social, l'economia solidària i el feminisme, i tracta d'aportar algunes pistes per a la reflexió i també alguns matisos en la comprensió de cada una d'aquestes esferes...

Per abordar aquest tema, cal definir cada un dels seus components: el feminisme, l'economia social, l'economia solidària i la seva interacció, si n'hi ha, les seves incompatibilitats, i els seus possibles punts de convergència. Com a femi-

nistes que ens hem endinsat en l'àmbit de l'economia social, i més tard de l'economia solidària, intentarem oferir algunes orientacions i, fins i tot, plantejar els desafiaments de les protagonistes i actores d'aquests tres moviments.

I s'ha de començar per aquí perquè l'economia social, pels seus propis orígens històrics, no es va combinar mai amb les feministes. L'economia solidària, encara que majoritàriament duta a terme per les dones arreu del món, està únicament representada pels homes. I el feminisme, globalment implicat en la reivindicació de la igualtat de drets, escapa a la lògica de les alternatives econòmiques. Es tracta, llavors, d'aportar algunes pistes per a la reflexió i també alguns matisos en la comprensió i el compromís de cada una d'aquestes esferes.

L'economia solidària, encara que majoritàriament duta a terme per les dones arreu del món, està únicament representada pels homes.

L'economia social

Fa més d'un segle, amb la Comuna de París, naixien el sindicalisme i l'economia social. Mutualitats, cooperatives i associacions van ser creades per portar a la pràctica alternatives econòmiques al sistema dominant de l'època: el capitalisme industrial. Totes aquestes estructures es van basar en els valors de solidaritat i d'igualtat. En l'actualitat, aquest extens moviment institucionalitzat ignora els milions de dones a Àfrica, Àsia, Amèrica Llatina, i en altres parts on doblen enginy i perseverança per crear mutualitats de crèdit, de salut, cooperatives artesanals, agrícoles, de pesca... Segurament, el concepte de solidaritat ha canviat amb l'auge del neoliberalisme. La pròpia paraula 'solidaritat' anomenada tants cops de manera indiscriminada ha perdut el significat. Per això, no caldria recordar que contenen els conceptes de compromís i de risc compartit?

Ara bé, sembla que les fonts de l'economia social, de la seva cerca d'equilibri financer i desenvolupament econòmic, profundament consolidades en l'economia comercial, confonen, en moltes ocasions, la solidaritat amb la compassió o la caritat. S'ignora, per contra, que es tracta més d'una qüestió de corresponsabilitat, de compartir valors comuns, d'intercanviar pràctiques innovadores, d'estar juntes en un mateix procés de canvi, de lluitar per una vertadera democràcia econòmica, en resum, de crear un altre món.

L'economia solidària

L'economia solidària no és un concepte nou, encara que se'ns vulgui fer creure això. D'altra banda, s'ha de tenir en

compte que la terminologia amb què es fa referència a l'economia solidària canvia segons les regions. Així doncs, s'ha fet referència als termes d'economia popular, informal, de vida, etc. En tots els casos, es tracta d'un procés històric que té almenys 250 anys, iniciat amb els i les socialistes utòpics i utòpiques que treballaven en una economia controlada pels treballadors i per les treballadores i no per l'Estat. A partir del origen etimològic de la paraula grega economia, *ecos nomia* –les normes, les formes d'organització de la vida–, podem tractar de resumir els grans principis de l'economia solidària:

- no hi ha beneficis, els beneficis es reinverteixen;
- gestió democràtica de l'empresa;
- formes de treballar diferents, treballar per viure;
- respecte del medi ambient, els recursos i les persones inventar mètodes d'interacció culturals...

Com assenyala Sandra Quintela, socioeconomista i militant de l'associació feminista brasilera SOF (Sempreviva Organização Feminista), es tracta de treballar de *“qualsevol altra manera, amb altres formes de pensar l'economia”*. Sandra Quintela fa una crítica profunda del model econòmic capitalista, un model que no valora ni les persones, ni la diversitat, ni les iniciatives locals, sinó que, al contrari, converteix el món en cada cop més homogeni i en igualador per la part baixa. Així doncs, cal treballar a favor d'una *“cultura contracompetitiva”*.

Els qui s'oposen a la concepció de l'economia solidària com a alternativa al capitalisme al·leguen que es tracta d'una economia de supervivència, complementària, fins i tot alguns diuen que es pot barrejar amb una economia de mercat i d'aquesta manera crear les bases d'una anomenada 'economia plural'. L'economia solidària ha estat també catalogada com a “tercer sector” i considerada, fins a cert punt, com un apèndix del sistema capitalista necessari per al seu equilibri social. Tanmateix, aquestes són visions subjectives, ideològiques i culturals, d'una forta dominació masculina, patriarcal.

Com assenyala Geneviève Azam, economista feminista francesa, *“en les representacions dominants, es constata que, cada cop que la presència femenina és important en una activitat econòmica, aquesta activitat es presenta com a menor i menyspreada. Això ja ve de temps enrere, quan les activitats de producció i reproducció femenines es vinculaven a l'espai domèstic, a un concepte de gratuïtat, d'oferir i donar, de reciprocitat. És sobretot al segle XIX, amb el naixement del capitalisme, quan el fet de donar i la gratuïtat es relegaven a l'àmbit privat, i la producció comercial es desenvolupa en l'àmbit públic, masculí.*

Cada cop que la presència femenina és important en una activitat econòmica, aquesta activitat es presenta com a menor i és menyspreada.

Geneviève prossegueix: “En el nostre món, el concepte de civilització i desenvolupament es vincula des d’una òptica o amb una història d’opulència, d’abundància, que contrasta fortament amb els recursos naturals disponibles. L’arrelament en la natura, el món domèstic, femení, no entren en aquesta imatge del progrés. La representació dominant vol que les dones siguin les especialistes del vincle social: amb la funció d’harmonització, d’equilibri en la família, i de les seves activitats tradicionals de teixit fent “retalls” del vincle social. L’economia solidària seria, doncs, una finalitat natural per a les dones.”

Les dones en l’economia

Segons l’ecofeminista i economista alemanya Maria Mies, “si ens preguntem per què les dones són les principals víctimes de les reformes del neoliberalisme, titubegem. És perquè l’estatus de les dones és baix arreu del món: no tenen poder de negociació i no poden fer créixer, aprofitar el seu “capital humà”. Per això es recorre als estats perquè no hi hagi discriminació envers les dones, i perquè la igualtat de gènere sigui una realitat, en tots els àmbits socials i econòmics”.

Però aquesta política d’“arribar a una posició més alta” pròpia del sistema capitalista no es va aplicar mai per a les dones, ni al Sud ni al Nord. Continua sent un mite. Per explicar-se, l’economista Maria Mies utilitza la metàfora d’un iceberg, amb una part que apareix sobre l’aigua, que representa únicament el capital i el treball assalariat, i, d’altra banda, sota el nivell de l’aigua, invisible, el treball domèstic gratuït de les dones. Es pot dir que totes les teories tradicionals sobre la nostra economia solament tenen en compte el cim de l’iceberg, es limiten a la venda de la força de treball de l’adult, generalment masculí, per un salari... o també a la prostitució, globalment reservada a les dones, l’únic sector on passarien a ser sobtadament legítimes de percebre un salari per un treball, el del sexe.

El treball de reproducció de la capacitat de treball, assegurat per la dona o la mare del treballador, no apareix llavors ni en les estadístiques dels capitalistes, ni en les dels estats, ni en la teoria de Marx. De fet, aquest treball de reproducció, es concep com un “bé gratuït” i “natural”, que implica “la instrumentalització de les dones com a complement necessari per a la proletarització dels homes”, afirma Maria Mies.

A més a més, en aquesta base invisible de l’economia capitalista, es compta també el treball dels petits pagesos i artesans —que continuen cobrint les necessitats de base locals— i els elements naturals, avui considerats com un bé gratuït,

El treball de reproducció de la capacitat de treball, assegurat per la dona o la mare del treballador, no apareix ni en les estadístiques dels capitalistes, ni en les dels estats, ni en la teoria de Marx.

patentable i mercantil. De fet, tot el que es troba sota terra s'ha convertit en un espai a colonitzar econòmicament "per l'home blanc occidental".

El que destaca l'economista és que la idea mateixa que les parts submergides de l'iceberg surtin un dia a la superfície per convertir-se finalment en treballadors i treballadores assalariats i assalariades forma part del mite, ja que el neoliberalisme ens porta justament al camí contrari. Diu: "*Avui trossos flotants de l'iceberg cada cop més importants són submergits. S'accepta que la plena ocupació, fins i tot als països rics del Nord, sigui un concepte de pas. La política neoliberal de "desregularització" i de "flexibilitat" no és més que una altra expressió del que anomenem la "domesticació" del treball*". De fet, les dones porten el pes del neoliberalisme, o dit d'una altra manera, sense les dones, el neoliberalisme s'enfonsaria.

D'aquesta manera, la lluita per la igualtat dels drets es converteix en una aberració o, fins i tot, en una pèrdua de temps. Les polítiques desreguladores no es preocupen a penes pels drets. Potser caldria tornar a una nova concepció més moderna de les lluites de les dones, expressada per Sarla Devi, combatent de la llibertat contra el colonialisme britànic en els primers decennis del segle passat: "*no pretenem obtenir nous drets dels amos colonials, els obtenim de la voluntat!*".

Dones compromeses amb l'economia solidària

Podem afirmar, sense haver de recórrer a estadístiques, que les dones estan sobrerrepresentades entre els més desfavorits, els pobres i els "sense veu" arreu del món.

Les dones donen suport a les seves famílies a les regions més devastades, o en els nostres propis suburbis, conreen la terra, mantenen els petits comerços, produeixen l'artesanía. Cada cop més, es dediquen a organitzar aquest sector informal i invisible. La paradoxa és que les dones que fan viure l'economia de nombrosos països queden excloses de les esferes de decisió, o fins i tot reduïdes a l'estatus de menors, fins i tot pels representants masculins d'aquest moviment, que no reconeixen el caràcter protagonista de les dones en aquestes noves formes d'organització.

Segons la sociòloga del Quebec Josee Belleau, "*quan les dones parlen d'economia, parlen també de salut, d'educació, de cultura, d'alimentació, de custòdia de fills, de l'atenció als avis, de professions no tradicionals, de poder, de violència, de guerra, de terratrèmols, de rendes escasses, de precarietat, de treball del sexe, de divisió de les tasques domèstiques...*".

**Quan les dones
parlen
d'economia,
parlen també de
salut, d'educació,
de cultura,
d'alimentació,
de custòdia de
fills, de l'atenció
als avis, de poder,
de violència...**

Per això, valorar els coneixements tècnics tradicionals, indispensables per a la vida però sovint menyspreats –fins i tot per les mateixes dones– és el camí més curt per reconquerir l'estima per una mateixa. Per exemple, al Nord, moltes dones que vénen de la immigració només posseeixen els seus coneixements domèstics; són coneixements menyspreats i amb prou feines si reben diners a canvi d'ells. Per a les qui posseeixen títols, la barrera del racisme segueix sent sovint insuperable. Enfrontades a urgències, aquestes dones, que sovint practiquen l'economia solidària sense cap reconeixement, pretenen en primer lloc respondre a:

- obtenir rendes perquè els homes estan en situació d'atur o estan fora de la família;

- crear el seu propi lloc de treball perquè són rebutjades pel mercat de treball;

- agrupar-se en mutualitats perquè cap banc no concedeix crèdit a les pobres.

Amb les seves competències i els seus coneixements tècnics tradicionals creen eines de producció, s'agrupen, s'estructuren i fan fructificar les seves iniciatives. Així, constaten que aquestes competències produeixen riqueses: almenys, l'autonomia financera (amb relació al cònjuge i l'estat), una expansió personal i una revisió a l'alça de la seva imatge com a persona; a més, aquestes activitats tenen un impacte molt positiu en la vida dels nens i de les nenes, en els i les habitants del barri o del poble, i promouen un espai d'encontre, intercanvi...

Totes elles no s'han aturat en l'acte, ja que no accepten que aquesta forta plusvàlua social romanguí un cop més ignorada. Van decidir autoavauar les seves competències, establir una nova mirada a la lectura de les riqueses. Van prendre consciència que contenien propostes per a un desenvolupament equitatiu i durador de veres, on els beneficis humans triomfarien sobre els beneficis financers. Animadora de l'obra "Mujeres y economía", Josee Belleau diu d'aquesta manera el que està en joc: *donar suport a l'anàlisi i les pràctiques solidàries de les dones, desenvolupar eines metodològiques per al reconeixement d'aquestes pràctiques i tornar visibles les pràctiques de les dones desenvolupant pràctiques in situ*. Per a ella, una de les propostes de la seva obra fa referència a la concepció d'indicadors adaptats i diversificats sobre la riquesa i el treball.

El feminisme

La majoria de les feministes consideren que l'economia solidària representa una regressió per a les dones: una torna a als valors ancestrals de la família, i de la dona guardiana de la llar, i també una acceptació de la precarització del treball. No va malament conèixer aquestes pràctiques, de les quals acabem d'examinar els seus orígens, però també s'ha de mostrar que l'economia real és paradoxal: un sistema d'alineació i alhora generador de resistència i de canvi.

En la cerca de vertaders mitjans per a una democràcia econòmica, algunes feministes van emprendre la tasca de tornar al treball invisible el seu lloc i valor just. No es tracta òbviament de reivindicar un salari familiar, que és una manera de lligar la dedicació de les “dones/mares a la llar”, però sí d'alterar els models en vigor. Gèneviève Azam, ajuntant les anàlisis de Maria Mies, afirma que *“Quan la vida es mercantilitza, la separació entre producció/reproducció desapareix: les manipulacions genètiques de les llavors, fins i tot de l'ésser humà, la privatització dels coneixements... la reproducció ha sortit de l'àmbit privat. La vida i la reproducció entren en l'àmbit comercial, en l'esfera capitalista. Aquesta segregació públic/privat no funciona, ja que la reproducció de la vida entra en l'esfera de les mercaderies i no pot, doncs, justificar aquesta assimilació de l'economia solidària a una economia de supervivència. La defensa de la vida sota totes les seves formes, la defensa de la diversitat, del dret a l'autonomia, fins i tot a l'autonomia alimentària, la protecció del coneixement de les generacions precedents, és llavors un autèntic projecte de civilització.”*

Aquestes dones protagonistes de l'economia solidària porten veritables projectes de canvi social. Assumint la gratuïtat, impulsen el concepte del límit al model de producció capitalista que rebutja les fronteres de l'acumulació sense tenir en compte el fet que els recursos naturals no són inesgotables. Resisteixen a aquest sistema garantint recursos, equilibri, formes d'intercanvi diferents i gratuïtat. Cosa que no significa mai opressió, acceptació de la seva alineació, ja que defineixen un “preu just”, no tan sols intercanviable per diners, susceptible de ser apropiat per tots i totes. Aquí la gratuïtat no significa “sense preu”, sinó tot el contrari.

Per acabar, Sandra Quintela ens recorda que *“avui és imperatiu articular el treball dels moviments feministes o dels moviments de les dones amb l'anàlisi de la pobresa i de l'economia per construir nous models socioeconòmics. I la part més important es refereix a la construcció d'una economia solidària: una*

La lluita per la igualtat dels drets es converteix en una aberració o, fins i tot, en una pèrdua de temps.

economia al servei de la societat. Afegeix: “A partir de l’anàlisi feminista, sabem que tot recau en la vida quotidiana. És en la vida quotidiana on canvien les coses. Avui i ara.”

Bibliografia

Le travail des femmes: pilier de la mondialisation, Maria Mies,
www.penelopes.org/xarticle.php3?id_article=1763=

Dossier Femmes et économie solidaire, Dominique Foufelle,
www.penelopes.org/xarticle.php3?id_article=185=

Une recherche pour un autre monde, Geneviève Azam,
www.penelopes.org/xarticle.php3?id_article=3881=

Entrevista amb Sandra Quintela, [ww.penelopes.org/archives/pages/autreprise/fev01/eco02.htm](http://www.penelopes.org/archives/pages/autreprise/fev01/eco02.htm)=

Aquest article va ser presentat en les jornades organitzades per Les Pénélopes: *Feministes per una economia social i solidària*, que van tenir lloc a Barcelona el 17 de setembre de 2004. L'article ha estat extret de www.penelopes.org.

Per un sector de la propietat social viable en l'entorn econòmic actual

Jöel Martine

Per què no intentar-ho?

Aquest article¹ exposa el projecte d'un sector que estaria constituït per empreses cooperatives, ciutadanes, que s'auto-gestionarien en la mesura que fos possible i que no es deixarien parasitar pel benefici capitalista; però que, alhora, serien eficaces fins al punt de poder competir contra les empreses capitalistes del mercat. Aquest sector podria atreure els tre-

1: Aquest article està publicat en francès a l'obra col·lectiva *Le Socialisme de marché à la croisée des chemins*, dirigida per Tony Andréani, ed. Le Temps des Cerises,

balladors, servir d'exemple per contradir les regles del joc capitalista i com a banc de prova per crear una alternativa al capitalisme, capaç de suplantarlo quan s'acomplissin les condicions polítiques necessàries.

Reprenc, tot i que simplificant-lo i modificant-lo, el model que presenta Tony Andréani². Aquest és un dels projectes possibles, encara que n'hi ha d'altres. Aquest article és únicament una manera de presentar el debat. El projecte es basa en l'eficàcia de la gestió cooperativa, fent servir alhora certs factors d'eficàcia desenvolupats pel capitalisme com ara la flexibilitat del mercat, la mobilitat del capital, etc. El sector tindria un sistema de finançament autònom, sense dependre de prestadors capitalistes (accionistes, bancs, especulació financera). Com veurem més endavant, en aquest projecte es parla de dispositius originals, de vegades paradoxals, que tenen com a objectiu eliminar els obstacles que impedeixen el desenvolupament de les empreses cooperatives, alhora que prevenir les derives capitalistes en una economia cooperativa: impedir el control exclusiu que tenen els posseïdors de capital sobre les empreses i impedir que el poder es concentri en mans de les empreses més pròsperes.

Sotmeto aquest projecte a discussió. Si es considera que no és viable, que algú m'ho digui. Per concretar-lo i veure si es pot dur a terme, caldria també reunir la informació i les opinions sobre la situació i els problemes amb què es troben actualment les cooperatives, els bancs cooperatius i l'economia alternativa i solidària.

Observacions preliminars

En teoria, els diferents components d'aquest sector han d'existir en conjunt. El presentarem com un tot completament articulat; no obstant això, podem començar a construir aquest sector "amb les peces per separat". Deixarem oberta la discussió sobre com proveir-se de les peces per separat, de les quals ja hi ha un gran nombre a petita o a gran escala, com assenyalarem al text.

Es tracta d'un sector comercial que no constitueix en si mateix una alternativa macroeconòmica al capitalisme. Dintre d'una política anticapitalista es pot combinar amb un sector d'economia planificada, que es pot dur a terme mitjançant reformes radicals del sector públic. En parlarem més endavant en un paràgraf posterior.

A primera vista, aquest projecte no respon al problema de la reorientació ecològica de la societat. Per respondre a aques-

Pantin (França), 2003-2004. En aquesta edició, les notes i les referències estan actualitzades des del setembre de 2005. Per posar-se en contacte amb l'autor: Tel. 00 334 91 92 61 77; joel.martine@free.fr.

2: Tony Andréani, *Propositions pour la constitution d'un tiers secteur "socialisé"*, 7 pàgines, dintre de l'annex de *Propositions offensives concernant le secteur public*, text fotocopiati. Idees reelaborades dins de l'obra de Tony Andréani, *Le Socialisme est (à) venir*, volum 2: *Les Possibles*: consulte la referència més endavant en la nota a peu de pàgina núm. 5.

ta qüestió, cal plantejar una economia que no solament satisfaci les necessitats socials, sinó que també reorienti i reinventi aquestes necessitats en el sentit de preservar, fins i tot enriquir, l'entorn natural. Vet aquí una veritable revolució dintre de les finalitats de l'economia. Crec poder afirmar que el funcionament d'una economia cooperativa, si no produeix automàticament una espècie de revolució, és, si més no, possible. De fet, les empreses no estarien sotmeses a una exigència de benefici capitalista i serien més sensibles a la discussió democràtica. A més, algunes empreses d'aquest sector formaran part igualment del que anomenem "tercer sector d'utilitat social i mediambiental", com precisarem més endavant.

Així mateix, el projecte que presento potser sembli insuficient per a aquells que segueixin lligats a la perspectiva del comunisme en el sentit en què l'entenia Marx (i els anarquistes). Crec que aquest retret no és justificable: cap al final del text m'explicaré.

Alguns models de referència, reals i imaginaris

L'economia alternativa i solidària. Actualment, ja hi ha un sector alternatiu al capitalisme a nivell de tries ètiques i de models de gestió: es tracta de l'economia alternativa i solidària, que fa servir les tècniques capitalistes (fons mutu de capital de risc, per exemple) amb certes finalitats, com ara treballar pel manteniment del teixit econòmic local, per la creació de llocs de treball, per la dignitat dels treballadors, per la preservació del medi, etc. Gràcies al saber fer alternatiu, les empreses d'aquest sector han provat la seva viabilitat. El projecte que presentem aquí es basa en els valors i en els mètodes de gestió "alternatius i solidaris", però, a més, aporta regles del joc originals pel que fa a la propietat de les empreses i a la inversió del capital.

Hi ha altres projectes de conjunt que també fan referència a l'economia alternativa i solidària. Al meu parer, aquests diferents projectes poden i s'han de combinar per assolir una transformació radical de la societat. Sobretot podem plantejar la idea d'imposar tots o part dels criteris de l'economia solidària al conjunt de les empreses³, la qual cosa implicaria una forta batalla social.

Un altre projecte consisteix a formalitzar un sector específic, que tingui els seus mercats i reglaments propis (finalitats de l'empresa, ajudes de l'Estat): parlem del "tercer sector d'utilitat social i mediambiental", presentat sobretot a l'informe

Actualment, ja hi ha un sector alternatiu al capitalisme a nivell de tries ètiques i de models de gestió: es tracta de l'economia alternativa i solidària.

3: Consulteu el setmanal *Politis*, de 5 de gener de 2001, pàg. 10, un article sobre els projectes del govern belga, anomenat "Socialiser toute l'économie?".

d'Alain Lipietz anomenat *Pour le tiers secteur*⁴. Aquest sector està compost d'empreses i associacions que produeixen els serveis que ni la lliure competència al mercat ni la funció pública no són capaces d'assegurar. Per això s'anomena "tercer" sector. D'entrada, vull remarcar que el "sector de la propietat social" que presentaré aquí no és aquest tercer sector, però al mateix temps això no vol dir que en el nostre projecte no hi hagi cabuda per a un tercer sector: de fet, seria recomanable que un cert nombre d'empreses del sector de la propietat social formessin també part del tercer sector i satisfessin els seus criteris. Més endavant veurem com aquests dos sectors es poden sobreposar en part, alimentar-se l'un de l'altre i prendre una posició dintre d'una estratègia que superi el capitalisme.

Els "nous models de socialisme" sotmesos a discussió dintre del marxisme anglosaxó⁵. Aquests són models macroeconòmics abstractes que tracten d'imaginar sistemes socialistes amb mercat, partint de l'avaluació crítica dels factors d'encallament que van ser posats en evidència quan van fracassar les experiències del socialisme estatal i les temptatives de socialisme de mercat (a l'antiga Iugoslàvia, per exemple). Però, alhora, aquests models macroeconòmics també intenten fer servir els mecanismes de mercat i les tècniques financeres que han demostrat la seva eficàcia dintre del capitalisme, imaginant les "regles del joc" que calen per contrarestar la tendència a reproduir les relacions de dominació capitalista. Els diferents models articulen de diferents maneres l'economia planificada (democràticament), el(s) mercat(s) i l'autogestió.

Les experiències d'empreses que s'autogestionen. El balanç que se'n pot treure és que la gestió realitzada pels mateixos treballadors és viable. Tot i això, no tot es pot autogestionar permanentment: calen unes regles de delegació de poder, cal formar equips de gestió, especialment quan es tracta d'una empresa gran. Evidentment, la gestió directa és decisiva perquè els treballadors s'apropriïn de l'organització del seu treball de manera concreta i quotidiana. Si no hi ha una democràcia concreta dintre del treball, la ciutadania es mutila (en tornarem a parlar al final de l'article). Però la idea d'autogestió no s'ha d'emprar malament; és millor parlar de gestió realitzada pels treballadors (*labour management*) i de ciutadania dintre de la gestió.

Les empreses que són propietat dels treballadors són, en conjunt, eficaces tècnicament, ja que els treballadors estan motivats i tenen una actitud participativa. Les seves tries són

4: Ed. La Découverte / La Documentation Française, 2001. Es tracta d'un informe per a Martine Aubry i Elisabeth Guigou, ministres de Treball i de la Solidaritat. Podeu trobar els documents íntegres de l'informe al web http://lipietz.net/article.php3?id_article=317.

5: Tony Andréani ha "importat" i ha tornat a tractar aquesta problemàtica en l'espai francòfon. Consulteu *Actuel Marx*, núm. 14, 1993, PUF, dossier "Nouveaux modèles de socialisme" (articles de John Roemer, Fred Block, David Schweickart, Diane Elson, Andréani i Marc Féray) i un capítol del llibre d'Andréani i Féray, *Discours sur l'égalité parmi les hommes*, L'Harmattan, 1993;

més justes socialment que les de les empreses capitalistes: es preocupen per millorar la qualificació, els repugnen els salaris baixos i els treballs no qualificats. Tanmateix, aquestes empreses es veuen frenades per una certa manca de flexibilitat en la inversió, que s'explica per la reticència que tenen els treballadors a despatxar els seus companys i a prendre riscos. Aquests mecanismes imaginats dintre dels “models nous de socialisme” tenen com a objectiu aixecar aquests blocatges.

Un altre factor que posa traves al desenvolupament de les *scop* (Societats Cooperatives Obreres de Producció) és la dificultat que tenen per obtenir capitals que estiguin a l'altura dels projectes dels quals són capaces tècnicament. Això passa, d'una banda, perquè els seus capitals propis són limitats i, de l'altra, perquè els bancs els demanen garanties que només poden donar les empreses que ja tenien fons propis prou sòlids: ens trobem davant d'un cercle viciós. I en cas que l'empresa tingui un projecte que previngui grans beneficis, els treballadors es veuen molt temptats de deixar-se comprar per una empresa capitalista dotada d'un gran capital, la qual podrà llançar el projecte i els pagarà millor. Per això, tot i les seves gestes, el desenvolupament del sector de les *scop* es veu entrebancat, fins i tot es veu condemnat a més o menys vegetar, i les empreses més dinàmiques sempre tenen la temptació d'abandonar. Si creéssim un fons públic de finançament de cooperatives, el problema es resoluria: l'empresa no necessitaria tenir la seva pròpia reserva de capital per poder ampliar les seves inversions. Aquest és un dels aspectes del projecte que es presenta en aquest text.

Les xarxes de cooperatives, com les que existeixen a Mondragon, al País Basc espanyol⁶, i que permeten a les cooperatives plantar cara a la competència capitalista.

Descripció del projecte: llista de components i presentació de la mecànica

1. Cada empresa és propietat de l'associació dels seus treballadors i s'autogestiona. Aquest model d'empresa constitueix la propietat social sota la seva forma més directa. Aquestes empreses manllevan els capitals, però un posseïdor de capital no pot ni comprar cap part de l'empresa ni optar a la seva direcció: no hi ha accionistes. La fórmula que resumeix l'esperit d'aquest sector és que ja no és el capital el que lloga el treball, sinó a l'inrevés, són els treballadors associats a l'empresa els qui lloguen el capital.

consulteu també un article d'Andréani de la revista trotskista *Critique communiste*, núm. 124-125, nov.-des. de 1992; he fet una presentació resumida i didàctica d'aquesta problemàtica dintre de la publicació mensual d'Estrasburg *Les Alternatives*, núm. 131, setembre de 1994, sota el títol “Le chaînon manquant, modèles économiques pour un changement de société”. Darrera síntesi: Tony Andréani, *Le Socialisme est (à) venir*, volum 2: *Les Possibles*, ed. Syllepse, París, 2004, (consulteu també el volum 1, *L'Inventaire*, 2001). Consulteu els textos sobre el debat escrits per diversos autors al web de Groupe d'Etudes “un Socialisme pour Demain”: hussonet.free.fr/gesd.htm. El llibre *Le Socia-*

2. Els treballadors d'una empresa són alhora assalariats i propietaris. Tenen dues fonts d'ingressos: el seu salari i la part de beneficis que els pertoca de l'empresa després de reemborsar els capitals manllevats. El salari és fix, els beneficis són variables.

3. En el pla financer, la finalitat d'aquestes empreses no és remunerar accionistes capitalistes, sinó augmentar els beneficis que s'han de repartir entre els assalariats-propietaris. Això és el que reemplaça el benefici capitalista en el seu paper d'agulló financer en la formació d'empreses. (I també hi ha motivacions socials i mediambientals, com dintre de l'economia alternativa i solidària. En tornarem a parlar.)

4. Les empreses compren i venen dins del mercat, competint entre elles i amb les empreses capitalistes. Han de comprovar que són viables competitivament, la qual cosa les incita a ser més dinàmiques i a eliminar despeses menors. Es tracta, doncs, d'un sector de lliure mercat, que no té res a veure amb una economia planificada, factor de burocràcia i de proteccionisme corporativista⁷.

5. La competència, però, no exclou la cooperació. Les empreses estan obligades a afiliar-se a una xarxa on s'intercanvia informació sobre els seus diferents models de gestió i sobre els seus projectes de recerca i de desenvolupament⁸. Aquesta xarxa anticipa les evolucions tecnològiques i les reestructuracions, per tal d'evitar la competència salvatge i per tal d'organitzar la reordenació d'aquells treballadors que corren el perill de quedar-se sense feina. Aquesta xarxa es pot inspirar en les Cambres de Comerç i d'Indústria o en les interempreses *network* que existeixen al Japó en el camp de les noves tecnologies. Però la xarxa és un servei públic que dona l'Estat (o la regió o les institucions europees⁹) amb garanties d'independència per evitar que les empreses més influents puguin manipular-la. És clar que serà molt difícil impedir a les empreses capitalistes que pirategin la xarxa, però, d'altra banda, els assalariats de les empreses capitalistes també podran basar-se en les informacions que n'extreguin per exigir, dintre del seu sector, un tracte millor i el dret a tenir alguna cosa a dir sobre la gestió¹⁰.

6. Per evitar que el corporativisme bloquegi les evolucions tecnològiques, com va passar al sistema soviètic, és important que aquest sector garanteixi als empleats que no hi haurà supressió eventual del seu treball. Com que els directius de les empreses i els seus representants dintre de la xarxa d'informació els elegiran i els treballadors els controlaran, podem suposar que les decisions que aquests prendran miraran de

lisme de marché à la croisée des chemins, esmentat més amunt, fa la comparació entre aquests debats i avalua les reformes que estan tenint lloc a la Xina, al Vietnam i a Cuba: articles de Wei Xiaoping, Liêm Hoang-Ngoc i Isaac Johsua.

6: Consulteu el web de Mondragon Corporación Cooperativa: www.mondragon.mcc.es.

Bibliografia en anglès d'observadors externs: www.sfworlds.com/linkword/mondragon.html.

He escrit una presentació breu dels avantatges d'aquest sistema d'organització: *Les coopératives ouvrières de Mondragon, Une Réponse Autogestionnaire a la Mondialisation*: www.atelierspourlautogestion.org/article.php3?id_article=23 o

mantenir els llocs de treball. Si, per exemple, els treballadors d'una empresa han d'elegir entre mantenir els seus beneficis mitjançant la supressió de llocs de treball, o disminuir-los reduint l'horari laboral per mantenir tots els llocs de treball, no és probable que optin per la primera solució, com farien els accionistes capitalistes en un cas així. Més en general, si un sector així té la grandària suficient, pot resultar versemblant que tingui com a objectiu no enviar ningú a l'atur.

7. Podem imaginar una estipulació de salaris, vàlida per a tot el sector, que fixi un mínim que s'allunyi dels salaris tan baixos que es paguen dintre del sector capitalista, que, alhora, prohibeixi els salaris espantosos que s'ofereixen als directors de les empreses capitalistes, i que tingui en compte l'antiguitat per tal que les reordenacions internes al sector no siguin perjudicials. La xarxa interempreses podria crear un fons d'assegurança de salaris (al Japó ja n'hi ha un). Tot i això, aquest esperit d'igualtat no ha d'impedir que hi hagi alguns salaris alts, per tal d'atreure i retenir dintre del sector aquells professionals que estiguin altament qualificats o tinguin qualificacions poc comunes.

8. Les empreses tenen accés, com les empreses capitalistes, a crèdits bancaris per finançar els seus projectes. La idea és que les empreses siguin rendibles, és a dir, que puguin reemborsar els capitals manlevats i els interessos (si no, corren el perill de ser declarades en fallida amb el temps). La rendibilitat comptable és, per tant, el criteri per a una bona gestió, i la inversió és igual de mòbil que al sector capitalista: el capital s'inverteix en projectes que es consideren rendibles. Dintre d'aquest sector es fa servir el capital com una eina de gestió que és flexible i alhora rigorosa. No obstant això, aquest sector és totalment diferent del sector capitalista, tal com veurem ara mateix.

9. Per al sistema de finançament s'han concebut diverses variants que inclouen dos components: d'una banda, un fons públic de finançament i, de l'altra, bancs que siguin també empreses cooperatives. El fons públic garantit per l'Estat és necessari perquè el sector disposi d'una base financera sòlida i segura, especialment al principi. Una de les possibilitats és que el fons públic presti el capital directament a les empreses de producció. Més endavant veurem per què és preferible que també hi hagi bancs que actuïn d'intermediaris entre el fons públic de finançament i les empreses. Per simplificar l'exposició, però, no en parlarem, d'entrada, de bancs: debatem sobre el seu paper un cop el lector s'hagi familiaritzat amb les grans línies del projecte.

joel.martine.free.fr,
rúbrica "alternatives
économiques".

Per a més informació:

- William Foote Whyte, Kathleen King Whyte, *Making Mondragon*, Cornell University, ILR Press, 1998, 1991;
- Sharryn Kasmir, *The Myth of Mondragon*, State University of New York Press, 1996; El Mito de Mondragon, Editorial Txalaparta, Tafalla, 1999;
- Jabier Lertxundi, *La Tecnocracia en MCC, el Opus Dei y el PNV*, ed. Basandere Argitaletxea, 2002.
- Podem trobar una crítica del llibre anterior, signada per Jon Mimentza, a www.goizargi.com/2005/rtf/latecnocraciaenmcc.rtf.

7: Si recorrem a un mercat competitiu, així

10. El sector no està connectat amb els mercats financers. Les empreses no poden invertir accions en borsa. El fons públic de finançament és el que els presta el capital. Per tant, les empreses compten només amb un finançament que depèn únicament de les seves perspectives de rendibilitat i no dels moviments imprevisibles de l'especulació financera.

11. El fons públic tampoc no ha d'apel·lar, per les mateixes raons, a un finançament especulatiu. La millor solució és proveir-se, al principi, d'un fons d'estalvis¹¹ que garanteixi un interès fix: aquest fons lliuraria bons que no es podrien negociar en el mercat. (garantir un interès fix de remuneració d'aquests bons és possible: és el que fan des de fa temps les caixes d'estalvis. Tanmateix, perquè aquesta remuneració resulti atractiva no s'ha d'allunyar massa de la que es podria esperar d'una inversió especulativa, però no està connectada als moviments especulatius a curt termini). D'altra banda, aquest fons es desenvolupa gràcies als interessos que extreu dels préstecs que fa a les empreses. A la llarga, si el sector socialitzat marxa bé, aquests podrien constituir la principal font d'acumulació de capital dintre de les caixes del fons. No obstant això, és recomanable recórrer sempre al fons d'estalvis per tenir recursos que siguin prou importants i relativament independents dels alts i baixos de la rendibilitat del sector socialitzat¹².

12. És igual d'important políticament que aquest fons gestioni una part dels estalvis populars per tal que els contribuents tinguin consciència d'estar participant en el finançament de l'experiència socialista (amb més motiu si l'èxit del sector aconsegueix augmentar la remuneració dels seus estalvis...). Així doncs, el fons públic és una de les formes indirectes de la propietat social (l'empresa cooperativa seria la forma directa). Això suposa que la seva gestió l'hagi de supervisar, de manera democràtica i transparent, un consell de control (format com els Consells Econòmics i Socials) que fos representatiu de les forces socials implicades en el sector, i les assemblees parlamentàries.

13. Així doncs, les empreses s'alliberen de la càrrega del benefici capitalista. Dintre del capitalisme, per als accionistes, la rendibilitat és la condició *sine quan non* per mantenir una activitat. Aquest no és el cas dintre del sector de la propietat social: una empresa és viable sempre que disposi de prou diners per pagar els salaris i reemborsar els seus préstecs amb interessos (i pagar els seus impostos). L'empresa obligatòriament ha de mantenir aquest equilibri financer per inspirar confiança als experts del fons públic de finançament.

com a una rendibilització del capital, és perquè hem fet balanç de les experiències anomenades socialistes, és a dir, de l'economia planificada, on les decisions d'invertir les prenen les autoritats administratives o polítiques. La principal motivació d'aquests últims és consolidar el seu poder, de manera que, per força, no prenen les decisions més útils tècnicament o econòmicament, sinó aquelles que augmenten el seu poder en la societat. Per exemple, cada clan burocràtic intentarà augmentar el nombre de llocs de treball que en depenguin, sia mitjançant projectes arbitraris i costosos –voluntarisme burocràtic–, sia evitant tot trasbals que pugui sotmetre a crítica la seva posició de poder –conservadorisme cor-

És això el que disciplina la gestió. De més, l'empresa intentarà treure'n beneficis perquè això incita els treballadors, però no serà obligatori. Primer avantatge: permet el manteniment de les empreses que, tot i no ser rendibles des del punt de vista capitalista, responen a una necessitat social o mediambiental, i ho demostren amb el seu equilibri financer, expressió d'una demanda solvent per als consumidors. O amb les ajudes dels poders públics: és aquí precisament on un "tercer sector d'utilitat social i mediambiental" pot estar present a l'interior del sector socialitzat; una part de les empreses socialitzades poden decidir abandonar la cerca de beneficis i integrar-se en el tercer sector. En conseqüència, es produiria una interpenetració i una sinergia entre sector socialitzat i tercer sector sobre la qual tornarem a parlar. Un altre avantatge de l'absència de benefici capitalista és que són els treballadors de l'empresa els qui decideixen si els guanys de productivitat es faran servir per augmentar els beneficis o per reduir l'horari laboral. Es tracta, per tant, d'un fre al "productivisme" ("produccionisme" seria una paraula més exacta) generat per la competició de mercat. Evidentment, un banc pot obligar una empresa a fer eleccions produccionistes, tal com veiem avui dia clarament en l'agricultura, però, davant d'això, el que importa, com veurem, és que hi hagi competència entre els bancs i/o una oferta de finançaments alternatius, feta per bancs d'orientació alternativa o directament pel fons públic de finançament.

14. Allò que substitueix el benefici dels accionistes en el seu paper d'agulló financer en la formació d'empreses és l'interès que posen els treballadors per augmentar els seus beneficis al marge del salari o per reduir les hores de treball. (El mateix s'aplica als empleats de banca, si hi ha bancs). Aquesta disposició, és clar, comporta desigualtats, però la seva finalitat és evitar un dels factors d'estancament que hi ha avui dia dintre de la funció pública i que es va veure amplificada dintre del sistema soviètic: que independentment de si treballes bé o malament, et paguen. D'altra banda, hi ha una equitat de base assegurada per les garanties salarials vigents dins el sector: els assalariats d'una empresa poden fer-se rics, però no pobres. En resum, la riquesa no dóna poder sobre el treball d'altri: ningú no pot comprar part d'una empresa; l'empresa resta propietat dels seus treballadors segons el principi "una persona, un vot".

15. Les agències de fons públic de finançament (o millor: els bancs) fan un dictamen pericial de la gestió de les empreses amb les quals han acordat un préstec. Al cap i a la fi,

porativista. D'aquí ve una tendència al malbaratament, a la irracionalitat i sovint al bloqueig de la innovació tècnica, com s'ha observat en els darrers decennis en el "comunisme" de l'Europa de l'Est. Evidentment es pot lluitar contra aquestes tendències si es fa una intervenció democràtica intensa a tots els nivells, però, com que la democràcia és una cosa difícil i corruptible, també hem d'imaginar mecanismes econòmics que puguin posar obstacles a les tendències burocràtiques. Aquest és el principal interès del debat sobre els nous models de socialisme.

8: Propietat cooperativa, mercat, xarxa de cooperació: aquest sector s'assembla molt al model de socialisme

aquests préstecs han de reportar interessos. Així, igual que en el capitalisme, el prestador exerceix una funció de control exterior sobre l'empresa. Per dur a terme aquest control seguint l'esperit alternatiu i solidari, existeixen els mètodes del “microcrèdit” (algunes de les persones que porten el projecte són corresponsables i hi ha un seguiment social) i encara millor del “fons mutu de capital de risc”.

16. El fons mutu de capital de risc és una forma flexible de socialitzar els beneficis i les pèrdues que es produeixen en el mercat dels préstecs, sense la intervenció directa de l'Estat; en general, el fons mutu de capital de risc es dedica a finançar activitats delicades o que es troben en ràpida mutació tecnològica. Es fa un préstec paral·lelament, per exemple, a una vintena d'empreses, tot predient que els beneficis que assoliran les tres o quatre que marxaran molt bé serviran per pal·liar les pèrdues d'aquelles que tindran dificultats o que faran fallida. El fons de finançament es compromet a cobrir una part important de les pèrdues que tingui l'empresa si fracassa i, reciprocament, l'empresa manllevadora es compromet a destinar una part important dels seus beneficis al fons de finançament si té èxit. El dret a l'error no és només un privilegi dels rics o dels laboratoris de la recerca pública. Aquest sistema implica, com veurem al paràgraf següent, que les empreses beneficiàries no capitalitzin elles mateixes els beneficis que els quedaran després d'haver-ne distribuït una part als seus treballadors, sinó que aquests beneficis els recuperaran el fons públic per proveir les altres empreses del sector. El profit que treu una empresa d'èxit integrant-se en un sistema de capital de risc és guanyar la confiança del seu banquer, que li donarà accés a crèdits interessants perquè continuï amb les seves activitats. Aquest sistema també li proporcionarà el prestigi moral i polític propi d'una posició de líder que li serà reconeguda per la xarxa d'informació d'interempreses.

17. Una innovació paradoxal: res d'autofinançament, una empresa no pot acumular capital. Les empreses del sector funcionen únicament amb el capital de crèdits i no tenen fons propis. (Podem fer una petita excepció atès aquest principi: quan es tracti d'una empresa que vol intentar entrar en el sector, però que prefereix guardar els fons propis que havia acumulat anteriorment per poder-ne disposar en cas de no romandre-hi dins.) La plusvàlua que produeix una empresa no es queda a les seves arques: una part és absorbida en forma d'interessos pel fons públic de finançament (i eventualment pel banc que fa d'intermediari) i l'altra es distribueix en

que va imaginar Proudhon al segle XIX, del qual Noël Mamère parlava molt bé al seu llibre *Ma république*, ed. du Seuil, 1999, pàg. 138-141.

9: O l'ONU.

10: La construcció de xarxes d'informació econòmica no capitalistes és una batalla política decisiva per fer possible l'apropiació social de l'economia: cal reforçar i democratitzar institucions públiques com l'Insee (Institut National de la Statistique et des Etudes Economiques), desenvolupar el comerç solidari, reforçar els mitjans per dur a terme dictàmens pericials d'associacions de consumidors i sindicats...

11: Una altra solució és que el fons s'ali-

concepte de beneficis als assalariats-propietaris. Aquesta disposició és paradoxal, entra en contacte amb els corrents de pensament que ens ha inculcat l'economia capitalista. En efecte, el lliure mercat socialitzat ven productes per fer fructificar un capital, però no s'apropia del capital que acumula. Aquesta innovació, que devem als teòrics dels "nous models de socialisme" esmentats més amunt, és important per a la viabilitat del sector (i per al manteniment del seu caire alternatiu, com veurem al punt següent). Dintre d'aquest sector, no cal tenir capital per engegar una empresa. Ens trobem davant del lliure mercat per a tothom i no només per als rics. Només cal tenir un projecte que sigui prou convincent als ulls dels experts del fons de finançament per obtenir els préstecs que permetran posar en marxa l'activitat. El fons de finançament no exigeix garantia financera a l'empresa, només demana una garantia de viabilitat basada en la qualificació dels treballadors i una estimació dels guanys que s'espera aconseguir en el mercat. És el mateix fons el que s'assegura contra les pèrdues eventuais: depèn de la solidesa de la seva base financera que va en funció de la seva capacitat per recollir els estalvis.

18. A més, l'absència de fons propis evita que les empreses socialitzades amb més beneficis dictin, en nom del seu poder financer, els seus preus i els seus projectes a les empreses menys rendibles, la qual cosa restauraria una subordinació de tipus capitalista entre empreses socialitzades riques i pobres, com va passar a l'antiga Iugoslàvia. L'absència de fons propis és un mecanisme per impedir una deriva capitalista en el sector, és un element d'una futura regulació macroeconòmica socialista. (És obvi que hi haurà tota classe de desigualtats entre les empreses, la majoria nefastes, contra les quals una política econòmica democràtica haurà de lluitar; però, com a mínim, no seran amplificades automàticament per la possessió del capital.)

19. Tractarem en aquest punt, com havia anunciat anteriorment, el possible paper dels bancs dintre del sector. El préstec de capitals a les empreses i el dictamen pericial de la seva gestió el podrien fer els bancs, que estarien constituïts també com a empreses cooperatives i competirien entre ells. Els bancs manllevarien el capital al fons públic de finançament i s'encarregarien del muntatge financer dels préstecs a les empreses, basant-se en un dictamen pericial, tècnic i alhora financer, que seria la seva principal competència. Encarnarien la propietat social directa d'aquesta riquesa immaterial que són els serveis de gestió financera. Igual que

El fons públic, garantit per l'Estat, és necessari perquè el sector disposi d'una base financera sòlida i segura, especialment al principi.

menti dels impostos, però, sens dubte, resulta menys motivadora políticament.

12: A França existeixen un tipus de caixes d'estalvis centralitzades que són conegudes perquè són directament una eina de la política industrial de l'Estat: es tracta de les Codévi (Comptes pour le développement industriel).

les empreses de producció, i pels mateixos motius, aquests bancs no tindrien capitals propis; així mateix, el seu objectiu financer seria l'increment dels beneficis dels seus assalariats-propietaris. L'avantatge d'aquest sistema és que la competència funcionaria com un factor d'eficàcia: els experts d'un banc de lliure mercat potser estarien menys temptats per la rutina que els funcionaris del fons públic. D'altra banda, es corre el perill que els directius dels bancs, com que es troben en posició de controlar l'assignació de recursos, esdevinguin pseudocapitalistes davant de les empreses per a les quals administrarien el capital. En tot sistema on hi hagi capital, les empreses de producció, encara que el posseïdor del capital no les posseeixi directament, estan sotmeses a les seves decisions (com passa actualment amb els pagesos "independents" que, de fet, depenen del banc, encara que sigui cooperatiu). Contra aquest factor de recomposició espontània de la dominació capitalista, quins són els millors remeis? És millor un sistema financer estatal, que fins i tot amb tota mena de controls democràtics corri el perill d'anquilosar-se i esdevenir el vedat de caça de clans burocràtics interns? O és millor un sistema de lliure competència? Podem imaginar una combinació dels dos, dels bancs en lliure mercat, però també d'un fons públic, que estiguin sotmesos a un plec de condicions debatut democràticament al si del sector i al parlament.

20. Esmentaré també que el model presentat per Andréani preveu estructures d'empreses complexes, amb cases centrals i filials, estructures alhora flexibles i ramificades, l'eficàcia de les quals ja es veu dintre del capitalisme actual, però que tindrien regles de gestió democràtica una mica complexes per organitzar i garantir el poder dels assalariats-propietaris.

21. D'altra banda, les empreses del sector serien induïdes a constituir aliances comercials, tecnològiques i fins i tot financeres amb empreses capitalistes. Dintre del text d'Andréani trobem les proposicions sobre les "instruccions d'ús" d'aquestes aliances i les regles que s'han de respectar.

22. El sector ha de tenir el suport d'una voluntat política. Evidentment, allò que guia el projecte és la preocupació per un cert "automatisme" econòmic del sector socialitzat: el projecte s'ha de desenvolupar sol mitjançant el joc lliure de la cursa dels beneficis en el mercat. És la condició que ha de complir per no ser anihilat o absorbit pel capitalisme. Les institucions polítiques no l'han d'aixecar a pols, tanmateix, es tracta d'una economia ciutadana que pot mobilitzar políticament una part de la societat i que ho ha de fer per competir amb el capitalisme.

***La riquesa no
dóna poder sobre
el treball d'altri:
ningú no pot
comprar part
d'una empresa;
l'empresa resta
propietat dels
seus treballadors
segons el principi
d'"una persona,
un vot".***

23. Fóra adient que cada empresa es dotés d'una *associació d'amics de l'empresa*, que mobilitzès les energies de desinteressats per ajudar el seu projecte social i mediambiental (com ja es fa dintre de l'economia alternativa i solidària). Això seria un “plus” per a la gestió de l'empresa, gens negligible en la seva competició contra les empreses capitalistes. És també una manera d'afirmar el caràcter ciutadà de l'empresa, el lloc que ocupa en el si de la democràcia local i de tenir pes en les relacions de força política general a favor del sector¹³.

24. També ens podem plantejar la idea que els veïns i els consumidors s'associïn d'una manera o una altra a la direcció de l'empresa. No obstant això, em sembla menys excessiu i més racional que estiguin representats dintre de la xarxa d'informació interempreses.

25. L'Estat (o potser un poder regional) ha de ser qui decideixi el llançament del sector. Evidentment, es pot provar l'experiència a petita escala. Per exemple, un banc alternatiu podria proposar a algunes empreses el sistema de finançament que acabem de descriure (certs bancs que són cooperatives ja estan compromesos amb el finançament de l'economia alternativa i solidària). O també es podria constituir una xarxa de cooperatives a escala local, com la que hi ha a Mondragon. Però perquè un sector així tingui els mitjans per assolir les seves ambicions i poder resultar atractiu, cal que arribi a una certa massa crítica. La seva construcció, per exemple, podria formar part d'una coalició entre un partit alternatiu i un partit de centre esquerra. Com que al principi només es tracta d'una experiència sectorial, no estem obligats a convèncer una majoria d'electors: n'hi ha prou que una minoria forta, intocable dintre d'una aliança de govern, doni a conèixer la idea. El sector ha de tenir el suport de les col·lectivitats locals, a títol de la seva participació en el desenvolupament local, i dels moviments socials: moviments de consumidors, sindicats, moviments feministes, etc. Aquest sector s'inscriuria dintre del panorama institucional de la democràcia (igual com la Seguretat Social o l'estatut de la funció pública), de manera que no es podria suprimir fàcilment encara que hi hagués un canvi de govern. En aquest aspecte, val més que el fons públic de finançament tingui autonomia de gestió. Per constituir aquest sector caldrà emprendre batalla contra els liberals per fer-los canviar d'opinió: els diners que recapti el fons públic de desenvolupament s'escaparan a l'acumulació capitalista, a la qual cosa s'oposaran els liberals, així com s'oposen actualment als sistemes de jubilació per repartició. Hi haurà una batalla institucional entre els

El fons mutu de capital de risc és una forma flexible de socialitzar els beneficis i les pèrdues que es produeixen en el mercat dels préstecs, sense la intervenció directa de l'Estat.

13: Una altra possibilitat, aplicable específicament al tercer sector: vaig llegir que a Itàlia una cooperativa pot exercir el dret de tenir col·laboradors desinteressats entre els seus membres fins a un cert percentatge del nombre total dels components de l'empresa.

que volen mantenir el capitalisme i els defensors del sector socialitzat. Dins d'aquesta batalla, el consell de control del sector, del qual hem parlat més amunt, haurà de ser una força de proposició política.

Sector cooperatiu comercial i sector públic

L'augment de poder d'un sector d'empreses cooperatives pot sortir molt afavorit d'un partenariat amb les empreses públiques i els serveis públics, principalment per tal d'obtenir mercats. Tanmateix, el problema que això planteja és que caldria una política de reformes radicals del sector públic. Políticament, ambdues coses són complementàries.

Per això, abans de plantejar com podria participar un sector de la propietat social en una alternativa macroeconòmica al capitalisme, hem de pensar en el que podria ser una reforma radical del sector públic. Exposaré aquí aquesta qüestió resumidament i sense entrar en el debat, prenent com a inspiració dos textos dels quals ometré les diferències: l'article que ja he esmentat de Tony Andréani, *Propositions offensives concernant le secteur public*, 1999, i el llibre d'Yves Salesses, *Réformes et révolution, propositions pour une gauche de gauche*, ed. Agone, 2001.

Un govern que vulgui realitzar reformes radicals, en primer lloc, hauria de fer prevaler d'allò que fonamenta la legitimitat dels serveis públics: la necessitat de posar a disposició de tothom, gratuïtament o a un preu accessible, un conjunt de serveis i de béns que són necessaris per exercir la ciutadania i per al benestar del ciutadà: seguretat, justícia, salut, habitatge, educació, qualitat de l'entorn natural, telefonia, informació, transports... A aquesta llista podríem afegir un cert nombre de béns sobre els quals la col·lectivitat considera que ha d'exercir un cert control polític: l'aigua, l'energia, l'alimentació... La llista d'aquests béns es pot ampliar a tot allò que no sigui superflu; per contra, la podem limitar a només allò que és necessari per als ciutadans avui dia. Però aquest és un debat polític que no resoldrem aquí. Des d'una òptica democràtica, la missió de l'Estat és produir aquests béns, de manera que la seva majoria no es pugui produir dintre del sector privat sense que això generi injustícies greus. Tot i això, alguns d'aquests béns poden estar molt ben produïts per les empreses privades, però l'Estat n'ha de controlar la qualitat, la distribució i el preu. Aquest raonament, a més d'una investigació per esbrinar què costen les empreses privades sovint a la col·lectivitat, és suficient per legitimar el

reforç dels serveis públics no comercials, així com la constitució d'empreses públiques (propietat de l'Estat o de col·lectivitats locals) allà on sigui l'única manera d'orientar la producció envers el bé públic. Per exemple, no cal ni és aconsellable que tots els transports o totes les cadenes de televisió siguin públics, però, des del punt de vista democràtic, seria nefast que tots fossin privats.

L'existència del lliure mercat està prou legitimada pels perills que ja coneixem de l'economia planificada: el risc de caure en una dictadura que sigui l'aparell de l'Estat sobre la societat i la tendència a l'anquilosament burocràtic; però aquesta legitimació del lliure mercat, com ja hem comprès, no és una justificació del capitalisme.

Totes aquestes consideracions condueixen, en primer lloc, a legitimar el reforç dels serveis públics que no funcionaran segons una rendibilitat comercial, sinó segons unes missions i uns procediments administratius, i una forta democratització dels seus models de direcció i de gestió. Sobre la base d'aquest os dur de rosegar que haurien de constituir els serveis públics, l'Estat disposa de personal qualificat i de mitjans materials que permeten crear, complementàries als serveis públics, empreses capaces d'intervenir en l'esfera comercial. Les finalitats i els objectius d'aquestes empreses ja no són una cosa que s'hagin de guardar els tecnòcrates, sinó que s'han de debatre democràticament i s'han de resoldre mitjançant els vots al parlament. Aquestes empreses poden ser propietat de l'Estat (o dels poders públics locals o europeus), o poden ser, amb la condició de quedar controlades per l'Estat, societats d'economia mixta, la qual cosa pot facilitar el drenatge dels capitals privats i de les aliances. En aquestes empreses s'han d'establir formes de participació democràtica per a la gestió de la part dels assalariats i dels usuaris.

A partir d'això podem imaginar l'exploració d'una alternativa macroeconòmica al capitalisme, amb dues parts complementàries: d'una banda un sector públic, de fet un capitalisme d'Estat, però en què els objectius es decidirien democràticament i no serien imposats pel mercat o pels tecnòcrates; un sector que, democratitzat a tots els nivells (des dels debats d'orientació fins a la gestió quotidiana i local), podria ser el lloc per a una apropiació social de l'economia, i, d'altra banda, un sector cooperatiu, l'espai per a la propietat social directa.

Una part del sector cooperatiu pot secundar els serveis públics sota l'etiqueta del "tercer sector", del qual parlarem ara mateix.

Es tracta d'una economia ciutadana que pot mobilitzar políticament una part de la societat i que ho ha de fer per competir amb el capitalisme.

Intersecció i sinergia entre el tercer sector i el sector socialitzat

Com hem vist al punt 13, algunes empreses poden decidir desprendre's dels beneficis i participar en el que s'anomena "tercer sector d'utilitat social i mediambiental". Dins l'òptica d'una transformació democràtica i ecològica de l'economia, em sembla que el tercer sector i el sector de la propietat social són complementaris.

a. Definició

Aquest sector (ara seguim el projecte d'Alain Lipietz que hem esmentat més amunt) està compost d'empreses i d'associacions que produeixen serveis que ni el lliure mercat en el sector mercantil ni la funció pública són capaços d'assegurar. Per això s'anomena tercer sector. Per exemple, seria un restaurant en un barri pobre o un servei de restauració a domicili per a gent gran: aquesta activitat no dona prou beneficis per atreure una empresa privada; d'altra banda, una part de la clientela és solvent i la demanda és mòbil, de manera que es prefereix recórrer a la iniciativa lliure dels ciutadans —alguns desinteressadament, d'altres, en canvi, assalariats— abans que constituir un servei públic que funcioni segons els procediments administratius relativament uniformes (dit això, també podem imaginar serveis públics amb missions flexibles i adaptables). El tercer sector es caracteritza per la seva barrejadissa de recursos de l'empresa, una part procedent de la venda dels seus serveis als clients i una altra de l'ajuda dels poders públics: subvencions o exempcions d'impostos, finançament públic d'una part dels salaris sobretot com a exempció de costos socials. Per justificar i merèixer aquestes ajudes, l'empresa ha de complir alguns criteris: tenir utilitat social i mediambiental, no ser lucrativa (no distribuir els beneficis entre els seus membres) o ser-ho d'una manera limitada, i ser transparent en la gestió. En donar aquestes ajudes, l'Estat crea una demanda solvent per als béns, com ara els serveis per als més pobres, els consumidors dels quals no són solvents individualment, o per als béns públics, als quals el mecanisme del mercat no els pot fixar cap valor de canvi (exemples: la reconstitució de llocs socials a escala local, la conservació de la natura, la seguretat de les generacions futures, etc.). Sense aquest finançament específic, no es podrien presentar activitats d'aquest tipus dintre de l'entorn comercial.

b. La intersecció

Quina relació té amb el nostre projecte d'un sector de la propietat social? Hi ha una intersecció entre tots dos sectors. Les empreses del tercer sector no poden formar part del sector de la propietat social perquè no totes són propietat dels seus treballadors i estan ben lluny de ser-ho. Algunes, en el marc de dispositius per a la col·locació de desocupats que estableix l'Estat, ofereixen principalment llocs de treballs amb salaris baixos (per exemple, els Contrats Emploi Solidarité, on un treball de mitja jornada es paga amb la meitat del salari mínim interprofessional), o contractes de treball de durada determinada. Vist l'estat actual del mercat laboral, aquests treballs poden tenir un paper útil "d'inserció". No obstant això, aquest tipus d'empresa i de treball no poden servir com a punt de suport per a una alternativa al capitalisme. D'altra banda, una part d'empreses del sector de la propietat social sí que pot formar part del tercer sector: només cal que la seva gestió sigui transparent i tingui una finalitat social (cosa que és realitzada per l'autogestió i per l'afiliació a la xarxa d'informació interempreses), que negociïn amb els poders públics un plec de condicions respecte als serveis que assegurarien a la col·lectivitat, i que, en definitiva, no siguin lucratives, una opció que, com hem vist, és possible. Tot i amb això, la majoria de les empreses de propietat social no formarien part del tercer sector, ja que el seu objectiu és generar beneficis en el mercat i distribuir-los entre els seus assalariats-propietaris.

c. Canviar la vida

Gràcies al finançament del tercer sector, l'autogestió no es reclou en l'egoisme d'empresa: les empreses que vulguin poden experimentar una economia guiada per la solidaritat i per la creativitat no utilitària. Una política de tercer sector és una eina indispensable per introduir en l'economia finalitats no econòmiques (ecològiques, artístiques, espirituals, científiques, etc.), posant en marxa activitats que, altrament, no serien viables econòmicament i deixant el camí lliure a la inventiva i a la iniciativa necessàries per detectar els problemes ecològics o socials i trobar-ne solucions. Dins del tercer sector hi ha un marge de maniobra per experimentar les opcions econòmiques que no siguin dictades per les necessitats existents que produeix el sistema dominant, sinó per projectes de societat (fins i tot minoritaris) que busquen reorientar les necessitats segons els valors.

No cal ni és aconsellable que tots els transports o totes les cadenes de televisió siguin públics; però, des del punt de vista democràtic, seria nefast que tots fossin privats.

I encara que no s'arribi tan lluny, l'empresa o l'associació del tercer sector és una de les formes indispensables de la democràcia participativa, local i de projecte en una relació clarament contractual amb els poders públics. És un dels canals per fer-se càrrec de la democràcia concreta de la vida econòmica, ja que sabem que l'autogestió pura i dura, la propietat total de l'empresa per part dels treballadors, no es pot complir sempre.

En resum, cap projecte de democratització radical de l'economia que tractés de parar o trencar amb el capitalisme no podria ignorar una política de tercer sector. Per això convé pensar en la intersecció entre el sector de la propietat social autogestionada i el tercer sector.

d. Contra la privatització de les adquisicions del tercer sector

Si el tercer sector és dinàmic, corre el perill de veure's privat de les seves activitats més rendibles, que reprendran les empreses capitalistes, i de veure's confinat a gestionar només aquelles activitats més difícils i no rendibles. Posem-ne un exemple. Imaginem-nos una empresa que reparteix menjar a domicili en un barri a gent gran amb ingressos baixos. Aquesta empresa, que està proveïda de prestacions de qualitat i coneix bé les persones, ja que col·loca dones del barri en els llocs de treball "d'inserció", comença a interessar a una clientela més rica, sobretot a joves de classe mitjana que no tenen temps per cuinar cada dia i a persones que estan disposades a pagar un bon preu perquè els facin altres serveis, com ara la compra. Vet aquí que, en veure un mercat potencialment lucratiu, una empresa privada s'hi instal·la i copia en part els mètodes ideats en el tercer sector. Aquesta empresa és llançada, per què no, per un agent immobiliari del barri que troba que és una manera interessant de recollir informació sobre els habitatges que són susceptibles de vendre's. O més simple encara seria que fos una gran empresa privada de la restauració col·lectiva la que s'apoderés d'aquest mercat: els àpats són de dubtosa qualitat, però el servei és correcte i els preus accessibles, gràcies a tenir assalariats sobreexplotats i molt jerarquitats. Si observem aquest exemple, veiem que el tercer sector amb el seu saber fer, els seus finançaments públics i la dedicació de gent desinteressada hauria servit com a banc de prova per a la modernització del capitalisme, ja que posaria a punt formes de gestió audaces i faria aparèixer una demanda que no s'havia detectat fins al moment. L'empresa que ha "conreat" aquest terreny no podrà empen-

dre una activitat lucrativa: no té dret a fer-ho. Podem imaginar que l'empresa tractaria de combinar un servei que donés beneficis al voltant dels clients rics i un servei amb pèrdues al voltant dels clients pobres per tal que l'activitat acabés sent no lucrativa i poder així continuar rebent subvencions...; però, en aquest cas, l'empresa privada la podria atacar justament per competència deslleial. El més probable és que l'empresa del tercer sector abandoni l'activitat rendible i es limiti a la clientela no solvent. Ara bé, si hi ha un sector de la propietat social, amb el seu fons de finançament, l'equip que hagi adquirit experiència dintre del sector social podrà plantejar-se la idea d'engegar una empresa amb objectius lucratius que podrà, basant-se en el saber fer adquirit i en l'entramat de sociabilitat local, plantar cara a la competència privada, ja que la seva tresoreria no es veurà afeixugada per la necessitat de treure un benefici capitalista.

Mitjançant aquest exemple, he volgut mostrar que la presència d'un sector de la propietat social és decisiva perquè les adquisicions del tercer sector en matèria de democratització de l'economia puguin estendre's a altres empreses, perquè el tercer sector contribueixi a un procés de transformació social radical i perquè no es limiti a tenir un simple paper d'auxiliar del desenvolupament capitalista.

L'aposta estratègica

D'entrada, hem d'apostar perquè el sector de la propietat social no sols pugui sobreviure a la competència capitalista, sinó que conquereixi parts del mercat i aparegui com un sector dinàmic, sobretot en el camp de la innovació tecnològica. Un dels desafiaments és poder atreure treballadors altament qualificats (cosa que no fa gaire l'economia alternativa i solidària, que necessita ajudes públiques i sovint només les obté per a llocs de treball d'inserció) proposant-los un ambient de treball estimulant i alhora solidari (diametralment oposat a la "lleï de la jungla" que regna en el sector capitalista), però també remuneracions que, sense ser tan elevades com les que reben alguns elegits d'èxit en el sector capitalista, siguin atractives. Penso, per exemple, en la producció i en la difusió musical: en aquest sector estretament lligat a la vida social dels barris i de les comunitats, la innovació artística i tecnològica és constant, però els creadors pateixen una manca crònica de capitals; la majoria de grups de música no són rendibles financerament, però aquells que aconsegueixen obrir-se camí poden generar beneficis enormes; tanmateix,

Algunes empreses poden decidir desprendre's dels beneficis i participar en el que s'anomena "tercer sector" d'utilitat social i mediambiental.

estan obligats a passar per empreses capitalistes de l'espectacle i distribució que se'n xuclen els beneficis; en aquest sector, sistemes de capital risc amb una finalitat solidària permetrien, d'una banda, crear nombroses petites i mitjanes empreses innovadores i, de l'altra, tornar a injectar els beneficis dintre del desenvolupament local.

A llarg termini, hem d'apostar perquè el sector socialitzat serveixi de referència per tal d'imposar regles socialistes progressistes al conjunt de l'economia, però també perquè corroïxi el sector capitalista. Si el sector socialitzat ofereix bones perspectives als treballadors, els assalariats podran demanar a la seva empresa que es reconverteixi al sector socialitzat (per passar l'empresa al sector socialitzat, el fons de finançament públic ha de fer la recompra del seu capital). I quan les condicions polítiques ho permetin, podrem plantejar una socialització de la majoria de l'economia¹⁴, atès que ja s'haurà provat el sistema, amb les seves possibilitats i dificultats, i ja hi existirà un saber fer de la propietat social (com existeix avui dia un saber fer de l'economia alternativa i solidària, que a França ha trigat uns quinze anys a construir-se i legitimar-se). Quines són les condicions polítiques que s'han de donar? S'hauria d'elegir un govern d'esquerres acompanyat d'un fort moviment social, hauria d'haver-hi una crisi politicocultural comparable a la del maig del 68, o fins i tot una situació econòmica catastròfica (com la que hi ha hagut en alguns països de l'Europa de l'Est o en algunes regions de països rics¹⁵) que exigeixi mesures de "salut pública".

Cap a quin socialisme?

El sistema que resultarà d'una ruptura així amb el capitalisme serà una economia plural que comportarà:

- Un sector d'economia planificada, fortament democratitzada, centrat en els serveis públics.
- Un tercer sector d'utilitat social i mediambiental que rellevarà els serveis públics en missions específiques.
- Un sector de la propietat social cooperativa, sector de lliure competència corregida per un acord previ. Una part d'aquest sector tindrà igualment un estatut de tercer sector.
- A més, la relació nacional i internacional sens dubte obligarà a cooperar (sobretot mitjançant aliances d'empreses) amb un sector capitalista.

L'avantatge d'aquesta pluralitat és que les virtuts d'un sector poden contrarestar els defectes de l'altre: el projecte socialista no ha de posar tota la carn a la graella. El principal perill

14: A l'article "Matérialisme historique et défense d'un (genre de) socialisme de marché", paràgraf "Radicalement vite", pàg. 90-93 del recull *Le Socialisme de marché à la croisée des chemins*, David Schweickart proposa un conjunt de reformes que un govern podria dur a terme d'un dia per a l'altre per constituir una "democràcia econòmica" sense interrompre l'activitat econòmica. Consulteu també Schweickart, *After Capitalism*.

15: Un altre exemple: la brutal crisi econòmica que ha patit l'Argentina recentment.

de l'economia planificada és l'anquilosament burocràtic. És cert que el debat democràtic hi és per impedir aquesta deriva, però el fervor democràtic dels ciutadans té, inevitablement, temps morts. A més, els grups que tenen un cert poder sempre poden manipular la democràcia. En particular, el debat democràtic mateix pot acabar parasitat pel conservadorisme de les situacions adquirides. Si, per exemple, els treballadors i els dirigents d'una empresa que s'ha quedat tècnicament obsoleta s'aferren a la seva feina, existeix la possibilitat que aquests votin per imposar que aquesta empresa es mantingui, quan valdria més reconvertir-la des del punt de vista de la vitalitat de l'economia i de l'interès col·lectiu a llarg termini. Un bloqueig així, que es manifestava en els darrers decennis del "comunisme" a l'Europa de l'Est, es pot produir fins i tot a partir d'institucions democràtiques. N'hi ha prou que els polítics en competició tractin de fer una clientela funcionant sobre el corporativisme (o el comunitarisme). Així, el debat democràtic esdevé una competició pels clients per tal de controlar els llocs de treball burocràtics.

Per tant, l'existència d'un sector de lliure competència és necessària per impedir una paràlisi de l'economia causada per una burocratització eventual del sector públic. I la iniciativa econòmica de la qual dóna prova el sector cooperatiu comercial actuarà com un incentiu exterior contra la tendència a la rutina burocràtica en el sector públic.

D'altra banda, la deriva natural de la lliure competència és l'augment de les desigualtats, l'acumulació de la riquesa en mans d'una minoria, concretament la transformació dels banquers i els directius amb més èxit en una classe de pseudocapitalistes que manipulen i exploten els altres treballadors. Ara bé, l'existència de serveis públics amb afany d'esperit igualitari permet denunciar i contrarestar les desigualtats que sempre tornen a aparèixer en el mercat. De més, també hem vist les ofensives que podem presentar contra aquesta deriva des del mateix funcionament del sector de la propietat social: democràcia a l'empresa, transparència en la informació, absència de representants directes del capital en la direcció de les empreses i prohibició de l'acumulació de capital financer per part de les empreses.

L'objectiu d'aquest article és proposar "regles del joc" d'inspiració socialista que puguin crear "cercles virtuoses" que siguin alhora anticapitalistes i antiburocràtics en el conjunt de l'economia. Tot i això, no hi ha una fórmula definitiva con-

D'entrada, hem d'apostar perquè el sector de la propietat social no sols pugui sobreviure a la competència capitalista, sinó que conquereixi parts del mercat i aparegui com un sector dinàmic, sobretot dintre del camp de la innovació tecnològica.

tra la reproducció de les relacions de domini i la intervenció democràtica resta necessària a tots els nivells.

Quina serà, al cap i a la fi, la proporció ideal entre el mercat i l'economia planificada? Aquesta és una qüestió que no podem resoldre per endavant, sinó que es tractarà amb l'experiència, però que ja ha estat prefigurada actualment pel debat teòric sobre els models de socialisme.

Abans d'acabar el text, m'agradaria adreçar-me a dues categories de lectors escèptics: en primer lloc, als que creuen que aquest projecte no és prou comunista i, després, als que troben que és massa comunista.

I Marx, què hi pinta?

El nostre projecte no agradarà a aquells que continuïn lligats a la perspectiva del comunisme en el sentit en què l'entenia Marx (i els anarquistes): una societat d'abundància on el treball ja no seria una coerció per a la societat, sinó un element de lliure expansió de l'individu. Aquests lectors em diran justament que un projecte d'emancipació ha de prendre com a punt de partida els elements de relacions socials comunistes que existeixen ja en la civilització actual: l'automatització, per tant una possible repartició de la durada del treball, la planificació econòmica concertada a través d'Internet, etc., la possibilitat d'una renda de ciutadania que asseguri a cadascú la seva existència independentment del treball, l'extensió de la democràcia, el nivell creixent d'instrucció, la pràcticament gratuïtat de les cures mèdiques, etc. Això permet imaginar una societat on tot el que cal seria organitzat de manera democràtica, col·lectiva, àmpliament descentralitzada, i on el que no cal seria el camp sempre creixent de la fantasia individual i de l'associació lliure. És cert que no he dit gairebé res de tot això. Tanmateix, veig molt clar que dintre d'una economia cooperativa es podrien desenvolupar més fàcilment aquestes potencialitats comunistes que actualment estan ofegades i pervertides pel capitalisme; podríem fer la prova de veure fins a quin punt són realitzables. És veritat que les regles del joc del nostre "sector de la propietat social" concedeixen un paper no negligible a l'enriquiment personal, a la competència, a la coerció en el treball quan hi ha possibilitat de perdre la feina, però també és cert que animen a la cooperació i a la creació desinteressada. El funcionament d'una economia cooperativa tal com l'he descrit no és una finalitat en si. Simplement té com a objectiu realitzar formes d'apropiació social de la producció, permetre que s'estengui en

l'entorn econòmic capitalista existent i, tenint en compte la tendència actual a l'egoisme, després evitar la seva desviació cap a noves formes de dominació. En el marc d'aquestes formes d'apropiació social, podem experimentar, sense esperar, el comunisme marxista, o una sàvia democràcia ecologista o totes dues coses.

Una eina per a dues hipòtesis plantejades: la reforma del capitalisme o la ruptura

Segons la visió d'Andréani, que comparteixo, el sector de la propietat social serviria com a banc de prova amb vista a una futura ruptura amb el capitalisme a escala del conjunt de l'economia. Tot i això, no tots els que critiquen el capitalisme actual estan disposats a apostar per una societat socialista que, de moment, encara és hipotètica; molts pensen que no es pot passar per sobre del capitalisme, o no que no es pot fer de manera prou previsible, i que el més raonable és reformar-lo, emmarcar-lo amb lleis socials i ecològiques rigoroses i amb una constant pressió democràtica. Una perspectiva d'aquest tipus, centrada en la dinàmica de la democràcia, és indispensable. No obstant això, tampoc no em sembla la panacea pels motius que veurem ara mateix, de manera que fins i tot des d'una òptica de reforma democràtica del capitalisme, no es pot ignorar un sector no capitalista de l'economia.

1. En primer lloc, hi ha una cursa de velocitat entre, d'una banda, la progressió de la democràcia, que actualment és real al món i, d'una altra, la destrucció de les condicions de la democràcia causada pels efectes socials del capitalisme: atur, misèria, economia mafiosa, entorn insostenible, competició egoista...

2. La democràcia, per la seva complexitat, tendeix a segregar castes de polítics i de tecnòcrates que, naturalment, són propensos a repartir-se el pastís amb la classe capitalista. D'altra banda, la democràcia, en nom del respecte dels drets de cadascú i de la lentitud dels procediments que això implica (elements que en si són positius), deixa sempre un gran marge de maniobra a les classes dominants. Els moments en què de debò hi ha democràcia, en el sentit de poder del poble, són molt poc comuns i fràgils¹⁶. La resposta, naturalment, és intensificar la democràcia: és l'autogovern de la societat civil i la intervenció ciutadana a tots els nivells. És un treball de Sísif, però que avança a poc a poc. És una bona utopia.

A llarg termini, hem d'apostar perquè el sector socialitzat serveixi de referència per tal d'imposar regles socialistes progressistes al conjunt de l'economia, però també perquè corroeixi el sector capitalista.

16: Consulteu el meu article de 1991 *Qui peut croire à la démocratie?*, <http://joel.martine.free.fr>, "Politique alternative".

3. A més, el capitalisme destrueix les condicions de la ciutadania, ja que en la seva vida laboral els assalariats no tenen en allò essencial cap control col·lectiu sobre la seva pròpia activitat, sobre les eleccions de tècniques i menys encara sobre les decisions de producció i de venda, ni sobre les seves finalitats socials o antisocials: tot això ho decideixen els directius, que utilitzen com a criteri extreure el benefici més atractiu possible per als capitalistes. Són les regles del joc. És la conseqüència de la relació salarial capitalista: en termes marxistes, la no propietat dels treballadors sobre els mitjans de producció i l'alienació del treball que en resulta. I el treball, no és per res, és encara la principal disciplina de la nostra vida, i és que és aquí on cadascú està implicat concretament en allò que el pensament ecològic considera central: la relació tècnica de la humanitat amb la natura.

En conclusió, encara que la perspectiva que es doni consisteixi en un capitalisme emmarcat en un dens teixit democràtic, cal imposar d'una manera o una altra una ciutadania en el treball. Per això és necessari un sector que garanteixi la viabilitat d'empreses ciutadanes –aquest només seria a títol d'exemple– i els mitjans de pressió sobre les empreses capitalistes. En provar aquesta experiència, veurem de manera pragmàtica si resulta possible un arranjament significatiu del capitalisme o si, més aviat, cal una ruptura que impliqui un sistema diferent.

Juny de 2001

El miracle dels pans i els peixos (*segueix...*)

El decreixement sostenible

Bruno Clémentin i Vincent Cheynet

L'oposició al creixement econòmic és un dels pilars de l'ecologia política. No pot haver-hi un creixement infinit en un planeta finit. Aquesta crítica, que resulta massa molesta perquè suposa una ruptura radical amb el nostre desenvolupament actual, aviat va ser abandonada a favor de conceptes més flexibles, com ara el “desenvolupament sostenible”. Tanmateix, racionalment, veurem que els països rics (que són el 20 % de la població mundial i els consumidors del 80 % dels recursos naturals) gairebé no tenen altres opcions que reduir la seva producció i el seu consum per tal de “decréixer”.

No cal ser economista per entendre que un individu, o una col·lectivitat, que malbarata la major part dels recursos, i no dels ingressos, està destinat a fer fallida. No obs-

tant això, aquest és el cas de les societats occidentals, que extreuen els recursos naturals del planeta, considerat un patrimoni comú, sense tenir en compte el temps que cal perquè es renovin. I no content amb aquest saqueig, el nostre model econòmic, basat en el creixement, indueix cada vegada més a augmentar constantment aquestes sostraccions. Els economistes neoliberals, com també els neomarxistes, han esborrat del seu raonament el paràmetre “natura”, que els destorba massa. Privat del seu bé més essencial, el nostre model econòmic i social es troba així desconnectat de la realitat física i funciona com si estigués en un món virtual. De fet, els economistes viuen en el món religiós del segle XIX on la naturalesa es considerava inesgotable. Negar la realitat en favor d’una construcció intel·lectual és propi d’una ideologia. Així doncs, podem considerar que l’economia actual és sobretot de caràcter ideològic, encara que sigui per defecte. La realitat, a la vida, és bastant més complexa, ja que el sistema econòmic ha funcionat sempre sense control polític.

L’objectiu d’una economia sana

Anomenen economia sana aquell model econòmic que, com a mínim, no toca el capital natural. L’ideal seria reconstituir el capital natural que ja ha estat destruït, però fins i tot el primer objectiu d’aconseguir que la humanitat visqui amb els recursos de la natura ja constitueix un desafiament extraordinari. Ens podem plantejar fins i tot si aquest objectiu encara es pot dur a terme o si hem traspassat ja el punt de no retorn. De tota manera, aquest objectiu és l’únic que la humanitat pot concebre, tant des del punt de vista moral com des del científic.

Des del punt de vista moral, perquè és deure de cada individu i de la humanitat responsabilitzar-se de preservar el medi ambient i de deixar-lo als seus descendents, com a mínim, en el mateix estat en què li va ser confiat.

Des del punt de vista científic, perquè és un deliri imaginar que la humanitat té els mitjans per colonitzar altres planetes. Les nostres tecnologies no estan suficientment avançades per tractar amb les distàncies a l’espai. Per fer salts de puça a l’espai, malbaratem inútilment quantitats gegantines de recursos preciosos.

A més a més, i segons una hipòtesi purament teòrica, encara que poguéssim portar al nostre planeta un recurs energètic extraterrestre de manera rendible, les conseqüèn-

cies suposarien una nova degradació ecològica. De fet, els científics consideren que és més perillosa l'existència de "massa" recursos que el risc de veure'ls exhaurir-se. El principal perill és la incapacitat de l'ecosistema global per absorbir tots els contaminants que generem. L'arribada d'un nou recurs energètic només augmentaria els canvis climàtics.

No extreure, de cap de les maneres, res del capital natural sembla difícil: consistiria a produir només objectes de primera necessitat com ara una casseroles o una agulla. Tanmateix, ja hem sostret i transformat una quantitat de minerals considerable. La quantitat d'objectes produïts constitueix ja un potencial formidable de matèria per reciclar.

L'objectiu de l'economia sana pot semblar-nos utòpica. De fet, tenim, a tot estirar, 50 anys per tal d'assolir aquesta economia si volem salvar l'ecosistema. La biosfera no negocia retards addicionals. Si seguim amb el ritme de consum actual, queden 41 anys de reserves segures de petroli¹, 70 anys de gas² i 55 anys d'urani³. Encara que aquestes xifres estiguin equivocades, ens dirigim, a curt termini, a la fi de la partida més gran dels recursos mundials, si no és que canviem de rumb radicalment. Ben al contrari que al segle XX, actualment consumim més recursos que en descobrim de nous. A més a més, es preveu que d'aquí a 20 anys es produeixi una duplicació de l'espai destinat a l'aparcament dels vehicles i del consum energètic mundial. En definitiva, com més ens apropem a la fi dels recursos, més difícils són d'extreure. Sembla que avui dia preocupin més els danys que causen al clima que l'exhauriment dels recursos naturals.

La teoria del decreixement

L'economista romanès Nicholas Georgescu-Roegen és el pare del decreixement⁴. Georgescu-Roegen distingeix entre "l'alta entropia", que és l'energia no disponible per a la humanitat, i "la baixa entropia", que és l'energia disponible. Georgescu-Roegen demostra simplement que cada vegada que ataquem el nostre capital natural, com ara els estocs d'energia, estem hipotecant les oportunitats de sobreviure dels nostres descendents. "Cada vegada que produïm un cotxe, ho fem a costa d'una davallada del nombre de vides que encara han de venir". Georgescu-Roegen posa en evidència els estancaments del "creixement zero" o de "l'es-

No cal ser economista per entendre que un individu, o una col·lectivitat, que malbarata la major part dels recursos, i no dels ingressos, està destinat a fer fallida.

1: *Statistical Review of World Energy*.

2: Gaz de France.

3: Comissió de les Comunitats Europees, 2000.

4: *La décroissance*, Nicholas Georgescu-Roegen. Éditions Sang de la Terre.

tat estable” que prediquen els ecologistes. En efecte, encara que estabilitzem la nostra economia, continuarem extraient el nostre capital.

El decreixement sostenible

La solució al problema consisteix a passar d'un model econòmic i social fonamentat en l'expansió permanent a una civilització “sòbria”, el model econòmic de la qual tingui en compte que els recursos del planeta són finits. Per passar de la nostra civilització a l'economia sana, els països rics s'han de comprometre a reduir dràsticament la seva producció i el seu consum. En termes econòmics, això significa entrar dintre del decreixement. El problema és que les nostres civilitzacions modernes, per no generar conflictes socials, necessiten creixement perpetu.

El fundador de la revista *The Ecologist*, l'ecologista milionari i conservador Edwards Goldsmith, anticipa que, si reduïm la producció i el consum un 4 % a l'any durant 30 anys, tindrem una oportunitat d'escapar a la crisi climàtica “amb un mínim de voluntat política”⁵.

Però que fàcil és dir-ho sobre el paper, tant se val si és reciclat o simplement blanquejat sense clor! Tnmateix, la realitat sociològica és ben una altra. Fins i tot els rics dels països rics aspiren a consumir sempre més. I, si un grup volgués portar a terme aquesta política des de dalt, no caldria solament “un mínim de voluntat política”, sinó més aviat un poder totalitari que s'hauria d'enfrontar a totes les dificultats que suposaria el fet de contrariar una set de consum inacabable animada per anys i anys de condicionament publicitari. Tret que tornem a entrar en una economia de guerra, la prioritat és apel·lar a la responsabilitat dels individus. Els mecanismes econòmics conduïts per la política hauran de jugar un paper fonamental, però restaran secundaris. Així doncs, el tombant s'ha de dur a terme “des de baix”, per tal de quedar-nos dintre de l'esfera democràtica.

Edwards Goldsmith també afirma que, si no es pren cap mesura, només una crisi econòmica mundial podria retardar la crisi ecològica global. La història ens demostra que les crisis rarament han tingut virtuts pedagògiques i que el més habitual és que engendrin conflictes homicides. L'ésser humà, quan es troba en situació de perill, anteposa el seu instint de supervivència en detriment de la societat. La crisi de 1929 va fer pujar al poder Hitler, els nazis, els feixis-

5: *L'écologiste*, núm. 2, Hivern 2000, editorial d'Edwards Goldsmith.

tes i els franquistes a Europa i els ultranacionalistes al Japó. Les crisis apel·len a poders forts amb totes les derives que generen. L'objectiu és, ben al contrari, evitar la regulació mitjançant el caos. Per això, aquest decreixement ha de ser "sostenible", és a dir, no ha de generar cap crisi social que torni a posar en dubte la democràcia i l'humanisme. De res no serviria a l'ésser humà preservar l'ecosistema global si el preu que ha de pagar és l'esfondrament humà. Però, com més tardem a comprometre'ns en el "decreixement sostenible", més fort serà el xoc contra la fi dels recursos i més gran el risc d'engendrar un règim ecototalitari o de caure en la barbàrie.

Un exemple de decreixement caòtic és el de Rússia. Des de la caiguda del mur de Berlín, aquest país ha reduït el 35% les seves emissions de gas causants de l'efecte hivernacle⁶. Rússia s'ha desindustrialitzat. Ha passat de tenir una economia de superpotència a tenir una economia, en gran part, de supervivència. En termes purament ecològics, és una proesa. En termes socials, n'està ben lluny. Els països rics han d'intentar disminuir la seva producció i el seu consum sense trencar el seu sistema social. Al contrari, allò que han de fer és reforçar-lo en aquesta transició difícil a fi de tendir a l'equitat. Una cosa sembla segura: per assolir "l'economia sana", el decreixement dels països rics ha de ser sostenible.

Un exemple: l'energia

Més de les tres quartes parts dels recursos energètics que fem servir avui dia són d'origen fòssil: el gas, el petroli, l'urani i el carbó. Aquests recursos són no renovables, o més exactament, tenen un percentatge de renovació extremadament baix, encara que l'ús actual que se'n faci sigui molt elevat. L'economia sana ens imposa posar fi a aquest saqueig. Hem de reservar aquests recursos preciosos per a usos vitals. A més a més, la combustió d'aquests recursos fòssils destrueix l'atmosfera (efecte hivernacle i altres contaminacions) i ataca per aquest altre mitjà el nostre capital natural.

Pel que fa a l'energia nuclear, cal tenir en compte que, a més del perill que suposen les seves instal·lacions, produeix residus d'una durada infinita per a un ésser humà (el plutoni 239 té una vida mitjana de 24.400 anys i el iode 129, una vida mitjana de 16 milions d'anys).

El principi de responsabilitat, que determina l'edat adul-

Fins i tot l'objectiu d'aconseguir que la humanitat visqui amb els recursos de la natura ja constitueix un desafiament extraordinari.

6: Dades del Ministeri alemany de Medi Ambient.

ta, no ens deixa desenvolupar tècniques no perfeccionades. No hem de llegar als nostres fills un planeta enverinat fins a la fi dels temps.

Per contra, tenim dret a energies “renovables”, és a dir, a la solar, a l’eòlica i, en part, a la biomassa (fusta) i a la hidràulica. Aquests últims recursos s’han de fer servir per a altres usos i no destinar-los únicament a la producció d’energia.

Aquest objectiu tan sols es pot aconseguir si es produeix una reducció dràstica del nostre consum energètic. Dintre d’una economia sana, l’energia fòssil desapareixeria pràcticament del tot. Es reservaria només per a casos extraordinaris de supervivència, com ara els usos mèdics. El transport aeri i els vehicles de motor d’explosió estarien condemnats a desaparèixer i serien substituïts per la navegació a vela, la bicicleta, el tren i la tracció animal (quan la producció d’aliments per als animals sigui sostenible). Òbviament, tota la nostra civilització es veuria capgirada per aquest canvi de rendiment de l’energia. Significaria la fi de les grans superfícies a favor dels comerços de proximitat i dels mercats, dels productes d’importació manufacturats de preus baixos a favor dels objectes produïts localment, dels envasaments rebutjables a favor dels contenidors reutilitzables, de l’agricultura intensiva motoritzada a favor d’una agricultura pagesa extensiva. El frigorífic se substituiria per una nevera natural, el viatge a Cancún per una excursió amb bici per les Cévennes, l’aspiradora per l’escombra i la baieta, l’alimentació carnívora per una dieta gairebé vegetariana, etc.

Almenys durant el període de reorganització de la nostra societat, la pèrdua de l’energia fòssil comportarà un creixement important de la massa laboral per als països occidentals, encara que hi hagi una disminució considerable del consum. No solament no disposariem ja d’energia fòssil, sinó que, a més, ja no estaria disponible la mà d’obra barata dels països del tercer món. Hauríem de recórrer a la nostra energia muscular.

Un model econòmic alternatiu

A escala estatal, una economia sana gestionada democràticament no pot ser altra cosa que el fruit d’una recerca d’equilibri constant entre les opcions col·lectives i individuals. Cal un control democràtic de l’economia per part de la política i de les opcions de consum dels individus. Una econo-

mia de mercat controlada per la política i el consumidor sense que puguin ignorar-se entre ells. Aquest model exigeix una major responsabilitat tant dels polítics com dels consumidors.

En resum, podem imaginar un model econòmic que s'articula en tres nivells.

El primer nivell suposaria una economia de mercat controlada que evitaria el fenomen de la concentració de poders. Això implicaria, per exemple, la fi del sistema de franquícies. Qualsevol artesà o comerciant seria propietari de la seva eina de treball i no podria posseir-ne més. Ell seria necessàriament el dirigent de la seva activitat en relació amb la seva clientela. Aquesta economia de petites entitats, a més del seu caràcter humanista, tindria el mèrit de no generar publicitat, la qual cosa és una condició *sine quan non* per posar en marxa el decreixement sostenible. Deixar enrere la ideologia de consum condiciona aquesta posada en marxa tècnica.

El segon nivell consistiria en el següent: la producció d'equipaments que necessités una inversió es financaria mitjançant capitals mixtos privats i públics, controlats per la política.

I, finalment, el tercer nivell, que seria aquella proporció de serveis públics bàsics que no es poguessin privatitzar (accés a l'aigua, a l'energia disponible, a l'educació i a la cultura, als transports públics, a la sanitat, a la seguretat de les persones).

La posada en marxa d'un model d'aquest tipus suposaria un comerç igualitari per a tothom: els criteris humans del lloc de comercialització s'aplicarien al lloc de producció. Aquesta regla fàcil d'enunciar aportaria la fi de l'esclavitud i del neocolonialisme.

Un desafiament per als "rics"

Tan bon punt com sentin les mesures que s'han de prendre per entrar en el procés de decreixement sostenible, la majoria dels nostres conciutadans reaccionaran amb incredulitat. La realitat és massa crua perquè, d'entrada, la majoria de l'opinió pública l'admeti. En la major part dels casos suscita més aviat una reacció d'animositat. És difícil de prendre consciència del que està passant i del que cal fer per evitar-ho quan hem estat educats en la cultura mediàtica i publicitària de la societat de consum. Es tracta d'un còctel que recorda estranyament el soma, la droga euforitzant.

La solució al problema consisteix a passar d'un model econòmic i social fonamentat en l'expansió permanent a una civilització "sòbria".

zant que descrivia Aldous Huxley a *Un món feliç* (*Brave New World*, 1932, en què s'anunciava un poder psicobiològic!). El món intel·lectual, massa ocupat amb la resolució de baralles bizantines i encara enlluernat per la ciència, tindrà feina per admetre que ha deixat de costat una qüestió tan important per a la civilització.

Als occidentals, els és molt difícil concebre un altre model de vida. Però no hem d'oblidar que aquest problema no es planteja en les mateixes condicions per a la immensa majoria dels habitants del planeta. El 80 % dels éssers humans viuen sense automòbil, sense frigorífic i fins i tot sense telèfon. El 94 % dels humans no han agafat mai un avió. Ens hem d'allunyar del nostre concepte d'habitant de país ric per tenir en compte el panorama mundial i concebre la humanitat com una sola i indivisible. Si no, ens veurem reduïts a pensar com Maria Antonieta a la vigília de la Revolució Francesa, quan va ser incapaç d'imaginar que es podia desplaçar sense llitera i va oferir brioixos a aquells que no tenien pa.

A dieta

Aproximadament un terç de la població nord-americana és obesa. Els nord-americans, per tant, s'han llançat a la recerca d'un gen de l'obesitat per resoldre aquest problema de manera científica, quan segur que la solució adequada és adoptar un bon règim. Aquest comportament és simptomàtic de la nostra civilització. Abans de replantejar-nos el nostre model de vida, busquem una altra via que trobi solucions tècniques per respondre a un problema cultural. A més, aquesta recerca de bojos només fa que accelerar el moviment destructor. De fet, encara que el decreixement ens sembli impossible, l'obstacle es troba més aviat dins dels nostres caps que no en les dificultats reals de posar-lo en marxa. El repte consisteix a aconseguir que l'opinió pública abandoni el condicionament ideològic que es fonamenta en la creença en la ciència, en les innovacions, en el progrés, en el consum i en el creixement.

La prioritat és, doncs, comprometre's individualment i posar-hi voluntat. Si canviem nosaltres, transformarem el món.

Definició d'un concepte

Per tant, si tornem a la definició del concepte "desenvo-

Dintre d'una economia sana, l'energia fòssil desapareixeria pràcticament del tot.

lupament sostenible”, és a dir, “aquell que permet respondre a les necessitats de les generacions actuals, sense per això comprometre la capacitat de les generacions futures a respondre a les seves necessitats”, hem de concloure, doncs, que el terme adient per als països rics és “decreixement sostenible”.

Eficiència sistèmica

Luiz Inácio Gaiger

Una visió sistèmica de l'eficiència

El concepte d'eficiència es refereix al grau d'efectivitat dels mitjans emprats en un determinat procés per tal d'assolir un objectiu o generar un resultat proposat, és a dir, a la relació entre els objectius i els mitjans. Tanmateix, l'abordament de l'eficiència, quan es tracta de processos socials que mobilitzen individus i que causen efectes en la

societat, de profunditat i amplitud variables, no pot desentendre's de considerar la naturalesa dels objectius que es persegueixen, cosa que exclou una visió merament instrumental de la qüestió. A més, es fa necessari comptabilitzar tant la despesa de recursos assumits pels individus i l'organització directament implicats com els costos indirectes, revertits a la societat o transferits a les generacions futures.

Per consegüent, d'una manera general i en els processos de producció en particular, l'eficiència ha de ser entesa sota una visió sistèmica que comprèn, pel que fa als processos i als mitjans utilitzats, la capacitat d'augmentar la qualitat de vida de les persones que se'n valen, com també la de propiciar un major benestar durador per a la societat. L'eficiència sistèmica comprèn la realització de beneficis socials, i no merament monetaris o econòmics, la generació d'efectes favorables per a l'entorn en què se situen les empreses en qüestió, la garantia de longevitat per a aquestes i la presència de manifestacions positives sobre l'ambient natural, a favor de la seva sostenibilitat.

Crítica a la visió dominant

En l'àmbit de les preocupacions, dictades per l'economia capitalista, l'eficiència es troba referida a l'exigència d'optimitzar la relació entre cost i benefici, per la seva incidència decisiva en la rendibilitat o en la taxa de rendibilitat dels negocis. A partir d'aquí, l'eficiència és compresa com a sistema d'equacions de variables reduïdes al pla econòmic, encara que continguin elements que transcendixin aquesta esfera o que tinguin una naturalesa diferent, com ara el treball i els beneficis socials de l'estratègia productiva en qüestió. Tradicionalment (Miller, 1981), el cost representa pèrdues de capital inevitables en el procés productiu: consum de matèries primeres, depreciació de maquinària, tractament de residus, remuneració de

Cal comptabilitzar tant la despesa de recursos assumits pels individus i l'organització directament implicats, com els costos indirectes, revertits a la societat.

la força de treball, impostos, etc., cosa que implica, des de la perspectiva dels inversors, la necessitat de reduir-lo. A causa de la separació entre aquests i la massa de treballadors, les decisions sobre l'eficiència passen a ser prerrogativa del capital, en els límits de la seva finalitat intrínseca, com a part de la seva lògica de creixement extensiu. L'eficiència capitalista no pren en consideració, si no és amb finalitat instrumen-

tal, els beneficis socials que seran generats per l'acció econòmica, com ara llocs de treball, valorització de l'ésser humà, preservació ambiental i qualitat de vida; així mateix, menysprea qüestions com ara el consum de recursos no renovables i el fet de traspassar els costos a l'exterior de l'empresa o al futur de la societat. De les accions econòmiques guiades per la doctrina de la màxima rendibilitat, resulten en gran mesura les principals característiques negatives de les economies capitalistes, com ara la producció sistemàtica de desigualtats de recursos i de poder, la reiteració de models socials empobrits, basats en el benefici personal en lloc de la solidaritat, i l'explotació creixent dels recursos naturals a escala global, cosa que amenaça les condicions físiques necessàries per a la vida a la Terra (Santos, 2002, p. 27-28). En el significat que rep en aquest context, l'eficiència no resol tots aquests problemes sinó que tendeix a fer-los més greus.

Així doncs, és indispensable refutar la racionalitat econòmica escrita, que orienta les decisions empresarials i els

models de desenvolupament mitjançant patrons capitalistes, així com la subordinació dels temes de naturalesa social, cultural i ètica als objectius i a la lògica capitalistes (Friedmann, 1992). D'una banda, tenint en compte les conseqüències de la finalitat estrictament lucrativa de l'empresa capitalista, de la racionalitat estratègica que la sosté, del deix mercantil que imprimeix en el treball, de la seva limitada capacitat de mobilitzar la creativitat i la implicació comunitària; d'una manera més general, admetent que l'estil occidental de vida, basat en aquestes premisses, es veu incapaç de respondre a les exigències de qualitat de vida, de reproducció normal dels ecosistemes naturals i de seguretat per a les persones. Problemes d'aquest ordre requereixen un nou consens social i l'establiment de canvis en els valors, els comportaments i el pla institucional, per tal de definir una nova acció antròpica sobre la natura (Capri, 1997).

Una visió alternativa de l'eficiència està indissolublement associada a la discussió sobre l'eficàcia de l'acció empresarial, és a dir, sobre les finalitats que es persegueixen i sobre les possibilitats d'aconseguir-les. Aquestes finalitats, lluny de restringir-se al creixement econòmic o, encara, a una exitosa relació mercantil entre productors i consumidors, estan relacionades amb la satisfacció de necessitats i amb objectius materials, socioculturals i ètico-morals dels individus i de la col·lecti-

vitat, immediats i a llarg termini. La racionalitat en qüestió estarà feta de valors, orientats a la qualitat de vida

del grup directament implicat i a la garantia de millores i de seguretat pública per a la comunitat i la societat. L'eficiència consistirà, doncs, en la capacitat de generar aquests resultats, mitjançant l'oferta de béns i serveis amb una qualitat en consonància al seu valor d'ús, a través d'estratègies productives i procediments de control que assegurin la durabilitat d'aquests processos i l'oferta permanent d'aquells beneficis.

Des d'aquesta perspectiva, l'eficiència pot ser assimilada al conjunt de mitjans

que, més enllà de la reproducció simple dels individus, de la seva vida biològica i social a nivells moralment acceptats, promoguin la *reproducció ampliada de la vida*, o sigui, un desenvolupament durador i sostenible en la seva qualitat de vida que tingui en compte, més enllà dels aspectes materials, el nivell conscient dels desitjos, l'accés igualitari a un sistema de justícia, el fet d'estar protegit de la repressió política, de la violència física i psíquica i d'altres fonts de sofriment. Col·locar aquest concepte en una posició central significa revertir la jerarquia d'equilibris, destronant els macroeconòmics de la seva posició determinant i juxtaposant els equilibris psicosocials de la vida humana, els equilibris socials que faciliten la convivència pacífica i, finalment, els equilibris naturals (Coraggio, 1999, p. 136-141).

***L'eficiència sistèmica
comprèn la
realització de
beneficis també
socials, la generació
d'efectes favorables
per a l'entorn de les
empreses en qüestió,
la longevitat per a
aquestes i les
manifestacions
positives sobre
l'ambient natural.***

Aquest darrer extrem deixa sense valor la mateixa idea del creixement econòmic o d'expansió de la base física de l'economia, ja que aquesta impedeix virtualment, o torna més improbable, la preservació de l'equilibri del planeta. Sens dubte és impossible generalitzar el model occidental de producció i consum (Camacho, 1996). Per això cal, en darrera instància, reconsiderar què s'entén per necessitats humanes, especialment les materials (Escobar, 1995). L'economia solidària afirmarà el seu caràcter contemporani i alternatiu en la mesura en què es mostri capaç de promoure la reproducció de la vida, més enllà de qualificar els processos de generació i socialització del benestar, no necessàriament incrementant-los si això suposa comprometre els recursos humans i naturals que els sostenen.

L'eficiència de l'economia solidària

Des del punt de vista dels beneficis econòmics i extraeconòmics dels seus membres, l'eficiència de les empreses de l'economia solidària rau en la racionalitat específica d'aquestes, determinada per l'apropriació col·lectiva dels mitjans de producció, per l'autogestió i pel treball associat. La cooperació en la gestió i en el treball, en lloc de contraposar-se als imperatius de l'eficiència, actua com a vector de racionalització del procés productiu, amb efectes tangibles i avantatges reals, si es compara al treball individual i a la cooperació induïda entre els assalariats per part de l'empresa capitalista (Peixoto i Lopes, 1999; Gaiger, 2001, 2002). El

***És impossible
generalitzar el model
occidental de
producció i consum.***

treball associat actua a favor dels productors i atorga a la noció d'eficiència una connotació força més extensa, referida a la qualitat de vida i a la satisfacció d'objectius culturals i eticomorals. Aquest esperit es distingeix de la racionalitat capitalista _que no és solidària ni tampoc inclusiva_ i de la solidaritat popular comunitària _desproveïda dels instruments adequats a una tasca que no sigui circumscrita i marginal.

D'altra banda, la supressió de les relacions assalariades, de l'antagonisme entre el capital i el treball corresponent, elimina la parcel·la de l'excedent del qual anteriorment s'havia apropiat la patronal per a fins privats i que ara arriba a destinació d'acord amb els criteris dels treballadors, com a afegitó a la remuneració laboral o com a fons d'inversió. De la mateixa manera, disminueix la càrrega econòmica de l'empresa en reduir costos que deriven d'estructures de control i supervisió i també d'estímuls pecuniaris per augmentar la productivitat; en resum, de les diverses estratègies de l'empresa capitalista predestinades a recompondre contínuament l'esperit corporatiu, cada cop que determinades situacions crítiques posen de manifest les seves contradiccions estructurals de classe. L'existència d'un vincle directe entre el rendiment de l'empresa i els beneficis individuals obtinguts, conjuntament al fet de compartir els valors i els objectius de l'organització, tendeix, a la vegada, a reforçar el zel i l'actitud de col·laboració dels treballadors, indispensables en qualsevol empresa, tal com és sabut, i generalment més eficaços que les estratègies patronals de convenciment o

coacció (Coutrot, 1999). L'interès dels treballadors per garantir l'èxit de l'empresa estimula un major interès per perfeccionar el procés productiu, la desaparició del rebuig i del temps desaprofitat, la qualitat final del producte o dels serveis, més enllà del fet que inhibeix l'absentisme i la negligència, per esmentar alguns efectes subratllats per la literatura (Defourny, 1988; Carpi, 1997).

L'estímul moral, al mateix temps que el material, incrementa la capacitat laboral i afavoreix que l'experiència i l'aprenentatge siguin compartits i conservats, igual com la baixa rotativitat de la força de treball és una característica important de les empreses solidàries. L'ambient participatiu facilita la comunicació i afavoreix la identificació de les causes de la ineficàcia, més enllà d'engrescar cadascú en l'aplicació de les directrius i en la proposició d'innovacions. A més a més, els fonaments democràtics de l'autogestió van, precisament, a l'encontre de les condicions d'involucració i participació dels treballadors, preconitzades pels mètodes de gestió moderns. Cèl·lules de producció, grups de treball i llocs de treball multifuncionals, al costat d'altres tècniques de gerència horitzontal i de responsabilització del treballador, típiques de les normes de gestió de qualitat actualment exitoses, encaixen amb naturalitat en l'estructura participativa de les empreses solidàries.

Aquest tipus d'empreses tenen, a més, prou potencial per respondre amb eficiència a les condicions del mercat global contemporani, fragmentat i

volàtil: flexibilitat per ajustar-se als canvis de la demanda (Sorbille, 2000) i possibilitat d'inserció en una "xarxa

de cooperació econòmica formada per altres empreses petites i flexibles i per institucions culturals, educatives i polítiques de suport" (Santos, 202, p. 36), tal com ocorre en els complexos cooperatius. La participació activa en el procés productiu actua igualment com a factor clau, en la mesura que redunda en l'aprenentatge comú i en la seva preservació per part del conjunt dels treballadors.

Les característiques de l'autogestió i de la cooperació poden revelar-se no solament com una opció ètica o ideològica, sinó com un vector d'impuls de les empreses. El treball associat es converteix en una força productiva peculiar i decisiva. La posició que ocupen els treballadors, en el si d'una organització cooperativa i solidària, en les relacions internes i davant dels altres factors de producció, és inherent a l'eficiència demostrada i és indispensable per a la realització de les seves fites econòmiques i extraeconòmiques.

Des del punt de vista de la generació de benestar per a la societat, en condicions de sostenibilitat, l'economia solidària presenta comportaments i característiques favorables: suport a la presència dels productors en la definició dels productes i en el control de l'impacte ambiental, augment de valor del paper dels consumidors, permeabilitat davant les tecnologies modernes, estalviadores de recursos i d'energia, repercussions positives sobre el desen-

Certes restriccions com el compromís de mantenir els llocs de treball, obliga les cooperatives a buscar altres alternatives davant les crisis i a adoptar mesures flexibles i innovadores.

volupament local i l'equilibri dels territoris i cura de la seguretat de les persones, entre d'altres coses.

En certa manera, certes restriccions que resulten dels principis de funcionament de les empreses solidàries, com ara el compromís de manteniment dels llocs de treball, els obliga a buscar altres alternatives davant de moments de crisi que no siguin simplement traspasar a la societat el cost de les decisions preses, com s'observa en els processos de reestructuració de les empreses capitalistes. Això les empeny a adoptar mesures flexibles i innovadores. Per un altre costat, com que els beneficis són repartits entre els associats i no es redueixen a guanys econòmics immediats, la difusió de les empreses tendeix a generar un efecte directe sobre la distribució de la renda i de la propietat, al mateix temps que incideix sobre les relacions de la comunitat en general, i configuren, doncs, la realitat local en un sentit oposat al de les desigualtats provocades pel capitalisme.

L'economia solidària expressa, alhora que representa, mitjans de cultivar i de valorar diverses formes de produir i d'entendre la producció fonamentades en patrons culturals diversos, que defineixen d'una altra manera les necessitats, fugen de la cultura materialista i instrumental i estableixen una relació diferent entre els éssers humans i la natura. Les formes alternatives de coneixement que estimulen són fonts alternatives de producció (Santos, 2002).

***L'estímul moral,
ahora que el
material, incrementa
la capacitat laboral i
afavoreix que
l'experiència i
l'aprenentatge siguin
compartits i
conservats.***

L'eficiència sistèmica, considerada d'aquesta manera, evoca una altra racionalitat, orientada a la satisfacció de les necessitats i a la realització de les aspiracions humanes, tot estimulanc la simbiosi amb l'ambient natural, mitjançant un vincle integrador i de models de desenvolupament sostenible. Exigeix uns altres estímuls pel que fa a l'acció humana, individual i col·lectiva, així com un nou conjunt d'indicadors que permetin avaluar i dirigir l'activitat humana.

Bibliografia

- Antunes, R. *Os sentidos do trabalho; ensaio sobre a afirmação e a negação do trabalho.*
- Escobar, A. *Encountering development.*
- Friedman, J. *Empowerment. The politics of alternative development.*
- Hirschman, A. *A economia como ciencia moral e politica.*
- Gaiger, L. *Virtudes do trabalho nos empreendimentos econômicos solidários.*
- Gaiger, L. *A economia solidária no RS: viabilidade e perspectivas.*
- Lévesque, B.; Bourque, G.; Forgues, É. *La nouvelle sociologie économique.*
- Razeto, L. *Economia de solidariedade e organização popular.*
- Santos, B. (Org.). *Produzir para viver; os caminhos de produção não capitalista.*

Extret de *A outra economia*, Antonio David Cattani (coordinador), Veraz Editores, Brasil, 2003

Identitat i treball autogestionari

Ana Rita Castro Trajano

i

Ricardo Augusto Alves de Carvalho

1. La relació entre treball i identitat en les configuracions socioproductives autogestionàries és fonamental per tal de comprendre la cohesió social, una de les qüestions més complexes per a la sociologia de les organitzacions. L'expressió "configuracions socioproductives autogestionàries i solidàries", que volem categoritzar aquí, ens sembla més adequada per a les empreses autogestionàries, atès que emfatitza les dimensions socials i productives d'a-

questes noves iniciatives organitzatives. Carvalho (2001), a l'hora de tractar les diferents perspectives d'anàlisi, 'concebudes especialment per comprendre el que està en joc en l'autogestió: els nivells juridicoeconòmic, politicoadministratiu i psicosocial', procura anar més enllà de la dimensió economicoproductiva com a únic paràmetre de sostenibilitat per a aquestes empreses. Des d'aquesta perspectiva, la sostenibilitat, referida al vessant econòmic, es veu reflectida en els

moviments de construcció de la socioeconomia solidària que, en afegir el 'soci' a l'economia, demostra una nova concepció d'aquests processos, així com la noció de 'reestructuració socioproductiva' defensada per Carvalho (2001) amplia el tractament del fenomen, cosa que significa anar més enllà dels aspectes merament econòmics o productius: "defensem la noció de reestructuració socioproductiva perquè les classes socials, així com les classes econòmiques, són reconfigurades i ambdues sofreixen impactes determinants relacionats amb el món del treball". En aquest sentit, podem dir que la 'identitat' està íntimament relacionada amb el 'fet social', cosa que ens serveix per apuntar la seva importància com a factor determinant de l'anomenada 'cohesió social de l'empresa'.

2. Els estudis al voltant de la temàtica "treball i identitat" provenen d'una tradició en la qual l'ésser humà és concebut com a ésser social, on el treball ocupa una posició cabdal. Tal com ens diu Antunes (1997), el treball és el "moment fonamental de realització de l'ésser social, condició per a la seva existència, i el punt de partida per a la humanització de l'ésser social".

Es parteix, per tant, de la tesi de la centralitat del treball en la societat contemporània i en el procés de construcció de la identitat dels subjectes treballadors, i es tracten els conceptes d'identitat i treball com a processos que s'interconnecten dialècticament. En aquesta perspectiva, el 'treball' apareix com a 'definidor per excel·lència del fet humà',

***Falta saber en quina
mesura els processos
de construcció
identitària en
empreses solidàries
d'autogestió es
diferencia dels
processos identitaris
en empreses dirigides
de manera diferent.***

d'acord amb allò que ens diu Costa (1989), en referir-se al treball com a marc identificatori central en la formació de la 'identitat psicològica' de les classes treballadores. Malgrat tot, falta saber en quina mesura els processos de construcció identitària en empreses solidàries d'autogestió es diferencia dels processos identitaris en empreses dirigides de manera diferent. En les cooperatives es cerca la construcció d'una 'identitat col·lectiva forta' (Enriquez, 1994), que pot dur a un procés d'idealització i crear, d'aquesta manera, un nou culte; o bé es vol construir autonomia i possibilitar el sorgiment d'individus lliures i creatius, de crear una nova cultura?

En un altre estudi, on s'intenta examinar la relació entre vida psíquica i organització, Enríquez (2000) es refereix a la perspectiva cooperativista, tractant la problemàtica de la il·lusió i la idealització d'una unió plena entre els que cooperen. Així, ens diu: "el grup o l'organització sol·licita el nostre desig d'ideal personal, que es confon amb l'ideal dels altres. La felicitat de l'organització passa per la dels subjectes que la componen. L'imaginari subjacent és el de la comunitat, si no el de la fusió dels subjectes; en tots els casos, de l'obsessió de la plenitud". Per a les configuracions socioproductives autogestionàries, això és crucial, ja que alerta dels riscos d'una "visió idíl·lica" o "angelical" de la vida organitzacional dins de la perspectiva cooperativista i perquè la cooperativa no es tanqui en si mateixa.

Cal ressaltar que, malgrat que vivim sota l'hegemonia de l'economia capi-

talista, sabem que això no significa la subordinació completa de totes les relacions societàries a la lògica del capital. Vivim immersos en una societat contradictòria, en la qual sempre poden sorgir noves coses. És necessari, per tant, que el moviment autogestionari procuri mostrar la possibilitat de crear formes democràtiques d'organització del treball i de la producció, que faci servir en la seva quotidianitat una nova ètica en aquesta nova realitat de treball col·laboratiu, però sense caure en l'idealisme d'un món 'a-conflictual', sense contradiccions.

L'experiència de construir treball col·laboratiu i l'autonomia dels treballadors no és pas un procés lineal, sense conflictes ni contradiccions. Exigeix trencar amb les pràctiques heterònimes o, dit en altres paraules, amb les pràctiques paternalistes i autoritàries, en què l'altre decideix per mi, en què les normes i els valors han d'ésser interioritzats sense possibilitat de reflexió ni de crítica.

Constatem que, a les empreses d'autogestió, hi ha una certa dificultat perquè els treballadors assumeixin l'autonomia, cosa que no vol dir que els processos de desenvolupament de l'autonomia no estiguin en funcionament, quan es persegueix la realització dels principis cooperativistes i autogestionaris, que no siguin heterònoms.

En aquest sentit, no podem parlar d'un procés homogeni i harmònic de construcció identitària dels subjectes treballadors en configuracions socioproductives autogestionàries i solidàries. Hi ha una pluralitat i diversitat d'identificacions amb el projecte cooperativista i

autogestionari, on els subjectes han de tractar i enfrontar-se a molts conflictes i problemes relatius a les diferents dimensions inherents al procés en construcció, o sigui l'económicojurídica, la políticsoadministrativa i la psicosocial.

És necessari i urgent repensar-se la gestió d'aquestes empreses, buscant formes més democràtiques i transparents d'organització que permetin expressar les diferències, les singularitats

dels subjectes. En aquest sentit la identitat i l'autonomia es configuren com a processos en construcció. La identitat de ser algú autònom en la nostra societat heterònoma no és senzill, però les empreses autogestionàries han demostrat que es pot aconseguir. Més enllà d'una sortida a la crisi del capital, els moviments d'autogestió i socioeconomia solidària es presenten com una sortida viable per a una nova sociabilitat humana, que no pot ser altra que la creació de subjectes humans autònoms i lliures.

Enriquez alerta dels riscos d'una "visió idíl·lica" o "angelical" de la vida organitzacional dins de la perspectiva cooperativista.

Bibliografia

- Albornoz, S. *O que é trabalho*.
ANTEAG. *Autogestão: construindo uma nova cultura nas relações de trabalho*.
ANTEAG. *Autogestão*. Disponible a <http://www.anteag.org.br/autogestao.a.sp>
Antunes, R. *Adeus ao trabalho? Ensaio sobre as metamorfoses e a centralidade do mundo do trabalho*.
Antunes, R. *Os sentidos do trabalho: ensaios sobre a afirmação e a negação do trabalho*.
Borsoi, I. C. F. et al. *Trabalho e identidade em telefonistas*. In: CODO, W et al.

(org.). *Sufrimento psíquico nas organizações*.

Carvalho, R. A. A. *Saúde mental e trabalho: um novo (velho) campo para a questão da subjectividade*. In: Codo W.; Sampaio, J. J. C. (org.). *Sufrimento psíquico nas organizações: saúde mental e trabalho*.

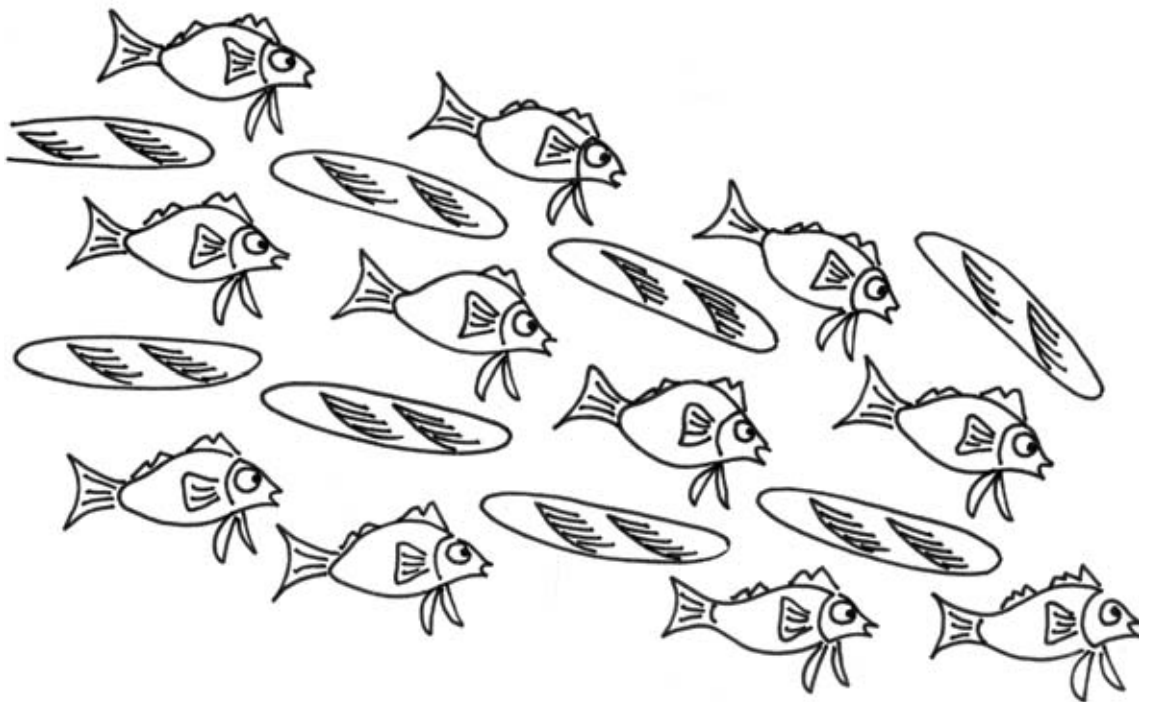
Carvalho, R. A. A. *Considerações teórico-metodológicas sobre as novas configurações autogestivas no mundo do trabalho neste início de milênio*.

Carvalho, R. A. A. *Reconfiguração de perfis entre os processos de inserção, “desinserção” e reinserção dos (novos)*

sujeitos trabalhadores. In: Horta, C. Carvalho, R. A. A. (org.) *Globalização, trabalho e desemprego: um enfoque internacional*.

Carvalho, R. A. A.; Pires, S. D. *A autonomia e a autogestão: apontamentos teórico-metodológicos sobre a praxis em empreendimentos da economia social solidária*.

Extret de *A outra economia*, Antonio David Cattani (coordinador), Veraz Editores, Brasil, 2003

El miracle dels pans i els peixos (*segueix...*)

Per què l'energia nuclear no podrà ser mai la solució ecològica a l'escalfament de l'atmosfera?

Josep Puig i Boix

James Lovelock, considerat el pare de la hipòtesi Gaia, va sorprendre algunes persones, quan el 20 de juny del 2004 va publicar a *El País* un article d'opinió titulat "La energía nuclear es la única solución ecológica", referint-se a les emissions de gasos d'efecte hivernacle i

les seves conseqüències sobre el clima de la Terra. Que el diari *El País* publiqui articles en defensa de l'energia nuclear no és cap novetat; el grup Prys sempre ha defensat els interessos dels sectors econòmics que es van embolicar a finançar les nuclears i per

res del món estan disposats a perdre ni un euro del que hi van invertir.

La militància pro-nuclear del Sr. Lovelock no és pas un fet nou, encara que sigui desconegut per moltes persones. Ja fa força anys, el 25 de gener de 1995, va venir a Barcelona per fer una conferència multitudinària al Palau de Congressos de Montjuïc, convidat per la Comissió per a l'Estímul de la Cultura Científica. Prèviament, havia fet una roda de premsa on va manifestar ben clarament el seu suport a l'energia nuclear. També ho va fer en la conferència. No cal dir que en el debat que va seguir a la seva conferència va ser contradit per científics i tècnics crítics amb l'energia nuclear, els quals li van adreçar una carta que mai no ha tingut resposta. També és conegut que el web de la World Nuclear Association (que té per lema 'Energy for Sustainable Development') s'obre amb una afirmació de James Lovelock, presentat com a 'eminent líder mundial en el desenvolupament de la consciència ambiental', on diu: "Per reconciliar les necessitats humanes globals i la preservació ambiental, el nostre món necessita l'energia nuclear. No hi ha cap alternativa a l'energia nuclear si hem de sostenir la civilització".

Amb aquesta afirmació James Lovelock pren partit en defensa d'una 'civilització' que, si per alguna cosa s'ha caracteritzat, ha estat per explotar les persones, espoliar els sistemes naturals i destruir les cultures, la major part de les quals havien desenvolupat formes de vida que havien perdurat mil·lennis. Aquesta 'civilització' que

s'ha de sostenir amb l'energia nuclear, en paraules de Lovelock, està fent perillar la vida dels humans sobre la Terra, amb les seves emissions de gasos d'efecte hivernacle, procedents de la crema massiva dels combustibles fòssils i que destaroten un bé comú planetari, l'atmosfera, que totes les cultures humanes hem compartit amb les altres espècies vivents. James Lovelock pot saber molt dels mecanismes que regulen la biosfera, però amb el seu posicio-

nament i la seva argumentació a favor de l'energia nuclear posa de manifest el seu analfabetisme energètic.

Per fer front a l'escalfament de l'atmosfera, Lovelock i altres nucleòcrates proposen la introducció massiva de l'energia nuclear, una font d'energia que es basa en la fissió d'un isòtop de l'urani, l'urani-235, del qual només un 0,711% es troba en l'urani natural (el 99,28% de l'urani natural és U-238, que no és pas fissionable). A més a més, els minerals d'urani que avui s'exploten tenen un contingut d'entre 0,2% i 0,003% d'urani, cosa que fa que el mineral d'urani s'hagi de sotmetre a un procés de concentració (fàbriques de concentrats de mineral d'urani), en el qual es generen (en quantitats ingents) els anomenats estèrils de la mineria d'urani, que contenen el 85% de la radioactivitat original del mineral. Aquest procés és molt contaminant, tot i que ben desconegut per l'opinió pública.

Els qui proposen l'energia nuclear per cobrir les necessitats energètiques del món obliden (o amaguen) que l'energia nuclear produeix únicament energia elèctrica, i que l'electricitat és

Els qui proposen l'energia nuclear per cobrir les necessitats energètiques del món obliden o amaguen que l'energia nuclear produeix únicament energia elèctrica.

tan sols una part de l'energia consumida al món. Segons l'Agència Internacional de l'Energia, l'any 2001 l'energia nuclear representava solament el 6,9% del subministrament d'energia primària al món i el 17,1% de la generació d'electricitat (437 reactors nuclears, amb una potència instal·lada de 357 GWe). De tota l'electricitat generada al món, l'any 2001 (15.476 TWh), la major part (9.982 TWh) es va fer amb combustibles fòssils: un 38% es va fer amb carbó, un 18% amb gas natural i un 7% amb petroli. I només 2.653 TWh es va fer amb nuclears. La resta, 2.841 TWh, es va proveir amb energia hidràulica i d'altres renovables.

Quin paper podria tenir l'energia nuclear en la reducció de les emissions de CO₂ procedents de la generació d'electricitat amb combustibles fòssils? Avui solament un 17% de l'electricitat generada al món és d'origen nuclear. La indústria elèctrica és responsable del 25% del consum de combustibles fòssils. El consum de combustibles fòssils és responsable de les 2/3 parts de les emissions de CO₂ a l'atmosfera. El CO₂ és responsable en un 50% de l'escalfament global. Combinant aquests factors es pot concloure que, fins i tot, si tota l'electricitat avui generada al món amb combustibles fòssils fos generada amb centrals nuclears, la reducció de l'escalfament global seria només del 12%. Però això significaria construir 1.424 centrals nuclears de 1.000 MW de potència cadascuna. O sia, instal·lar 1.424.000 MW nuclears. Això voldria dir iniciar la construcció d'una central nuclear de 1.000 MW, cada dia, durant 4 anys seguits!

Al ritme actual de consum d'urani n'hi hauria prou per alimentar el parc actual durant cinquanta anys.

Per poder disposar, cada any, del combustible necessari per funcionar aquests 1.424 reactors, de 1.000 MW de potència elèctrica cadascun, caldria haver de minar 370 milions de tones de mineral d'urani, per obtenir 271.000 tones de pastis groc o òxid d'urani (U₃O₈) mitjançant les fàbriques de concentració del mineral d'urani (que generarien més de 640 milions de

tones de residus líquids i més de 425 milions de tones de residus sòlids, que contindrien el 85% de la radioactivitat original del mineral, i que restarien abandonats per segles en els apilaments d'estèrils a peu de fàbrica). El pastis groc obtingut en les fàbriques de concentrats és la base per a la fabricació del combustible nuclear, però abans s'ha de sotmetre a un procés d'enriquiment en l'isòtop U-235 (que no és res més que disminuir la proporció d'U-238 i augmentar la d'U-235 en l'urani natural). Aquest procés genera quantitats ingents de l'anomenat urani empobrit, que és el nom que els militars han donat a aquest residu del procés d'enriquiment (per cada recàrrega anual es necessiten 25 tn d'urani enriquit –en el seu procés d'enriquiment s'hauran produït 155 tn d'urani empobrit).

Per tant, enriquir tot l'urani necessari per fer funcionar un parc nuclear de 1.424 reactors de 1.000 MW de potència unitària comportaria generar més de 220.000 tn d'urani empobrit. Aquest producte residual del procés d'enriquiment l'empra des de fa temps la indústria d'armament per cobrir projectils i bombes (els dona un gran poder de penetració). El combustible gastat, després de ser sotmès al procés de fissió

dins del nucli del reactors (més de 35.600 tones), contindria 285 tones de plutoni, amb què podrien fabricar 28.550 bombes atòmiques, si aquest material fissionable és extret a les fàbriques de reproprocessament del combustible gastat, en un procés altament contaminant des del punt de mira radiològic. En el cas que el combustible gastat no és reproprocessat, aleshores el plutoni romandria contingut dins les barres del combustible. En aquest cas, aquest producte radioactiu s'hauria de gestionar durant 500.000 anys (el període de semidesintegració del plutoni és de 24.300 anys, això vol dir que després d'aquest període de temps la seva radioactivitat haurà disminuït a la meitat. Perquè un producte radioactiu deixi de ser danyí per a l'entorn, cal que passin 20 períodes de semidesintegració. Per al plutoni això vol dir gairebé mig milió d'anys o 16.666 generacions humanes. Les xifres donades en aquest apartat s'han de multiplicar per tres en el cas de considerar la càrrega inicial del reactor.

Voler confiar en l'energia nuclear per combatre l'escalfament global del planeta provocat per la crema dels combustibles fòssils per a la generació d'electricitat, a part de no resoldre el problema, significaria posar el món per un camí amb un enorme risc de proliferació nuclear. Si avui ja es fa difícil controlar el risc de proliferació nuclear amb 437 reactors nuclears funcionant al món, què podria passar si en funcionessin 1.424? També voldria dir fer unes enormes inversions, donat que l'actual cost estimat d'instal·lació de

L'única solució que tenim a l'abast per mantenir en relativa bona salut ecològica el planeta Terra és abandonar els combustibles fòssils i l'energia nuclear al més aviat possible.

centrals nuclears és superior a 2.000 Eur/kW. Construir 1.424 reactors requeriria unes inversions, pel cap baix, de gairebé 3 bilions (3×10^{12}) d'euros. Des del punt de mira estrictament energètic i econòmic, hi ha alternatives molt més eficients per fer front a l'escalfament del planeta.

De fet, la realitat ha demostrat que l'energia nuclear no ha passat pas la prova del mercat, perquè arreu on hi ha un mercat d'energia més o menys lliure la nuclear ha hagut de ser tractada amb tota mena de privilegis i tractes de favor perquè continués generant electricitat, ja que els kWh generats amb reactors nuclears han demostrat no ser competitius en el mercat liberalitzat en relació amb altres formes de generació. Vegeu, si no, l'experiència de l'empresa British Energy a la Gran Bretanya.

Però, què passa amb el recursos nuclears necessaris per alimentar aquests 1.424 reactors de 1.000 MW de potència elèctrica? Ja l'any 1981, la Comissió Europea va alertar que si els programes nuclears aleshores en curs arribaven a assolir els objectius que es plantejaven, hi hauria manca d'urani, tret que es desenvolupessin els reactors de neutrons ràpids o reactors de neutrons ràpids havien de produir més combustible nuclear del que gastaven (transformant l'U-238 en Pu-239 a través de l'absorció neutrònica, en disposar d'un embolcall d'U-238 sobre el nucli d'U-235 del reactor). La realitat és que han estat un dels més sonats fracassos de la tecnologia nuclear. L'exemple més

palès d'aquest fracàs va ser el tancament definitiu del reactor Super-Phenix pel govern francès fa uns anys.

L'any 2001, les necessitats d'urani dels reactors en funcionament al món eren de 64.329 tones, mentre que la producció d'urani va ser de 36.366 tn; per tant, la diferència entre producció i necessitats va ser de -27.963 tn. O sia, que ja a l'any 2001 hi va haver dèficit de producció d'urani. Fins a la darrerria de 2002, al món s'havien produït 2.012.414 tones d'urani i hi havia acumulades 2.352,55 milions de tones d'estèrils de la mineria de l'urani. I en l'enriquiment de l'urani en el seu isòtop U-235 s'havien generat al món 1.188.573 tones d'urani emprobit o esgotat, que avui als EUA es posa a disposició de la indústria militar a un cost nul, perquè sigui emprat en la fabricació d'armament convencional (recobrint-lo amb urani empobrit, ja que l'urani és un metall d'una gran duresa i, quan impacta, entra en ignició). En data 1 de gener del 2001 hi havia al món unes reserves raonablement assegurades i uns recursos estimats addicionals d'urani (a un cost igual o inferior a 80 dòlars) de 3.305.160 tones. Al ritme actual de consum n'hi hauria per alimentar el parc nuclear actual durant 50 anys. Però si el parc nuclear s'arribés a multiplicar per 4, tal com sembla proposar Lovelock, les reserves i els recursos només durarien 12,5 anys.

La proposta de Lovelock de confiar en l'energia nuclear per resoldre el problema del canvi climàtic no és cap solució ecològica, ja que només reduiria les emissions de CO₂ un 12 %, després

d'haver omplert el món amb 1.424 reactors nuclears de 1.000 MW de potència elèctrica, que tan sols tindrien

combustible nuclear per poder funcionar durant 12,5 anys, però que haurien empastifat els ecosistemes del planeta amb milions de tones d'estèrils de la mineria de l'urani, milions de tones d'urani empobrit, quantitats ingents de combustible nuclear gastat que contin-

dria enormes quantitats de plutoni, a més d'haver abocat a l'aire i a l'aigua quantitats enormes de radioactivitat, ja que el cicle del combustible nuclear aboca radioactivitat a la biosfera en totes i cadascuna de les seves etapes.

Si mai es realitzés el desig de James Lovelock, ben segur que Gaia, el planeta Terra, estaria enverinat radioactivament i amb ell els humans i els altres éssers vius. A més, tan sols s'hauria reduït un 12% les emissions de CO₂ procedents de les centrals tèrmiques de combustibles fòssils. Aquesta és la mena de solució ecològica que Lovelock pregona? I si Lovelock vol fer, a més a més, que tota l'energia final disponible per al consum que es fa servir al món sigui obtinguda a partir només d'energia electronuclear, el problema s'agreuaria encara molt més. I aleshores serien necessaris encara molts més reactors.

L'única solució que tenim a l'abast per mantenir en relativa bona salut ecològica Gaia (la denominació del planeta Terra en el marc de la hipòtesi Gaia, desenvolupada per Lovelock) és iniciar l'abandonament dels combustibles fòssils i l'energia nuclear tan aviat com sigui possible, i alhora donar la

Defensar l'energia nuclear avui, o bé és fruit de la ignorància i/o de la desinformació, o bé és posar-se al servei de la nucleocràcia.

màxima prioritat a la introducció de les tecnologies, avui ja disponibles, per a l'aprofitament de les fonts d'energia renovable, que Gaia ofereix generosament als humans des de fa mil·lennis. I això acompanyat de l'increment de l'eficiència del sistema energètic actual, tant en la generació com en l'ús final.

Cercar 'solucions' màgiques a la greu problemàtica energètica, com pretén fer Lovelock amb la seva defensa aferrissada de l'energia nuclear, és una greu irresponsabilitat i més greu per provenir d'una persona que hauria de saber, com a científic que és, les qües-

tions elementals associades al sistema energètic avui vigent al món.

Defensar l'energia nuclear avui, o és fruit de la ignorància i/o de la desinformació, o bé és posar-se al servei de la nucleocràcia, que d'ençà que la tecnologia nuclear va demostrar que no era capaç de passar la prova del mercat fàmans i mànigues per evitar la desaparició d'una indústria que ha estat un dels fracassos tecnològics més espectaculars de la ideologia del desenvolupisme científista. I estar al servei de la nucleocràcia és ser simplement un mercenari nuclear.

Societat del coneixement i biopolítica

Alfonso Vázquez

“No es vol dir que la història hagi acabat en una feliç reconciliació de la humanitat amb ella mateixa. De fet, és gairebé el contrari: la història només està començant, si per això entenem el moment que, després de mil·lennis de batalla prehistòrica amb la natura, primer per sobreviure, després per conquerir-la, la nostra espècie ha arribat al grau de coneixement i organització social que ens permetrà viure en un món predominantment social. És el

principi d'una nova existència i, en efecte, d'una nova era, la de la informació, marcada per l'autonomia de la cultura enfront de les bases materials de la nostra existència. Però no és necessàriament un moment d'alegria perquè, sols per fi en el nostre món humà, haurem de mirar-nos al mirall de la realitat històrica. I potser no ens agradarà el que hi veurem.”

L'era de la informació. La societat xarxa (Castells, 1997)

Introducció

Em demanen els amables organitzadors d'aquesta conferència que disserti sobre el **desenvolupament**

sostenible; com tot concepte universalitzat i posmodern, aquest tema admet múltiples aproximacions, sent les més habituals –i, per tant, les més difuses– les aportacions procedents dels moviments ecologistes, les respostes tecnològiques a la deterioració mediam ambiental o els acords supraestatsals per prevenir-la, com ara el protocol de Kyoto. No obstant això, en totes aquestes aproximacions persisteix amb insistència un problema d'interpretació i, per tant, de límits a la solució. Com diu Castells en la nota introductòria a aquest text, després de mil·lennis de lluites de la humanitat amb la natura, primer per sobreviure-hi, després per conquerir-la, societat i natura es fonen i confonen en un món predominantment social i en una cultura amb autonomia respecte de les seves bases materials. Per dir-ho amb certa brutalitat, és la mateixa societat la que introdueix mesures per protegir tal espècie o tal altre d'aus, i això conviu diàriament amb l'explosió de les bombes en múltiples punts del planeta.

El *desenvolupament sostenible* es constitueix tant en necessitat imperiosa com en preocupació estesa, davant la constatació de la greu deterioració del nostre hàbitat produïda pel consum irresponsable dels seus recursos en forma massiva. Però no podem ignorar que darrere d'aquesta irresponsabilitat envers el planeta hi ha maquinàries

organitzatives (industrials, socials, polítiques) i, per tant, persones que les habiten.

El passatge del model industrial a la societat postindustrial no és evolutiu en el sentit tradicional del terme com ho va poder ser el pas del taylorisme al fordisme i del fordisme al postfordisme.

La voluntat de protegir la sostenibilitat de la vida al planeta no es pot derivar de la lògica de les organitzacions *màquina*, ja que les seves finalitats són específiques d'un sistema d'acumulació (el capitalista) i no serien el que són si no les perseguissin activament; només es pot derivar de la voluntat de poblacions i multituds que perceben el risc a què són sotmeses, i que desenvolupen *afecte* pels seus semblants i pels seus descendents, els *he-*

reus del planeta. És des de la seva mobilització i pressió com pot constituir-se la inflexió de les tendències destructives imperants.

Per tant, considero fonamental aprofundir en els enfocaments de com estructurar les organitzacions i del paper que les persones que les habiten desenvolupen en i des d'aquestes organitzacions. Tal com llegia fa poc, potser la pregunta fonamental no sigui "*quin món deixarem als nostres fills?*", sinó "*quins fills deixarem al nostre món?*".

Perquè aquest procés de sensibilització global envers el desenvolupament sostenible s'insereix al seu torn –i contribueix de manera destacada– al tèrbol trànsit des de la societat industrial cap a la societat del coneixement, un trànsit marcat per transformacions complexes en els conceptes de treball i treballador, d'educació i de ciutadania, per esmentar alguns dels canvis més rellevants. Entendre aquestes transformacions és determinant per abordar l'acció futura,

per poder-la emmarcar en un programa de superació del emplantament actual a què ens han abocat les nostres organitzacions i institucions. Podem dir, en certa manera, que la *voluntat* del desenvolupament sostenible conté el potencial activador de la profunda contradicció existent entre la xarxa d'interessos sustentada en l'exploació pura i simple de qualsevol recurs existent en el planeta (incloent-hi l'humà) per a l'enriquiment particular i l'exigència d'una riquesa *comuna*, comunitàriament compartida i administrada, que *comunaltza* el sentit de la humanitat com a espècie.

Analitzar aquesta contradicció ens obliga a destriar i interpretar les forces en presència, les potències emergents i les potències decadents, els creuaments de les línies de conflicte i confrontació que contínuament sorgeixen o se submergeixen. Per tant, enfocaré la voluntat del desenvolupament sostenible com a *sostenibilitat sociopolítica*, no entesa com un espai estable i pacífic, sinó com un esdevenir incessant creuat per les forces en conflicte que ens aboca al discerniment, a l'elecció i a l'acció. Per a això, començarem per expressar les característiques i la potència dels fenòmens emergents, per centrar-nos després en les seves conseqüències per a l'acció política i les seves institucions.

El coneixement com a força massiva de producció

Societats i cultures sempre han oscil·lat entorn de les formes de genera-

ció de riquesa, sobre les maneres del treball i el feineig, encara que neguem relacions rígides de determinació entre les unes i les altres. Per això, és difícil entendre la transformació de la nostra societat –el pas de la societat industrial a la societat del coneixement, si volem formular-ho així– sense captar la profunda mutació operada en les formes i els continguts del treball i el seu influx sobre les formes culturals, socials i polítiques.

El passatge del model industrial al sistema emergent, a la societat postindustrial, no és evolutiu en el sentit tradicional del terme,

com ho va poder ser el pas del taylorisme al fordisme i del fordisme al postfordisme. En aquest trànsit es produeix una mutació revolucionària del nucli vital de les societats, del seu sistema de creació i difusió de valor, dels seus sistemes de treball i producció. En aquest sentit, tot el sistema –productiu, social i polític– se submergeix en una crisi; crisi d'identitat i, per tant, crisi sostinguda dels instruments de reproducció de la identitat. El sistema sembla *deixar de ser el que era* per expandir-se i contreure's, desterritorialitzar-se i reterritorialitzar-se en formes múltiples de trànsit, en una **transformació** continuada i imprevisible en el seu abast final, tal com es mostra en el *malestar de la globalització*.

Durant els segles XIX i XX –almenys, fins als anys seixanta i setanta d'aquest darrer– la *base definitiva* –i massiva– del treball ha estat el **treball simple**, connectat cap a la complexitat a través

El potencial per a la transformació radical del treball s'estableix en les dues darreres dècades, en convergir els nivells de formació de la població amb l'explosió de les tecnologies de la informació i de la comunicació.

de capes de supervisors, capatassos, caps i directors, els quals representaven un percentatge aclaparadorament escàs

–eren els *privilegiats*– de la *força de treball*. Aquest treball simple, mesurable, de tipus manual, quedava connectat, al seu torn, per mitjà de les cadenes de muntatge o les cèl·lules productives. El *treballador massiu*, intercambiable, substituïble, d'un sol ús, constituïa la massa anònima de generació de valor en la seva activitat com a mà d'obra, en la seva capacitat reproductiva de força de treball i en el seu paper de consumidor de (part de) els béns que produïa. Aquest nucli del treball (de la generació de valor) tenia (té) certes característiques que convenen ressaltar:

- És essencialment manual.
- És fonamentalment repetitiu i procedimentat.
- És simple com a condició bàsica.
- Tota interacció del treball de la persona amb els seus companys s'estableix a través del ritme de la màquina o la cadena productiva, dels procediments, de les ordres o accions dels supervisors i capatassos: no hi ha cooperació més enllà d'allò que ordena el mecanisme (és a dir, no existeix cooperació).
- Tot el sistema de treball és simple, previsible els seus resultats, dominant, tret en el paper que correspon als màxims directius, que assumeixen com a pròpia i de forma única la potencial complexitat del desenvolupament empresarial.
- Així, la màquina regeix i dirigeix el desenvolupament massiu del treball,

la generació massiva de valor traduïda en productes i serveis.

A diferència del treball manual, limitat i dirigit pel capital, el coneixement inverteix aquesta situació, en trobar la seva relació fora de tota limitació, més enllà de qualsevol frontera.

Evidentment, aquesta estructura del treball viu no significa que no hagin existit activitats extensives i intensives de coneixement; al contrari, aquestes han estat sempre transcendents en la història de la humanitat. Però, si ens referim al període industrial –encara que les característiques descrites no en són, ni de bon tros, privatives– trobarem que les activitats intenses de coneixement es

col·loquen *a l'exterior del pla productiu*. En efecte, sia a través de la tradicional *ociositat aristocràtica* –Darwin, per exemple–, de la marginació social, obligada, provocada o triada –com tants artistes, literats o pintors–, de la confrontació social com a forma de creació –Nietzsche, com a mostra–, o de la superposició sobre el treball –beques, subvencions, centres d'investigació pura, etc.– el coneixement es manifesta *fora* de l'àmbit productiu i és incorporat a aquest de forma derivada. Els *productors* constitueixen l'estrat més baix del context del coneixement –no del social, ja que hi ha encara altres estrats *inferiors*, com el de la mestressa de casa, el pastor, la prostituta, el pobre, el rodamón, etc.– i el fet de no treballar amb *les mans* –almenys, en la màquina– constitueix, encara en els nostres dies, un signe de distinció.

És a dir, el pla del sistema industrial, mecànic i repetitiu, *exterioritza* el coneixement, el remet permanentment a esferes situades als seus marges, al seu exterior o a les seves superestructures,

mai a dintre seu; l'escisió entre coneixement i treball, en el domini d'aquest, és gairebé absoluta.

Els processos d'automatització i informatització *primitiva* provocats per la constant necessitat d'eleva la productivitat en l'activitat fabril *madura* han exigit uns nivells de formació del treballador superiors als de la simple *mà d'obra*, la qual cosa s'ha vist reflectida en l'important paper que les societats desenvolupades han concedit a la formació (tècnica). En el si del sistema industrial, el resultat és l'aparició del *treballador amb coneixements*; és a dir, d'un tipus de treballador que, més enllà del seu esforç físic, pot fer funcionar programes, autòmats o màquines d'una certa complexitat. Però l'essència del treball no varia: aquest treballador aplica coneixements adquirits a una tasca *aliena a si mateix*, predeterminada en la cadena productiva, mancada, per tant, de variació, finalitat i significat. Es produeix tan sols una certa complementarietat d'allò après amb allò purament físic, en una organització estanca en el seu concepte productiu.

El potencial per a la transformació radical del treball s'estableix en les dues darreres dècades, en convergir els nivells de formació de la població amb l'explosió de les tecnologies de la informació i de la comunicació; l'abaratiment exponencial que aquestes produeixen en els fluxos d'informació es combina amb la necessitat imperiosa, a fi de transformar informació en valor, de la seva interpretació, d'aplicar a aquells fluxos el *coneixement massiu*. D'aquesta forma, el coneixement es constitueix, no solament com a centre del sistema pro-

ductiu, sinó, fins i tot, com a factor *tendencialment* massiu de la producció i de la reproducció. És a dir, el coneixement

–*les activitats de coneixement*– subordina a la seva lògica el conjunt del sistema productiu, alhora que el treballador del coneixement (les activitats tecnicocientífiques, artístiques, assistencials, comunicatives, etc.) constitueix, cada vegada de forma més evident, la *mas-*

sa treballadora, un fet que no significa pas la desaparició del treball merament físic, amb els seus components de penositat.

Aquest fenomen imparable –excepte per un cataclisme històric– té un pàl·lid reflex en el *descobriment* del treballador com a persona dintre dels *moderns* sistemes de gestió; en realitat, allò que aquests fan (a través de modes com la millora contínua, la qualitat total, la gestió del coneixement i moltes altres) és tractar de mesclar l'immiscible: integrar la parcialitat del treballador emergent, del treballador del coneixement, en les estructures organitzatives del treball mecànic, del treball manual. O, en paraules de Negri [1990], “*Les mil varietats del model japonès i del seu èxit mundial es redueixen en el fons al reconeixement més explícit de la funció immediatament valoritzadora de la subjectivitat obrera, després del període d'hegemonia del taylorisme en què la subjectivitat no era reconeguda més que com a antagonista*”.

El coneixement com a força generadora de valor, com a treball desplegat a gran escala, en tots els sistemes productius i socials, té certs trets que –en contrast i contraposició amb el treball manual *massiu*– ressaltarem i proposarem:

El futur com a projecció no existeix; sols existeix en tant que és capaç d'influir el present.

-Constitueix una combinació indistingible entre pensament, emoció i acció; és a dir, integra allò intel·lectual amb allò manual, allò pensat amb allò actuat en un flux continu.

-Per essència, és fonamentalment creatiu, ja que la repetició i el tancament l'afebleixen fins a corrompre'l.

-A diferència del treball merament manual, que va de la complexitat d'allò produït a la simplicitat de la tasca, el treball del coneixement va d'allò relativament simple (coneixements ja existents, *dominats*) a allò complex: combinacions de coneixements en recreació i generació de nous camps de coneixement i acció.

-Per definició, és un treball *relacional*, de manera que projecta constantment formes de **cooperació**, ja que el coneixement només es reproduïx en interaccions i connexions en variabilitat.

-El treball és complex, tant en el seu desenvolupament intrínsec com en la seva traducció a les connexions de cooperació i servei; en conseqüència, no admet mediació o representació *externa*, superior. Les interaccions es produeixen de forma directa entre les persones implicades, en la seva acció i en la seva emoció. Per exemple, la infermera que està cuidant de nit un ancià *interactua* amb ell sobre la base dels seus coneixements i habilitats, sense mediació ni representació possibles; l'equip de químics que està desenvolupant un nou medicament cooperen entre ells, igualment sense mediació ni representació possibles.

-El treball del coneixement domina i utilitza l'eina, la màquina, però les

seves interaccions vénen donades en el seu propi àmbit d'interès, de realització, mai no queden limitades al *ritme de la màquina*. És a dir, a diferència del treball manual, limitat i dirigit pel capital, el coneixement capgira aquesta situació, en trobar la seva realització *fora de tota limitació, més enllà de qualsevol frontera*; per tant, si vol esdevenir una forma generalitzada i individualitzada necessita *posar al seu servei els mitjans del capital* (com el capital va fer abans amb la terra, al capdavant).

Per tant, podem interpretar el treball impulsat pel coneixement com a *treball viu*, en generació i gestació contínues, qualsevol que sigui el *lloc* on s'origina; en aquest sentit, no podem reduir el concepte del *treballador del coneixement* a activitats prèviament etiquetades com a objecte d'aquest (laboratoris, universitats, departaments tècnics...), sinó, per contra, l'hem d'estendre al conjunt dels àmbits productius i socials. El *treball del coneixement* no es pot identificar amb *acumulacions enciclopèdiques* de sabers, sinó amb la capacitat autònoma, de l'individu o de les seves formes de coalició i cooperació, de *gestionar activament* la transformació de la realitat que ens envolta, i, projectat més enllà, qualsevol realitat que pretenquem, en un esdevenir sense fi. En aquest sentit, sempre ha estat la **mare treballadora del coneixement** (del saber acumulat, de l'amor i de l'acció), com ho pot ser el pastor, el formatger, el paleta que construeix un habitatge o l'obrer que gestiona la seva activitat al taller. No hi ha *jerarquia* en l'escala de *sabers* per poder constrenyir el concepte;

La nostra era es caracteritza pel domini dels instruments d'informació i pel potencial massivament interconnectable del coneixement.

potencialment, el seu camp és tota activitat vital.

Però és el *treball viu*, el pensament, l'emoció i l'acció combinats de forma indistingible, allò que esborra la separació entre *la fàbrica i la vida*, allò que connecta en un flux social, en un rizoma d'entrades i sortides infinites, generació de riquesa, generació de subjectivitat creativa i generació d'afectes. Tan artificial com brutal, la separació entre el treball i la vida que van marcar els murs de la fàbrica comença a caure com un castell de cartes empès per la potència sense fi de les activitats de coneixement i desig, de comunicació i cooperació.

Sostenibilitat social

La societat s'ha fet ingovernable a causa de la direcció és el títol d'un llarg article escrit en els anys vuitanta per un dels més coneguts –i, no obstant això, interessants– experts en management i teoria de les organitzacions. I ve al cas la citació, ja que estem fent importants i meritoris esforços per millorar les nostres societats i els seus ecosistemes **sense qüestionar** el paradigma imperant en l'enfocament del seu govern i, per tant, en el concepte del seu funcionament, del seu *desenvolupament*, al capdavant.

Anunciem amb gran aparat l'adveniment de la societat de la informació i el coneixement, mentre les nostres estructures més determinants, com les corporacions empresarials, l'educació, les institucions públiques, polítiques i

socials, segueixen ancorades en la seva concepció original, en les assumpcions bàsiques que les van conformar en el

segle XIX, si bé ara replica-des en l'àmbit planetari. La ideologia subjacent en el seu funcionament té les seves arrels en l'enfocament mecanicista del món, la societat i la vida, traduït a les nostres modernes societats en el concepte de l'organització *burocràtica/maquinal* tal com va ser desenvolupada per Weber i Taylor. És a dir, vam considerar les nostres societats com un *mecano* que pot ser ajustat, dirigit, intercan-

viat, manipulat, en suma, pels qui tenen el coneixement i, per damunt de tot, el **poder** per fer-ho.

Des d'aquestes assumpcions, els qui posseeixen el poder (la *jerarquia* en qualsevol nivell d'actuació, des de la presidència dels Estats Units fins al cap de negociat d'una modesta empresa) consideren que poden –i, pitjor encara, *han de- dirigir* les seves societats, els seus col·lectius humans, com si d'una màquina es tractés. I per a això, no hi ha res més útil que recórrer a la **planificació**.

La planificació pretén, des de l'exercici de la direcció, *ordenar* el comportament dels agents d'un sistema per moure's, en termes de la voluntat expressada per la jerarquia, cap a un futur previsible, previst i prou dissenyat i determinat, sota la suposició que, si cada component compleix el seu paper (cobreix els seus objectius), el tot resultant serà allò que havíem planificat.

En plena societat de la transparència, la invisibilitat, les xarxes en flux continu, les connexions inconfeßades construeixen les formes de poder, estableixen el destí de la humanitat.

Aquest enfocament configura tot un sistema de funcionament de la/les nostra/es societat/s, sustentat en la **dependència** dels seus agents en el marc rígid d'estructures verticals. És a dir, el sistema s'ordena des de les decisions jeràrquiques, dissenyat curosament en el seu futur, de manera que comportaments aliens al pressupostat el distorsionen. En l'afortunada expressió de Popper:

“D'altra banda, els problemes connectats amb la incertesa del factor humà han de forçar l'utòpic, li agradi o no, a intentar controlar el factor humà per mitjà d'institucions i estendre el seu programa de tal forma que abasti no només la transformació de la societat, segons allò planejat, sinó també la transformació de l'home. [...] L'utopista benintencionat sembla no advertir que aquest programa implica una admissió de fracàs, àdhuc abans de ser posat en pràctica. Perquè substitueix la seva exigència que construïm una nova societat que permeti a homes i dones viure en ella, per l'exigència que modelem aquests homes i dones perquè encaixin en la seva nova societat. Això clarament fa desaparèixer tota possibilitat de contrastar l'èxit o el fracàs de la nova societat. Perquè als qui no els agrada de viure-hi, només demostren per aquest fet que encara no són aptes per viure-hi, que els seus impulsos humans necessiten ser organitzats més encara. Però sense la possibilitat de contrastos o proves, qualsevol afirmació que s'estigui utilitzant un mètode científic queda sense base.”

El futur com a projecció no existeix, no passa de ser un somni o un adverti-

ment de catàstrofes planetàries; el futur **existeix** mentre és **capaç** d'influir en el present. O, per dir-ho amb altres paraules, la idea que construïm el futur amb el nostre *pas a pas* és ingènua; hi ha mil futurs possibles. En canvi, *desitjar un disseny de futur* contribueix a construir el present. No és tant el present allò que crea el futur (a la manera de pensar *evolucionista*) com, per sorprenent que sembli, el futur (la nostra voluntat de futur) el que recrea el nostre present.

I això –la voluntat de construir futurs– òbviament ens remet a les formes socials i organitzatives en què aquesta proposició es plasma i pren cos. En presència del poder representat per la jerarquia i transmès en objectius a la societat a través de la **planificació**, l'enorme majoria de la societat queda *tancada* en un camp d'opcions prefixades i fortament limitades; l'elecció és escassa –com ocorre en el camp de la política, per exemple– i els graus de llibertat estan radicalment limitats. La *llibertat* del ciutadà consisteix en una certa protecció d'alguns dels seus drets i en un magre ventall de decisions “encaixat” en les ja preses pels poders existents i dominants.

Tal com ja s'està fent obvi en el camp empresarial –i existeix abundant literatura sobre el tema–, sense un ampli desplegament d'intel·ligències i voluntats (del conjunt dels components d'una organització) no podem adquirir ni la velocitat ni la profunditat de desenvolupament necessaris per perviure. És a dir, el desenvolupament no és sostenible en absència del prota-

Milions d'interessos, desitjos, voluntats, afectes, costums... convergeixen en formes caòtiques a través de sistemes sempre variables, incapturables, d'autoorganització.

gonisme actiu dels qui integren l'organització.

Aquest mateix enfocament és aplicable a altres camps com l'educatiu, el polític o el social. En la mesura que coneixement i, per tant, capacitat decisòria, pertanyen a d'altres en terrenys que ens afecten directament (com l'educació o la política), renunciem a *saber*, a conèixer, ja que *no ens cal*. Les teories dominants ens han dut a creure que vivim en un món *predictible*, marcat per tendències predeterminades, que són curosament interpretades pels qui tenen el coneixement i el poder per fer-ho, de manera que podem dormir més o menys tranquils en la confiança que d'altres estaran prenent les decisions adients.

Tanmateix, si volem entrar en una nova era –que s'anomena, amb més o menys fortuna, de la informació i del coneixement– hem de reconèixer d'una vegada, donar *carta de naturalesa* al que és obvi: vivim en un món complex, incert, sotmès a alts graus de variabilitat que han augmentat, precisament, per l'impuls de les tecnologies de la informació i la comunicació, en combinar-se de manera interactiva amb l'expansió dels nostres coneixements.

L'alternativa a aquesta (contínuament) present contradicció està consistint en les *crides* a la **participació** d'empleats, ciutadans, electors, etc. No obstant això, el problema no resolts consisteix a **precisar i qualificar aquesta participació**, altrament queda reduïda a un nou discurs buit. La meua proposta, i la proposició que us faig en aquesta conferència, és abordar de manera

**La voluntat de
protegir la
sostenibilitat de la
vida al planeta no es
pot derivar de la
lògica de les
organitzacions
màquina.**

decidida i aprofundir en el concepte d'**autoorganització**. En el meu últim llibre [*La imaginación estratégica*, Gràfica 2000] el formulo de la manera següent:

*“El fenomen de l'**autoorganització** es produeix quan, de manera espontània, individus o parts del sistema creen coalicions entre si o amb altres parts del sistema o del seu exterior entorn d'un problema, una idea o un propòsit. Aquestes formes es produeixen –i són clarament visibles– en la*

frontera del sistema quan aquest es desplaça de l'equilibri.

*És fàcil advertir una conseqüència d'enorme importància: quan el sistema es troba sotmès a forts impactes d'energia –sia aquests provinents de l'exterior, sia generats internament– l'aparició de les formes autoorganitzades –tan sospitoses per a l'ordre establert– el **protegeix** de l'explosió, al mateix temps que l'impulsa cap a noves fronteres. És a dir, les formes autoorganitzades **interpreten** els nous camps d'informació, els donen **significat** i lluiten per crear coalicions en el sistema que canvien el rumb de l'acció a fi d'operar eficaçment en les noves condicions creades. Són, per tant, un formidable generador d'informació i comunicació, d'interpretacions i significats.”*

Aquest enfocament s'enriqueix amb l'ampliació proposada per Edgar Morin en el terme d'**auto-eco-organització** que fa referència a les contínues i creatives connexions entre l'individu, el seu context organitzatiu i el seu ecosistema. Abundant en aquesta línia podem anar entenent i influint en el futur personal, social i ambiental; la sostenibilitat social, al capdavant.

Paisatges

La nostra era es caracteritza pel domini dels instruments d'informació i pel potencial *massivament interconnectable* del coneixement. Aquest ha estat sempre la potència transformadora de les nostres societats, passant per l'eina primitiva, per la roda, per les piràmides, per les catedrals, fins a arribar en els nostres dies a les biotecnologies. Allò diferent avui

és la radical transformació de l'espai i el temps produïda per les tecnologies de la informació i la comunicació, que permeten milions de connexions instantànies, capaces de generar en un flux continu, ininterromput, noves onades d'informació i noves configuracions de coneixement. Per expressar-ho gràficament, aquestes noves configuracions socials trastornen els *paisatges* que ens eren habituals no fa tant i dissenyen paisatges nous, entremesclats, caòtics, visibles en tant que invisibles. Estranyament, doncs, en el nostre propi món.

En altres escrits he tractat amb certa profunditat quins són els factors que estan modificant radicalment les nostres societats, com les porten a situacions de crisi i per on s'endevinen els possibles trànsits de superació. Per això, en aquesta conferència tractaré de reflectir *gràficament* la gran transformació en els contextos socials en què vivim.

1. **El paisatge.** Seguint Foucault, les societats dels segles anteriors poden ser vistes, i parcialment enteses, des dels seus edificis emblemàtics: la caserna, la presó, la fàbrica, l'escola, l'hospital, l'ajuntament, l'església,

la llar. La persona transita en el seu moment i en la seva vida entre aquests edificis, els interiors dels quals són

tancats –els edificis són, en gran mesura, *llocs de tancament*–, de manera que els cossos estan visibles i poden ser controlats. (La idea *futurista* d'Orwell del *Gran Germà* trasllada al conjunt social aquesta vigilància dels cossos.)

El desenvolupament de les nostres societats ha difuminat radicalment la iden-

tificació entre activitat i lloc de tancament: Es treballa en qualsevol lloc, es produeix des de tot el cos social, s'aprèn en múltiples espais, s'està pres amb una polsera que indica per on transita el delinqüent... Per tant, desapareix la possibilitat de vigilància exercida en el lloc de tancament i es dona pas a altres formes –les *societats de control*– d'exercir el poder que tracten de controlar les manifestacions i produccions de subjectivitat.

En aquest trànsit de les societats disciplinàries a les societats de control, l'educació –en tota la seva extensió, no sols a l'escola– és un factor clau, ja que, potencialment, és productora tant de *coneixement* (el factor clau de la producció en el posfordisme) com de subjectivitats vitals i convivencials. Es configura, doncs, com un *camp de batalla*, un encreuament de forces que tracten de crear configuracions socials ben diferents, un clar reflex de les lluites socials emergents i dels sistemes de combat. I no podem ignorar que la mateixa sostenibilitat social és, en gran mesura, un gegantí procés educatiu, generador de consciència i de disseny de múltiples accions amb l'objec-

Potser la pregunta fonamental no sigui “quin món deixarem als nostres fills?”, sinó “quins fills deixarem al nostre món?”.

tiu de preservar la societat preservant, al seu torn, l'ecosistema.

2. **La paraula.** La meva infantesa, adolescència i joventut es va desplegar en una imposició del **silenci**: a taula no es parla, a missa no es parla, a classe no es parla, a la mili no es parla, a la feina no es parla (recordo que, en una de les meves primeres feines, en una coneguda consultora!, un alt directiu anava cada quart d'hora cap al lavabo, la porta del qual limitava amb la de la sala on treballàvem els més joves... per veure si parlàvem!), i, encara en el final del franquisme, més de dues persones parlant al carrer era reunió il·legal. El **silenci**, doncs, va ser la marca en què ens vam educar. Només podien parlar els qui tenien autoritat per fer-ho: el mestre, l'alcalde, el capellà, el pare, el patró...

Aquest sistema s'ha trencat en irrompre a les nostres societats les tecnologies de la informació i la comunicació, les tecnologies audiovisuals, la telefonia mòbil i, sobretot, encara que relacionat amb l'anterior, la caracterització del treball tendencialment dominant com a *treball del coneixement* (conversacional, per tant). Avui tot treball, incloent-hi l'educatiu, tot servei, tota activitat, vénen creuats per les converses, per xarxes relacionals, de manera que les modernes addiccions són a Internet o al telèfon mòbil, per no parlar de la televisió –ja no es considera addicció, per normalitat, encara que l'aparell romanguí encès sense que ningú no vegi el programa, només produint sons de presència.

El treballador del coneixement constitueix la massa treballadora, un fet que no significa pas la desaparició del treball merament físic.

En aquest context, el procés de configuració social, d'estructuració –o, més exactament, de *desestructuració*– es produeix en instàncies múltiples i disperses: la televisió, Internet, les converses amb els mòbils –que, per cert, estan modificant l'ortografia en els SMS–, la família, la discoteca, i, fins i tot, l'escola. No hi ha un punt, un lloc, un eix referencial, sinó xarxes complexes d'influència i de forces d'interès (polítiques, mercantils, delictives...) que operen sobre

l'individu sobrepasant de llarg qualsevol activitat *clàssica*: es produeix en qualsevol lloc, des de qualsevol artefacte, ens eduquem en una xarxa complexa i variable d'influències (alguns experts afirmen que l'escola només explica el 10% de l'educació dels alumnes), la política clàssica es converteix en “pràcticament res” però cada vegada que operem col·lectivament *fem política*...

Perquè el repte a què aboca el *verb fet carn* és que educar, dirigir, promoure... exigeix saber conversar, ser capaços de treballar amb conceptes i idees al mateix temps que compartir-les, transmetre-les i rebre positivament les dels altres. I tota la formació que hem rebut les generacions que avui dirigeixen i eduquen consisteix a actuar administrant el silenci dels altres (treballadors, estudiants, ciutadans...). Noteu que, fins i tot, a les *jornades de reflexió* prèvies a l'acte electoral –suposadament el més important en l'exercici passiu de la ciutadania– es commina al silenci (amb gran escàndol, aquest es va trencar el 13 de març de 2004, i per això el Partit Popular segueix acusant sinistres ments d'haver-li *robat* el

poder: la paraula és sempre perillosa) i es vota en silenci, només amb la veu cerimoniosa del president de taula: “Vota”.

3. **El càstig.** La societat disciplinària es basava en el càstig exercit sobre el cos del castigat: flagells, fueta-des, tortura, turment, tancament, fam, set i, en el límit, la mort, destrucció del cos vivent. En l’educació això ha estat molt visible i conegut: des de refranys com “la lletra amb sang entra” fins al popular, fins i tot als nostres dies, “càstig anglès”. Això era tant més possible en llocs de tancament, on el càstig tenia caràcter exemplificador, perquè era contemplat pels altres tancats, com en societats escassament transparents, on aquests càstigs, en cas que fossin molt visibles cap a l’exterior (com ocorre avui a causa dels mitjans de comunicació) podien posar en qüestió el desenvolupament i l’atractiu d’un país o d’una regió. El càstig corporal tenia una altra conseqüència, llevat de la mort: qui el sofria l’associava a l’acte punible i podia, o no, arriscar-se de nou al parell trasgressió/càstig. No obstant això, ens submergim cada vegada més en societats de la desesperació, en *cossos sense òrgans*, on el principi de la sobirania que suposa el poder sobre la vida i la mort del súbdit és violat per aquest últim en la seva pròpia essència: el súbdit utilitza la seva vida i la seva mort com a arma contra el sobirà, la qual cosa fa aparèixer els anomenats *terroristes suïcides*, però tampoc no oblidem que els agressors massius a les escoles nord-americanes sovint se suïciden també.

La necessitat del coneixement en el treball actual té un pàl·lid reflex en el descobriment del treballador com a persona dintre dels moderns sistemes de gestió.

La societat de control pren algunes precaucions sobre el càstig físic, tracta de fer-lo menys visible –excepte la mort, càstig sense tornada possible, que en alguns països segueix sent pública i, fins i tot, televisada, ja que aquest càstig no opera sobre el castigat, que mai no tornarà a cometre cap delictes, sinó sobre la ciutadania per advertir-la del poder sobirà–, però introdueix una altra forma de sanció, al meu entendre enormement més cruel: decideix els qui estaran en

els cercles centrals, afavorits, del sistema, i els qui en restaran exclosos, expulsats del sistema, condemnats per tota la vida a la marginació, a la pobresa, en funció de les seves actituds i activitats. La igualtat d’oportunitats es torna així, cada vegada més, una broma macabra.

Des del fet social, aquestes dues formes, essencialment diferents, de càstig, tenen conseqüències. El càstig físic, unit a les condicions de tancament i silenci, podia, tal vegada, reprimir una mica algunes actituds discolles o rebels; l’exclusió social, en no ser experimentada per l’individu –és a dir, no s’exclou i s’inclou, igual com s’assota i no s’assota– en el present, en el que esdevé, sinó ser una destinació prevista pel cos social, però no viscuda immediatament pel subjecte, no té poder dissuasori (i no diguem ja per als qui viuen situacions d’exclusió familiars, socials, laborals..., en les quals aquesta condició és *normalitat* i no risc, com podem veure amb claredat en certs col·lectius ètnics o socials).

4. **Temps.** En les societats tradicionals hi havia la dita: “cada cosa al seu temps” o “hi ha un temps per a cada cosa”. En efecte, existia el temps del treball, el temps de la família, el temps de l'estudi, el temps de la instrucció militar, el temps d'oci... Avui totes aquestes comparticions del temps repetitiu es difuminen, s'entremesclen, s'expandeixen i es contreuen constantment

(l'estrès a la feina, per exemple, és la prolongació en tot temps, incloent-hi el son, de l'efecte expansiu del treball). Fa ja diversos segles Hamlet diu als seus companys –després de rebre la visita de l'espectre del seu pare– “*Time is out of joint.*” (*El temps s'ha sortit de les seves frontisses*).

No obstant això, convertit el temps en una interacció caòtica d'esdeveniments que prefiguren de maneres no predeterminables el que passarà, seguim operant com si el temps (a la feina, a l'educació, a la política...) fos seqüencial, idèntic a si mateix en cada pas. Seguim impartint assignatures amb horaris predeterminats, amb programes anuals establerts, amb continguts previsibles, sense adonar-nos que el temps de l'estudiant és un altre (la trucada del mòbil, el missatge, la cita, etc.). Seguim considerant el treball –en primer lloc, pels mateixos *managers*– com vuit hores de tancament, per les quals rebem un salari (la idea del temps de producció de la cadena de producció, on la màquina marca el ritme, domina a l'operari). Seguim considerant la política com un acte electoral cada cert període. He parlat en un altre escrit d'aquest tema, però repetiré aquí que, mentre considerem el temps com indife-

Cal connectar amb la intensitat variable del temps de cada individu i de cada col·lectiu.

rent, com total, la societat no podrà progressar; cal connectar amb la intensitat variable del temps de cada individu i de cada col·lectiu, amb les intensitats variables del temps del professorat, amb les intensitats variables del temps del treballador, amb les intensitats variables del temps de l'espectacle i de la vida.

He dit que la societat constitueix avui un encreuament de potències en conflicte, de forces que tracten de configurar-la. Potser el problema fonamental és que els seus agents essencials en l'àmbit local, en la màxima proximitat al que esdevé –tots nosaltres com a treballadors, pares, ciutadans– han estat reduïts a silenci, a l'obediència envers dictats més o menys llunyans, des d'éssers i despatxos amb els quals tot just (o gens) tenim contacte. Aquesta reducció a la passivitat en un camp de forces actiu assegura el fracàs del sistema social, atès que mentre altres camps actuen sobre seu, des d'ell només s'obeeix i compleix allò programat; dita d'una altra manera, l'esclatxa entre les forces socials, polítiques i mediàtiques operant sobre la societat –sobredeterminant-la– i el que des de la societat es tracta de fer s'engrandeix sense parar, i en ser més potents les primeres –per actives i formalment poderoses– sobre les segones (els cossos socials, suposadament passius i obedients), aquestes queden anorreades en el conflicte.

La meua proposta és clara: si no activem la capacitat dels col·lectius implicats **directament** en el fet social (allò que, no sé si amb massa encert, es denomina *societat civil*) per tractar de conformar-lo, per recrear-lo de nou, per

dissenyar en una nova societat els seus conceptes bàsics, per crear noves formes d'interacció, educació, treball, participació activa, formes relacionals i de convivència, estructures d'aprenentatge..., el nostre sistema navegarà a la deriva i serà una font contínua de frustració, del malestar amb què convivim, per molt que ens anem acostumant a suportar-lo... Cal un acte de voluntat, una decisió més enllà de l'obediència deguda, un acte d'insubmissió, si m'ho fan dir. Hi ha molt en joc.

Nova ciutadania biopolítica

Al principi, almenys simbòlicament, els **llocs de poder** estaven identificats, eren discernibles, identificables en els llocs de tancament: el president, el general, l'alcalde, el capellà, el patró, el director, l'alcaide... Cada un tenia el seu despatx, el seu lloc de visibilitat. Així, es van poder assaltar la Bastilla i el Palau d'Hivern.

Avui, la visibilitat s'esborra; en plena societat de la transparència, la invisibilitat, les xarxes en flux continu, les connexions inconfessades –quan no inconfessables– construeixen les formes de poder, estableixen el destí de la humanitat. No es tracta d'una conspiració global, d'un cervell central (a l'estil de les pel·lícules de James Bond), sinó d'articulacions d'interessos que muten contínuament, però que operen amb eficàcia sobre les nostres vides. Per tant, no hi ha un Centre al qual exigir responsabilitats des de l'òptica d'una societat democràtica, no existeix res que pugui respondre de la sostenibilitat

ecològica planetària, i no diguem ja de la social. El Poder és, ara, un no-lloc, inidentificable, variable, que apareix i desapareix com l'espectre del rei de Dinamarca. Existeix aparentant no existir.

Per tant, la construcció social no pot passar ja per la identificació simple, molar, de l'enemic; no es poden demanar responsabilitats perquè, com a *Apocalypse Now*, quan el protagonista, enmig d'una batalla caòtica, kàfkaiana, pregunta al soldat “*Quí mana aquí?*”, la resposta d'aquest és “*Busqueu per allí!*” No hi ha comandament identificable, només accions, mutacions, explosions, mentides que s'erigeixen en veritats, veritats que mai se sap si ho són...

La pèrdua de referents condueix a una nova fesomia en l'exercici de la ciutadania: abocada aquesta al cada vegada més escàs vot periòdic com a forma d'expressió, s'activen els poders moleculars, és a dir, la combinació complexa, múltiple, de desitjos, interessos, il·lusions, que tracten de realitzar-se en aquesta vida, en l'ara. Amb un component essencial, diferencial, en relació amb etapes anteriors: potencialment –sóc plenament conscient que milions d'éssers no tenen accés a aquest àmbit–, l'ésser humà es modifica com a **cyborg**, és a dir, com un organisme permanentment connectat a la màquina electrònica (això pot semblar exagerat, però pensin per un moment en els nostres paisatges urbans –quantes persones transiten connectades al mòbil?– o les nostres llars –quantes persones estan connectades permanentment a la televisió o l'ordinador?), i això obre un

El problema fonamental és que els agents essencials en l'àmbit local han estat reduïts a l'obediència envers dictats més o menys llunyans.

camp de connexions en temps real gairebé infinit. Els éssers humans de certes parts del planeta i de certs contextos socials operen com a potència de comunicació i generació d'allò nou, d'innovacions potencials.

En aquestes circumstàncies, es desenvolupa un nou cos civil, creuat pels *cyborgs*, els pobres, els nòmades, els *desobedients*, etc. que es manifesta com a poder constituent de la **multitud**, multitud que no pot reduir-se a l'**un**, a allò categoritzable, classificable. Milions d'interessos, desitjos, voluntats, afectes, costums... convergeixen en una construcció molecular d'allò nou, en l'obertura a l'esdevenir, en formes caòtiques a través de sistemes sempre variables, incapturables, d'autoorganització. Un nou poder, no molar, sinó molecular, es desplega des de la multitud, encara de manera incipient, titubejant, encara que alguns dels seus signes de presència ja siguin importants: el 15 de febrer de 2003 es va produir la més impressionant manifestació planetària contra la guerra, no hi havia *centre*; el 13 de març de 2004, convocats en sistemes de xarxa autoalimentada, els manifestants a l'Estat espanyol van donar un tomb al seu futur, no hi havia *centre*.

La sostenibilitat del nostre planeta és, essencialment, la sostenibilitat social; trencades les referències, substi-

tuïdes per xarxes de poders, la *biopolítica*, la política dels cossos, dels desitjos, dels afectes, de les il·lusions, tenen el potencial tecnològic per desplegar-se com una alternativa real, indestructible –car destruir la *multitud* és eliminar la base productiva de l'actual acumulació capitalista– de resposta constructiva a la destrucció del nostre planeta i a la generació d'una societat nova, que

traspassi els forrellats de les societats disciplinàries i de control.

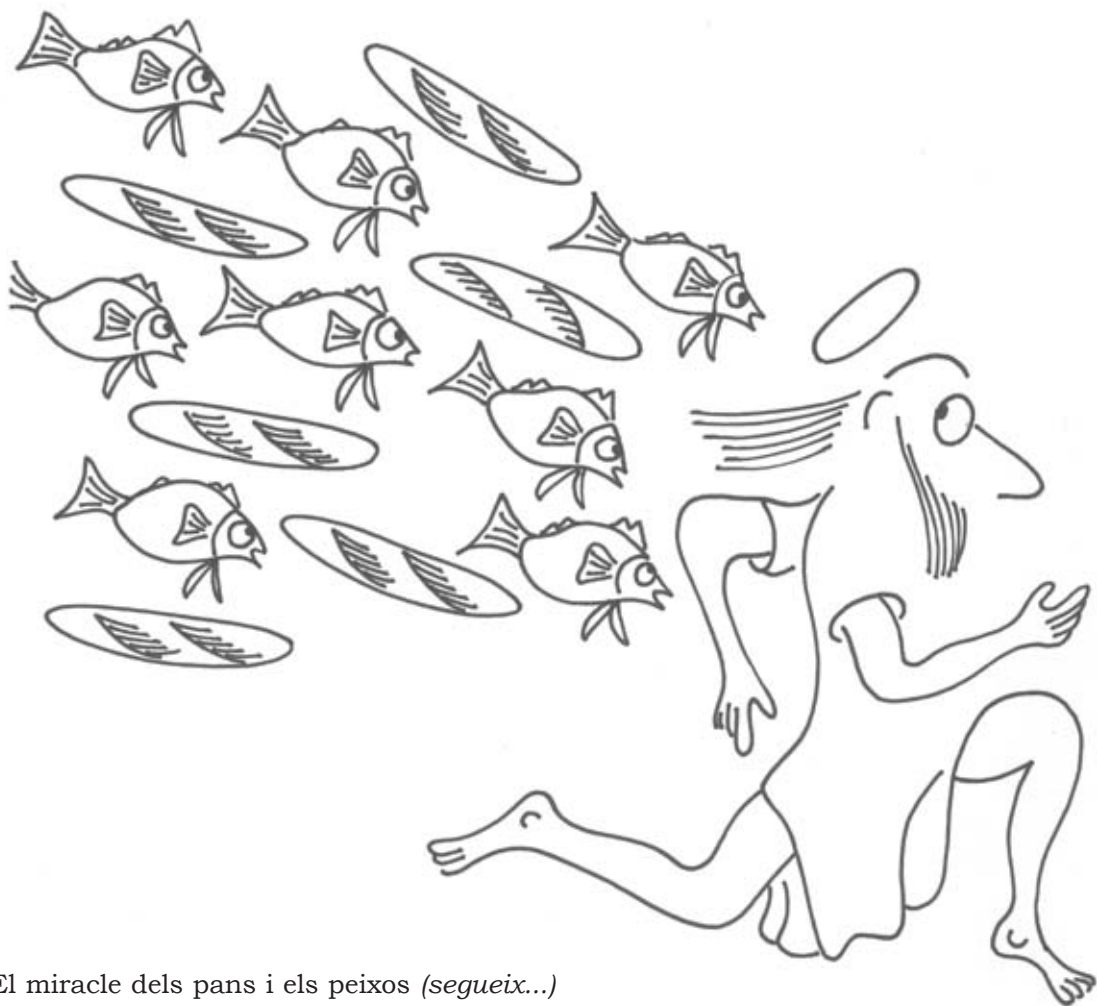
Tanco aquest escrit amb una citació de Deleuze i Guattari:

“L'esquizoanàlisi o la pragmàtica no tenen cap altre sentit: feu rizoma, però no sabeu amb què podeu fer-lo, quina tija subterrània farà efectivament rizoma, o farà esdevenir, farà població en el vostre desert. Experimenteu.

Que fàcil és dir-ho! Però no hi ha ordre lògic preformat dels esdevenirs o de les multiplicitats, hi ha criteris, i l'important és que aquests criteris no són posteriors, s'exerceixen sobre la marxa, en el moment, són suficients per guiar-nos entre els perills.”

Conferència pronunciada a la Diputació de Biscaia el 18 de abril de 2005. Alfonso Vázquez és soci director de Hobest Consultores

L'ésser humà es modifica com a cyborg, com un organisme permanent connectat a la màquina electrònica.

El miracle dels pans i els peixos (*segueix...*)

Desenvolupament personal i inserció laboral*

**Ana Montoro, Jordi Foix,
Daniel Jover i Celina Whitaker**

Ana Montoro (AIRES)

Intentaré ser ràpida i bastant senzilla a l'hora d'explicar què és AIRES. AIRES és l'associació de les empreses d'inserció de Catalunya; es crea l'any 95, quan una sèrie d'entitats socials entenen que, d'alguna manera, cal posar en marxa una associació específica que treballi per i per a la inserció. AIRES com a tal es crea l'any 2000 amb aquest nom i té

per únic objectiu constituir una única xarxa associativa de les empreses d'inserció a Catalunya. És una organització de segon nivell, que facilita el desenvolupament propi a totes les entitats i empreses associades, tant les grans com les petites.

AIRES neix amb la voluntat de ser una associació líder en projectes propis i capacitada per emprendre projectes experimentals. Actualment integra 38

empreses i entitats sense ànim de lucre, que lluiten contra la pobresa i l'exclusió social, amb el convenciment que la principal eina per defensar la inserció sociolaboral és el treball, el contracte laboral per a les persones que es troben excloses socialment. Són empreses d'inserció, és a dir, organitzacions socials que desenvolupen activitats productives amb funcionament empresarial, que tenen com a únic objectiu la inserció laboral de les persones en risc d'exclusió, com poden ser els joves amb dificultats, els aturats de llarga durada, les persones de més de 45 anys, les persones amb addiccions o privades de llibertat, etc. Els trets que defineixen les empreses d'inserció són el seu objectiu social, el col·lectiu amb què treballen i el compromís de realitzar un acompanyament personalitzat a totes les persones ateses en cada una de les empreses d'AIRES a través dels diferents itineraris d'inserció.

Són empreses productives, de béns i serveis, amb treballs i activitats respectuoses i sostenibles per a les persones i el medi ambient. Els objectius d'AIRES són, d'una banda, exercir la representativitat de les empreses d'inserció, assegurar la seva presència social, econòmica i laboral davant les administracions públiques i també davant de la societat en general. D'altra banda, també des d'AIRES s'exigeix un marc legal i fiscal de la inserció social i laboral amb el desenvolupament integral de la Llei 27/2002, del 20 de desembre, sobre mesures legislatives per regular les empreses d'inserció sociolaboral. AIRES busca que les empreses i entitats

***Les empreses d'inserció són organitzacions socials que tenen com a únic objectiu la inserció laboral de les persones en risc d'exclusió.
(Ana Montoro)***

associades assumeixin un model d'empresa autosuficient basat en sistemes de qualitat i tecnologia avançada, i reclama que es faci un ús raonable dels recursos socials compensatoris com ara l'estalvi que es genera a la societat i els costos afegits dels contractes d'inserció. En aquest moment, s'ha fet un estudi i se sap que, amb les empreses d'inserció, l'administració pública s'estalvia 12.540 euros per treballador i any. Realment, des d'AIRES, crec que el més important que hauriem de transmetre és que, des del moment que s'aprova aquesta llei d'empreses d'inserció –estem parlant del 2002–, encara estem esperant que es desplegui i es desenvolupin les mesures de foment i que, a més, la societat en general vegi les empreses d'inserció com un bon instrument per treballar a favor de l'exclusió i la igualtat dels ciutadans. Crec que també és un bon moment perquè la societat se'n faci còmplice, ja no solament d'AIRES, sinó de les empreses que estem treballant per aquest camí i per intentar arribar a assolir aquest objectiu.

Jordi Foix (Els Tres Turons)

La pràctica de la Fundació Tres Turons es remunta a fa 20 anys, i consisteix a desenvolupar itineraris d'inserció social i laboral de persones, homes i dones, amb especials dificultats de salut mental. Estem integrats a AIRES, que és la federació que ha presentat la companya a través de les empreses d'inserció que tenim desenvolupades i també de la Coordinadora Catalana d'Em-

preses d'Inserció, que és l'altra xarxa germana que existeix a Catalunya i que agrupa el conjunt d'entitats que hi ha al nostre territori. Per ser breu i concís, em limitaré a llegir les quatre línies que tinc escrites i això permetrà que la intervenció sigui més lligada i harmònica.

Les següents línies constitueixen una breu reflexió sobre com les empreses d'inserció poden ser molt útils per a l'acompanyament individual d'inserció, per trencar tendències a la marginació que, de vegades, es neguen des dels propis serveis sociosanitaris a l'hora de prendre col·lectius de persones amb especials dificultats com ara, aquelles que pateixen malalties mentals greus, com és el cas de la Fundació Tres Turons.

Per desenvolupar el sentit que tenen i el lloc que, pensem, han d'ocupar socialment, les anomenades empreses d'inserció hem de reflexionar entorn de les característiques del subjecte social pel qual sorgeixen aquests projectes. Els col·lectius de persones avui anomenats més fràgils, especialment vulnerables, ha estat històricament, i encara és així, especialment invisibilitzat. Des dels pensadors, sociòlegs i economistes de l'esquerra clàssica (o no tant), el sector subjectivament no productiu, incòmode i difícilment classificable ha quedat reduïts al que ara s'anomenen col·lectius socialment exclosos. Del pensament tradicional han estat abocats a ser simplement subjectes de la caritat i, en els dos casos, comunament a ser subjectes d'estadística.

De vegades, es prefereix no veure que, darrere un número estadístic en un informe anual dels que s'acostumen

a fer avui dia, hi ha una persona concreta, amb noms i cognoms, amb una biografia al darrere i amb una vida per endavant que pot anar en un sentit o en un altre en funció d'aquesta intervenció que es pugui fer i les eines que la societat posi al seu abast. És un sector de ciutadans i ciutadanes que sovint només es visibilitzen quan alteren l'anomenat ordre públic, afectats per

toxicomanies, persones que pateixen malalties mentals especialment greus, presos, sense sostre, només visibles quan, per qualsevol raó, afecten la normalitat quotidiana d'un barri o un poble.

Són col·lectius normalment atrapats en la soledat, l'estigma, els estereotips i els prejudicis socials. I, en canvi, d'alguna manera, la seva presència és el reflex més objectiu d'una comunitat social. El valor ètic, la moralitat i la salut mental col·lectiva d'una societat es pot mesurar precisament per la manera com aquesta tracta els seus membres més fràgils, diferents, estranys: si és capaç d'acollir-los com a subjectes de dret o bé els expulsa a les diferents perifèries del sistema. Normalment quan ens trobem davant d'una persona que pateix alguna d'aquestes situacions, sovint s'oblida que estem davant d'un subjecte de drets. Difícilment podem parlar de deures quan els drets no estan reconeguts amb normalitat. D'un ciutadà o una ciutadana que, per un seguit de situacions i d'actes personals, socials i econòmics, s'ha vist abocada a una situació de soledat, patiment, d'atur de llarga durada i a un procés que va de la fragilitat i la vulnerabilitat a la mar-

***Encara esperem que
la llei d'empreses
d'inserció, aprovada
el 2002, es desplegui.
(Ana Montoro)***

ginació i pobresa i a l'exclusió social.

El sociòleg francès Robert Castel se serveix del concepte de vulnerabilitat per designar el que ell diu un refredament del vincle social, el qual precedeix a la seva ruptura. Significa la precarietat en l'ocupació i, en l'ordre de la sociabilitat, una fragilitat dels suports proporcionats per la família i l'entorn familiar quan dispensen el que es podria designar com una protecció pròxima. En la mesura que es fa més gran aquesta zona de vulnerabilitat, més creix també el risc de ruptura que condueix a la zona de destrucció.

Per respondre a aquesta zona de vulnerabilitat, ja fa uns anys que van sorgir al nostre país diferents experiències d'iniciativa social per promoure processos d'inserció social pel treball que, amb el temps, han creat el que anomenem empreses d'inserció. En principi, és una experiència històrica iniciada per grups de recuperadors i, progressivament, aquestes experiències s'han desenvolupat en altres àmbits. Una característica comuna a bona part dels projectes és que són experiències de creació de treball des del territori, i que faciliten l'acompanyament a la inserció sociolaboral. Apareixen com a propostes d'economia solidària, necessàriament comunitàries, i no es poden entendre només com a entitats pal·liatives, com de vegades se les anomena, sinó com a propostes proactives. L'objectiu principal és fer operatiu un dret de ciutadania, el dret al treball, reconegut formalment però negat en la pràctica, sobretot als col·lectius de persones més vulnerables.

Aquesta pràctica només és possible

des de la cooperació entre les mateixes entitats sense afany de lucre, entre les entitats i les xarxes associatives comunitàries, mitjançant el suport i el reconeixement necessaris per part de les administracions públiques i el mercat ordinari. La relació comunitària és l'única manera d'anar trencant des de la pedagogia social activa tots aquells elements que fomenten el rebuig i alimenten l'estigma i la por i que, avui dia, reflecteixen sovint les respostes socials de caràcter excloent. Entenem

que aquesta és una responsabilitat ètica i política del conjunt d'agents socials. Les administracions públiques tenen la responsabilitat política de facilitar el desenvolupament d'aquest àmbit, amb el convenciment de la seva rendibilitat, no tan sols i principalment social, sinó també econòmica. Per això, cal un suport específic: desenvolupament i aplicació rigorosa de les clàusules socials per part de les administracions. Cal que l'Administració reconegui les empreses d'inserció. En aquest sentit, és fonamental desplegar la llei catalana d'empreses d'inserció, aprovada el 20 de desembre de 2002 i encara sense desenvolupar. Cal també afavorir la confluència entre les diferents xarxes que han optat des de la confiança i el reconeixement del valor social dels col·lectius més febles per aprofundir en les diferents experiències d'economia social i sobirana. La nostra experiència pràctica ens demostra que la persona que ha aconseguit sortir d'una situació d'expulsió social, que ha assolit un nivell satisfactori d'autonomia social i qualitat de vida, utilitza menys, o fa un

***Els col·lectius de
persones avui
anomenats més
fràgils ha estat
històricament, i
encara ho és,
especialment
invisibilitzat.
(Jordi Foix)***

ús més racional, dels serveis socials i sanitaris. D'aquesta realitat, se'n beneficia no tan sols la persona concreta, sinó tot el seu entorn afectiu més proper i per extensió el conjunt de la societat.

Daniel Jover (Equip Promocions)

Em dic Daniel Jover, de l'equip Promocions, i faré algunes reflexions sobre la inserció sociolaboral. Vol-dria compartir amb vosaltres tres elements bàsics.

Un és que la manera més directa d'arribar a la veritat sempre són els contes, les paràboles, la poesia. Donaré un exemple de com totes les cultures i religions poden entendre d'una manera metafòrica i clara la veritat que amaga aquesta paràbola. Hi ha tres coses que no tornen mai enrere: la paraula dita, la fletxa llançada i l'oportunitat perduda. Les polítiques d'inserció sociolaboral han d'ajudar perquè la igualtat d'oportunitats sigui per a totes i cadascuna de les persones. Llavors, intentarem plasmar que hi ha uns programes de formació i d'inserció que contribueixen a legitimar les desigualtats, i hi ha altres pràctiques de formació i inserció que busquen transformar les causes que provoquen l'exclusió.

Perquè un dels problemes de la nostra època és que es tergiversen i es manipulen les paraules. Les paraules es poden convertir en fòssils, en font de malentesos, tots podem usar les paraules "inserció", "formació" i, malgrat això, servir per encobrir pràctiques de desigualtat o pràctiques d'innovació. Llavors, un d'aquests sistemes és incorpo-

rar la reflexió crítica sobre el que fem i d'on vénen els malentesos i la causa d'aquests desajustaments.

Una primera reflexió és, doncs, que les polítiques d'inserció no han de legitimar mai les noves desigualtats, sinó complementar i perfeccionar les polítiques d'integració. Les polítiques d'integració són, per naturalesa, universals, públiques, gratuïtes i han d'estar al servei de tota la ciutadania.

En els últims 25 anys hem presenciats com s'ha enfonsat tota l'estructura de protecció social, de drets vincu-

lats al treball assalariat; l'objectiu de la plena ocupació amb drets s'ha anat enfonsant i s'està convertint en precarietat, treball eventual, discontinuïtats, amb una conseqüència cultural molt important, que és generar molta inseguretat. Hi ha treball precari, treball discontinu, amb inseguretat, amb por, amb la qual cosa la força que havien tingut tradicionalment els moviments dels treballadors està dissipada ja que, avui dia, aquells es troben esquarterats, dividits, atomitzats. De fet, el model cultural de moltíssimes persones que són treballadores, que són assalariades, no s'identifica com a classe treballadora, sinó com a professional, com a treballador autònom, amb la qual cosa hi ha una ruptura amb els valors culturals, amb els valors ètics de quin tipus de societat volem forjar a través del treball. Llavors, estem assistint a l'enfonsament d'una societat que girava a l'entorn del treball com a eina de transformació, del treball com a sentit de pertinença i factor de relació, tot això s'està substituint

***De vegades, es
prefereix no veure
que, darrere un
número estadístic,
hi ha una persona
concreta, amb una
biografia al darrere
i una vida per
endavant.
(Jordi Foix)***

per una atomització fragmentada de treball a temps parcial, torns, globalitzat, deslocalització, etc. I dintre d'aquesta perspectiva, les polítiques d'integració entren en qüestió i van sent substituïdes progressivament per polítiques d'inserció que, si no tenen una perspectiva crítica, contribueixen a legitimar aquestes noves desigualtats econòmiques, socials i culturals. D'aquí ve una concepció perversa del principi de discriminació positiva: per tal d'accedir a determinats recursos, a determinats programes, es prioritzen unes característiques que, si són justes i necessàries en un moment, quan es fan mecàniques, quan es fan burocràtiques, en realitat estan estigmatitzant, estan etiquetant la discriminació de moltes persones. Llavors, jo volia donar un toc d'atenció: hem d'estar atents i crítics enfront de l'ús impropï de les polítiques d'inserció que encobreixen i legitimen aquest tipus de desigualtats.

Quins són alguns criteris comuns per a unes polítiques d'inserció transformadores i innovadores? Primer, superar el maniqueisme i la visió reductora. Les visions reductores són el contrari de la visió holística, la visió global, integral, de totes les persones, de la interrelació que hi ha entre els aspectes socioculturals i la naturalesa política de la inserció. Per tant, un primer plantejament és identificar la interrelació existent en els àmbits laborals amb els àmbits culturals, la perspectiva de gènere i els aspectes professionals. És el que denominem l'ecosistema sociolaboral. L'ocupació no és un factor aliè, l'ocupació es dona en un context històric

***Les polítiques d'inserció no han de legitimar mai les noves desigualtats, sinó complementar i perfeccionar les polítiques d'integració.
(Daniel Jover)***

mediatitzat per diferents interessos i l'ecosistema sociolaboral ens permetria veure l'equilibri fràgil existent entre els diferents factors. Per posar només un exemple, quan es planteja el tema dels horaris de treball s'ignora que les persones no solament som productores, no solament som addictes al treball per obtenir uns salaris, sinó que també som éssers relacionals, éssers convencionals, éssers amorosos, que també hem de compartir responsabilitats amb els fills, amb les famílies, amb gent gran, amb gent malalta. Si el treball imposa la seva tirania en el temps, quin temps queda per a la vida? Què queda de temps per a l'amor? Què queda de temps per als fills, per a la família, etc.?

Segon criteri de bona pràctica: les accions de formació i d'orientació han d'estar vinculades amb les realitats de l'entorn econòmic i de l'entorn comunitari, han d'estar fixats al territori, perquè només des del territori es poden generar economies d'escala, de sinergia, etc. Les empreses d'economia social, les empreses cooperatives, no es deslocalitzen tan fàcilment perquè prioritzen les persones sobre el capital i estan arrelades. I lògicament han de tenir en compte també les necessitats del mercat de treball realment existents, perquè no vivim en bombolles aïllades, però cal tenir en compte els aspectes socioculturals i la realitat empresarial amb la del mercat de treball.

Tercera perspectiva: el concepte de responsabilitat social de les empreses pot ser també un altre concepte pervers que serveixi per encobrir pràctiques

insolidàries o ineficients en el terreny ambiental. Però, no obstant això, la naturalesa crítica del concepte de responsabilitat social d'empreses la podem comprovar quan plantegen polítiques de formació d'acompanyament i d'inserció perquè treballin conjuntament el teixit socioeconòmic d'economia social solidària amb programes d'inserció. Molts d'aquests programes estan en carrils que no tenen sortida, perquè no hi ha passarel·les amb el món empresarial. I és un acte de responsabilitat social no crear expectatives falses.

Quarta realitat: evitem paternalismes. Igual que Paulo Freire deia que ningú no educa ningú, ningú no s'educa sol, plegats ens eduquem mediatitzats pel món, també hem de dir que ningú no insereix ningú, ningú s'inserix sol, plegats ens inserim mediatitzats pels nostres contextos històrics, pels nostres contextos socials i econòmics. Des d'estructures sòlides i des de serveis solvents. L'exigència de la qualitat sempre és paral·lela a l'exigència del sentit crític.

I després, l'últim punt era la necessitat de coherència, de compromís professional i humà per transmetre credibilitat. Moltes vegades les propostes d'inserció que s'ofereixen als col·lectius amb dificultats són treballs efimers, mal pagats, que nosaltres, com a tècnics, no acceptaríem mai. Per què insistim que la gent accepti condicions indecents, treballs que no són dignes, treballs que desqualifiquen? I aquí ve l'última reflexió: si ens situem en la lògica de l'individualisme, del buscar-se la

vida, del sobreviure com puguem, estem donant raó a la teoria que el mercat de treball només funciona si es guia pel neodarwinisme sociolaboral. O menges o et menges. O guanyes o perds. No obstant això, l'ètica de la solidaritat, l'ètica de la reciprocitat, incorpora l'esquema que hi ha jocs en el quals tot és suma positiva, tots podem sortir guanyant, si hi ha cooperació de debò. Per això és tan important plasmar que hi ha una primacia dels valors cívics, dels valors solidaris, per sobre dels monetaris i econòmics.

No podem confondre mitjans amb finalitats i, en les polítiques d'inserció, aquesta tergiversació de subordinar el que és secundari i el que és principal, de confondre mitjans i finalitats, està tenint lloc. La gent necessita treballar per realitzar-se, per obtenir renda, però també per saber-se útil i sentir que pertany a una col·lectivitat. Totes les entitats que ens dediquem a la formació i a la inserció tenim aquesta responsabilitat: no fer servir els programes d'inserció com a simple passarel·la al mercat de treball, sinó per a la permanència i la transformació d'aquest mercat de treball.

Celina Whitaker (Projecte SOL, França)

Sóc brasilera, visc a França i treballa en l'associació Sol, i parlaré del seu projecte. El tema d'aquest seminari és el desenvolupament personal i la inserció en el món laboral. Tractaré el tema per l'entrada que tenim actualment a la nostra associació, reflexionarem sobre

***Assistim a
l'enfonsament d'una
societat que girava a
l'entorn del treball i
a la seva substitució
per una atomització
fragmentada de
treball a temps
parcial, per torns...
(Daniel Jover)***

aquest problema i farem aquesta reflexió a partir d'una nova aproximació de la riquesa. Avui, la determinació de la riquesa dintre de la societat es basa totalment sobre les dades econòmiques, és a dir, més precisament sobre les activitats que donen lloc als intercanvis monetaris. Si veiem el nivell d'un país, el PIB, que és l'indicador principal de poder econòmic, i té en compte totes les activitats que hi ha darrere de l'intercanvi monetari. D'una banda, integra tot tipus d'activitats sense tenir en compte el tipus d'activitat que sigui; poden ser destructores socialment o ambientalment parlant, però del moment que donen lloc a les transaccions monetàries són considerades com a generació de riquesa. En aquest sentit, podem dir que una catàstrofe petrolera fa augmentar el PIB, ja que aporta transaccions monetàries degudes a les assegurances, a la reparació de vaixells, a la neteja de la contaminació... En sentit contrari, totes les activitats humanes que no donen transaccions monetàries no es tenen en compte, es considera que no generen riquesa a un país.

Un gran nombre de persones pensa que cal redefinir la noció de riquesa. La riquesa per a nosaltres és el benestar i la inserció social de tothom. Amb aquest nou criteri de riquesa, descobrim que hi ha prou mà d'obra per permetre una vida més digna per a tothom. Prenguem, com a exemple, les dades dels Objectius per al Nou Mil·lenni de les Nacions Unides: només caldrien 50 milions de dòlars més a l'any per resoldre tots els problemes de salut, d'accés a l'aigua potable, d'alimentació i de

***Totes les activitats humanes que no donen transaccions monetàries es considera que no generen riquesa a un país.
(Celina Whitaker)***

medicaments. Observem la campanya de les Nacions Unides de l'eradicació de la pobresa: fins i tot aquesta organització internacional ja confessa que no assoliran el seu objectiu de disminuir a la meitat la pobresa. Però, alhora, es destinen 500 milions de dòlars per a publicitat i el doble per a despeses militars. Tot això indica que les úniques activitats que es comptabilitzen quan es vol reflectir la riquesa d'un país, són les que donen benefici econòmic.

Si disposéssim d'altres indicadors que mostressin altres objectius, seria possible crear una altra economia que anés en una altra direcció.

Però si anem més enllà en la definició de la riquesa, veurem que és d'interès la qüestió monetària, la moneda. Perquè la moneda atreu l'atenció. Perquè la moneda facilita el canvi. És la unitat de fons, que permet comparar i produir objectes diferents, és la unitat que facilita l'intercanvi, que permet el canvi triangular i li hem assignat també la funció de ser una reserva de valor. Dintre d'aquestes funcions de la moneda, el problema és aquesta última. A partir del moment en què la riquesa només comptabilitza en moneda, aquesta passa de ser un mitjà per indicar la riquesa a ser la riquesa en si, a esdevenir l'objectiu principal de l'economia. Així arribem a situacions que superen tota racionalitat. Avui dia, l'economia especulativa mou molts més diners que l'economia real.

Hauríem de reflexionar sobre com podem tornar a crear les condicions d'una societat més pura, les condicions d'una societat que integri el conjunt

dels éssers humans dintre de les relacions socials, i com reformar la moneda perquè recuperi la seva funció de mitjà, és a dir, un mitjà d'intercanvi, un mitjà al servei d'una societat, gràcies a la qual es puguin definir quins són els valors principals.

Existeix un gran nombre d'experiències, que anomenem monedes complementàries, monedes socials o locals que es posen al servei de la gent i del territori i que permeten inserir persones excloses a partir de la seva activitat productiva. Nosaltres hem fet un experiment que s'anomena Sol, que té com a objectiu posar en circulació una moneda complementària que permeti, d'una banda, valorar i dinamitzar una altra economia, una economia preocupada per la producció i les activitats socials i ecològiques i que, alhora, permeti entrar dintre d'un circuit conjunt a totes les persones que avui dia estan fora de la societat, perquè el mitjà d'intercanvi actual és el de la moneda actual.

El projecte té aquests dos objectius: un objectiu d'inserció social i un altre de desbloqueig d'una economia que es preocupi per la utilitat social i ecològica. D'altra banda, és un projecte que intenta basar-se en diferents actors de la societat. És un projecte que agrupa, d'una banda, les empreses d'economia social i solidària, empreses que es preocupen per la inserció de persones. És un projecte que reuneix el conjunt de les associacions que treballen per la inserció al món laboral i les associacions que treballen a escala local per la dinàmica social territorial. És un pro-

**Hi ha moltes experiències, que anomenem monedes complementàries, monedes socials o locals, que permeten inserir persones excloses a partir de la seva activitat productiva.
(Celina Whitaker)**

jecte que reagrupa el que a França es coneix com a col·lectivitats territorials, que són els poders públics locals. És un projecte que es basa en certes experiències. Nosaltres hem llançat aquest projecte a tres regions de França: la Bretanya, el Nord-Pas-de-Calais i l'Illa de França. Hem treballat amb empreses que ja existien, però les hem dirigides cap a una activitat d'utilitat ecològica i social i una economia d'inserció social.

Us dono dues claus perquè pugueu entendre la finalitat del projecte. Primer, les empreses capitalistes clàssiques fan servir tota mena de mecanismes que permeten fer clients més fidels i que comprin els productes propis. Utilitzen un sistema de bons, de punts, com les companyies aèries, que, quan fas viatges i reuneixes punts, després pots viatjar una mica més o tenir descomptes en grans hotels o en certes empreses de lloguer de cotxes. Per tant, hauríem d'instaurar un sistema semblant, però entre les empreses d'economia social i solidària, de manera que creés clients que fossin fidels i sabessin valorar les compres socials i que alhora permetés tenir a les empreses departaments responsables. La idea és crear una xarxa d'activitats de producció i de serveis que fan activitats que respecten les persones i el medi ambient.

El segon aspecte consisteix a basar-se en totes les experiències d'intercanvi de béns, serveis i coneixements. És a dir, totes les persones que es comprometen amb les activitats col·lectives, preocupades per les activitats d'integració en el món laboral, per afavorir i aju-

dar a la integració dintre del circuit econòmic, donar-los un espai i una capacitat de canvi més grans Volem ser intermediaris entre els sistemes d'intercanvi locals, utilitzar aquests sistemes per fer reflexionar sobre l'orientació econòmica global i arribar a reorientar l'activitat econòmica en favor dels éssers humans i del planeta.

* Transcripció d'una parta de la taula rodona celebrada el 18 de juny de 2005 dins les II Jornades d'Economia Solidària, organitzades per la Xarxa d'Economia Solidària (XES) en el marc del Fòrum Social de la Mediterrània

Conveni del sector del lleure. Nova regulació laboral i empresarial del sector

Perfecto Alonso

Pel títol de l'exposició, pot semblar que, quan parlem de conveni col·lectiu del lleure educatiu i sociocultural del sector, estiguem referint-nos a un punt i a part en les relacions laborals de l'entitat amb els treballadors. El conveni no és un punt i a part, el conveni és un punt i seguit en un procés de maduració del mercat i de les relacions dels treballadors amb l'activitat i l'entitat.

No podem dir que fins que no se signa el conveni, el sector o les entitats estaven mancades de regulació o estaven òrfenes de regulació. La regulació de les relacions laborals ja existia abans de signar el conveni. No és el conveni el que crea, de nova creació, una regulació on no hi havia res.

Existia una regulació que servia com a base de les relacions entre els treba-

lladors i les entitats i que es projectaven des de la pràctica i des de dues experiències fonamentals: per una banda, teníem les relacions que, al llarg dels anys, s'havien anat consolidant en unes pràctiques en les relacions de les entitats amb el col·lectiu humà que participava en el projecte empresarial i, per l'altra banda, teníem una regulació, de caràcter legal, que encara que mínima, per poder regular certes relacions entre les entitats i els treballadors.

L'Estatut dels treballadors és la regulació mínima existent de les relacions entre els treballadors i les empreses quan no hi ha cap regulació específica del sector. Abans de la forma del conveni, ja hi havia una sèrie de drets reconeguts per l'empresa i unes obligacions per part dels treballadors, i viceversa, que obligaven i vinculaven ambdues parts. Només per posar alguns exemples, tothom sabia que existia una jornada de treball de quaranta hores i que no es podia sobrepassar, que existien drets de vacances, que existien alguns formalismes i que no es podien obviar per aconseguir algunes qüestions, com la mobilitat funcional dels treballadors, etc. És a dir, teníem un mínim marc normatiu que regulava les relacions empresa-treballador, encara que no existís conveni de sector.

D'altra banda, hi havia altres normes de regulació que, si bé no estaven escrites ni tenien rang de norma, obligaven les parts en haver estat assumides per aquestes de forma lliure i voluntària. Aquest marc normatiu, que es coneix com a cultura empresarial, l'entenem com la manera de manifestar les rela-

cions entre el col·lectiu de persones i les entitats al llarg del camí que s'ha recorregut conjuntament.

El conveni és un punt i seguit en un procés de maduració del mercat i de les relacions dels treballadors amb l'activitat i l'entitat.

Aquesta cultura no escrita definia la manera que tenien les entitats de relacionar-se amb els treballadors i la manera de diferenciar-se de les altres entitats. Les manifestacions d'aquesta cultura estaven presents en totes i cadascuna de les actuacions de l'entitat, tant des d'un punt de vista social i organitzatiu com des del punt de

vista econòmic.

Així doncs, aquests factors han conformat la regulació no pactada, les bases culturals sobre les quals s'ha creat una nova regulació normativa de manera voluntària i pactada entre les dues parts, la social i la patronal, específica i sectorial, que es recull en l'articulat del conveni. Per tant, no podem dir que el conveni sigui un punt i a part en les relacions de caràcter laboral que venien mantenint les entitats del sector del lleure. El conveni és un punt i seguit en el procés de maduració, en el procés de dotar-nos d'una norma per diferenciar les relacions, partint de la cultura allotjada en les entitats i de les regulacions externes de caràcter legal que s'han d'assumir.

A més, el conveni serveix per poder dur a terme una regulació del mercat, ja que estableix les regles mínimes necessàries que han de respectar les entitats que hi participen. Permet, a més, donar un valor més important al conveni que la simple regulació interna de les entitats, ja que imposa un mínim de normes a respectar en el mercat, és a dir, es projecta i incideix en les entitats que participen en el sector, esta-

blint normes de relacionar-se i de competir, havent-les de complir amb la mateixa serietat i profunditat que qual-sevol altra norma legal que sigui imposada a l'empresa.

Dit això, i no solament com a mera introducció, sinó com a reflexió per entendre que el conveni no és una nova regulació, no crea situacions *ex novo*, sinó que és la continuació en un procés de desenvolupament de les entitats, el mercat i el col·lectiu que hi participa. L'èxit de la situació no es troba tant en la regulació del conveni, com en el procés de maduració, intern i extern, amb el qual s'ha desenvolupat. No fer l'anàlisi del procés suposarà reduir les oportunitats per desenvolupar-nos, quedant-nos en la superfície, sense extreure les conclusions que ens permetran desenvolupar la nostra experiència i treure profit de l'esforç dedicat.

L'exposició té dues vessants, la interna i l'externa, entenent com a externa la influència de la norma en el mercat i com a interna la incidència de la norma en les entitats.

En primer lloc, hem d'assenyalar que la confecció d'un compromís enfront de tercers, i amb la voluntat d'obligar-nos a complir-lo com és el conveni, respon a un procés de maduresa no solament d'unes entitats o d'una entitat, sinó que és un procés de maduració de tot el col·lectiu que participa en el sector. Sense la participació de les entitats, dels col·lectius, de la societat i del mercat en el procés, no es podria elaborar una regulació d'aquestes característiques, ja que seria impossible de complir pels agents que hi intervenen.

El conveni incideix en les entitats que participen en el sector, establint normes de relacionar-se i de competir entre elles.

Des d'aquesta perspectiva, i començant per l'anàlisi externa, el primer que hem de dir és que a les empreses els interessa la regulació del conveni com a mitjà per ordenar el mercat, en la mesura que és un instrument que permetrà regular les condicions d'igualtat i en la qual les entitats han de participar.

Tothom pensa que el conveni té un efecte en la relació entre els treballadors i les empreses, però això solament és un dels seus vessants. A les entitats els interessen els convenis en la mesura que aquests marquen i estableixen les mínimes regles de joc que s'han de respectar al mercat. Regulant els salaris s'està regulant una part molt important del preu del servei o producte. En altres entorns, el salari no seria un element tan important a l'hora de regular el preu del producte. D'altra banda, l'obligació de la subrogació per part de les noves entitats és un dels elements que donen estabilitat a les empreses i als treballadors.

D'aquesta manera, podem dir que, a través del conveni, s'està aconseguint un objectiu que va més enllà de la mera regulació interna de les relacions dels treballadors i les empreses, ja que es passa a regular el sector i la manera d'intervenir en el mercat.

Del moment que s'ha de respectar el preu mínim de mercat, aquest deixa de ser l'element determinant de l'opció i n'entren en joc d'altres que poden fer inclinar la balança cap a un costat o altre, ja que tothom estarà subjecte als mateixos límits. Aquests nous elements, com són la tecnologia, entesa com a aplicació del coneixement, la

capacitat de gestió i les aportacions tècniques, passen a ser més determinants.

És a dir, les empreses començaran a fer d'empresa i a competir en el que és el seu element definidor: la gestió dels projectes. Desapareixeran les operacions matemàtiques per poder oferir un preu més reduït i aconseguir el concurs o conveni. Desapareixerà l'element del preu com el factor decisiu.

Fins aquí hem abordat els aspectes externs del conveni, ara abordarem la regulació laboral que es fa al conveni.

El primer lloc, cal manifestar que el conveni no és solament una eina de drets i obligacions, sinó que compleix altres funcions.

Des del punt de vista intern, és a dir, des de la repercussió que té la regulació de convenis dins de les entitats, assenyalarem el canvi de cultura en les relacions que fins ara es venien mantenint, sobretot en el camp dels treballadors i dels responsables.

El canvi no ha de suposar un salt al buit o un camp nou per descobrir, ja que les relacions que fins ara s'estaven mantenint són les que continuaran exercint-se. El canvi serà més un procés que s'anirà desenvolupant i que, a poc a poc, configurarà una nova forma de fer.

Per a les entitats d'un cert nivell de contractació, un dels primers canvis serà la relació que s'establirà entre els treballadors i la direcció, ja que passaran de ser de caràcter individual a tenir un caràcter col·lectiu, a través de la seva representació en el comitè d'empresa.

L'experiència que tenim en aquest tipus de relacions és de caràcter con-

flictiu, bàsicament pel fet de ser experiències que responen a un altre tipus de cultura, com és la cultura de les entitats mercantils, on els interessos són molt clars i el conflicte sempre està servit per la diferència d'interessos.

Les relacions de la direcció amb els comitès d'empresa són el lloc on s'ha de manifestar la cultura de la iniciativa social. Les entitats de la iniciativa social tenim una cultura i una gestió participativa que ens diferencia

molt de les altres entitats que no són d'iniciativa social, i aquest és el camp en el qual s'ha de visualitzar la diferència fonamental amb les altres entitats.

Desgraciadament, no tenim gaires experiències en aquest camp ni sabem com s'han de fer aquest tipus de gestions, ja que en aquest sector la regulació és nova i les experiències són poc conegudes. Només cal anar a una llibreria d'empresa per arribar ràpid a la conclusió que tothom escriu però ningú pertany a la cultura de la iniciativa social, sinó que tots són experiències des de la cultura de la propietat.

És en aquest camp on hem de fer un esforç d'imaginació, és aquí on podem i hem de fer la nostra gran aportació, en el camp de les relacions laborals.

La gestió de les entitats d'iniciativa social és participativa i aquesta cultura s'ha de materialitzar en tots els àmbits de la nostra actuació, desenvolupant el nostre model de comportament, tot creant trets diferenciadors enfront de les entitats de caràcter mercantil.

Davant de les exigències dels comitès d'empresa, les entitats d'iniciativa social han d'oferir compromisos amb les

A les entitats els interessos els convenis en la mesura que aquests estableixen les regles de joc mínimes que s'han de respectar al mercat.

entitats i els seus projectes. Davant de l'opacitat de les entitats mercantils, s'ha d'oferir transparència en la gestió. Davant de l'exigència del compliment de la llei, s'ha d'oferir participació en la gestió en els àmbits que per llei correspongui.

La relació amb els comitès d'empresa és un àmbit en què les entitats es poden sentir incòmodes, bàsicament perquè implica un canvi en la gestió, incorporar-ho en la gestió diària i en el vessant més estratègic de l'entitat. Aquesta planificació, a l'hora d'integrar aquest nou àmbit de gestió en la nostra estratègia, es diu compromís, implicació i participació, és a dir, fer un intent de portar a terme una política de compromís i buscar la manera d'aconseguir la implicació dels comitès en la consecució dels objectius de les entitats.

Una altra qüestió, també molt important per la incidència que tindrà en els canvis culturals de l'entitat, són les relacions entre els responsables i els treballadors.

Quan les regulacions laborals són febles, la posició del treballador és feble per la inseguretat que existeix per mantenir el lloc de treball; en canvi, quan les regulacions s'enforteixen i les posicions, els drets i les obligacions són més clars per a totes les parts, les relacions canvien i es produeix una modificació en la posició dels responsables dels projectes, que passen a convertir-se en líders de projectes.

Els projectes els porten a terme persones que formen part d'un grup, que alhora formen un conjunt d'il·lusions, de projecció dintre de l'organització i de

ganes de participar. Gestionar aquest conjunt de sensacions és el que convertirà els responsables en líders del projecte i farà que les persones que participen en els grups es puguin implicar sense haver d'acudir al conveni per saber que és el que han o no han de fer, aconseguint que el conveni deixi de ser un arma contra l'altre i es pugui convertir en una eina de treball, i evitar així la contínua sensació d'haver de mirar si són o no competències en la funció de la

seva categoria, si s'han de realitzar les comeses que se li encomana en funció del que digui o no el conveni.

Respecte a les característiques normatives del conveni, hem de definir-lo com el primer conveni del sector del lleure sociocultural amb tots els pros i contres que un primer conveni pot comportar. La seva durada serà de tres anys; aquest temps s'estableix en funció de la necessitat de poder adaptar les realitats dels salaris als objectius salarials a aconseguir en el 2007.

Les característiques de la seva regulació se centren bàsicament en el desenvolupament que es fa en la regulació de categories, en la regulació dels contractes, en la regulació de clàusula de subrogació, en les jornades laborals i en les vacances. Totes aquestes qüestions, que no estaven regulades legalment, ens permeten portar a terme una homologació del sector.

La regulació de les categories era una clara necessitat en el sector; s'entén que és un primer pas, bé que queden serrells per regular, però com a primer pas se'ns ha permès posar les bases per a regulacions posteriors.

Quan les regulacions laborals són febles, la posició del treballador és feble per la inseguretat que existeix de mantenir el seu lloc de treball.

La regulació contractual entre les empreses i els treballadors és una de les qüestions més profundament regulades i, juntament amb les clàusules de subrogació, permetran dotar d'estabilitat a les condicions que fins avui es vivien amb una certa inestabilitat. Aquesta regulació contractual és una manifestació clara del grau de maduresa de les entitats, dels treballadors i del mercat en la mesura que es poden adoptar compromisos de futur, sabent que el mercat és prou sòlid per assumir aquests compromisos.

Per altra banda, i com a gran innovació del conveni, hem de destacar la jornada: es redueix la jornada tipus que fins avui es feia en el sector, i passa a ser de 37 hores setmanals, així com la possibilitat de gestionar la jor-

nada a través de la regulació de la jornada anual per mitjà d'una jornada irregular que permeti la gestió més flexible de la jornada ordinària.

Respecte a les vacances, s'ha inclòs la possibilitat d'introduir-les en moments de menor activitat per a l'empresa i de fragmentar-les en dos períodes.

Per últim, convé assenyalar l'augment en el capítol de les millores socials, que fins avui fixava l'Estatut dels treballadors.

Independentment de la bona o mala qualificació que es pugui atorgar a aquest conveni, és del tot necessari reconèixer la seva importància, així com felicitar-nos per haver aconseguit regular-nos través d'una norma que sempre serà molt millor que no tenir-ne cap.

© Marti 2005

Sobre humanitzar allò infrahumà

Humanizar lo infrahumano

Marcos Arruda

Editorial Icaria

Marcos Arruda és un vell conegut per als lectors de nexa. Al número 0 de la revista (1997) ja vam reproduir un article d'aquest pensador brasiler, titulat "Globalització i societat civil". Més recentment, al número 14 (2004) vam publicar el seu treball "Construint l'economia solidària" i, fins i tot, vam entrevistar-lo ("L'emancipació del treball humà").

L'atenció dispensada no és de cap manera capriciosa. Arruda és un dels principals impulsors de l'economia solidària al món, a la qual ha contribuït i contribueix des de la teoria, mitjançant nombrosos articles i llibres, i des de l'organització, com a fundador de la Xarxa Global de Socioeconomia Solidària.

A més de tot això, Arruda conrea altres facetes, principalment la d'activista polític (per exemple, va ser un dels principals experts econòmics del Partit dels Treballadors i actualment s'ha convertit en un dels crítics més fermes a la dretanització del govern de Lula) i la d'educador, com a deixeble destacat de les teories pedagògiques de Paulo Freire, les quals ha enriquit. Per si no n'hi hagués prou, va treballar com a geòleg i en una fàbrica metal·lúrgica de Sao Paulo, i va ser consultor del Consell Mundial d'Esclé-

sies, és doctor en Economia i en Educació, imparteix cursos tant a joves i adults de les classes populars com a alumnes de doctorat i coordina l'Institut de Polítiques Alternatives per al Con Sud (PACS).

Amb una experiència vital i intel·lectual tan dilatada, és natural que un llibre seu esdevingui un pou de saviesa i, inevitablement, una manifestació de transdisciplinarietat. Aquest és el cas de *Humanizar lo infrahumano*, el primer volum d'una trilogia, que es completarà amb *Hacer real lo posible* i *Hacer posible el sueño imposible*. Segons ens explica ell mateix en el preàmbul de *Humanizar lo infrahumano*, que ha estat publicat per Editorial Icaria amb la col·laboració de Nordan Comunidad i la Xarxa d'Economia Solidària, la divisió de l'obra en tres llibres obeeix a raons editorials, ens imaginem que per fer més païble el contingut als lectors i per enquadrar-lo millor en la col·lecció de què forma part. Però la decisió també té inconvenients: el lector pot trobar abrupte el final del primer volum i, sobretot, la comprensió global de l'obra, en llegir-lo per entregues, es pot ressentir. No podem, doncs, desitjar altra cosa que el segon i tercer volums apareguin ben aviat.

Ésser humà, treball i educació

Al mateix preàmbul, Arruda ens revela que ha escrit aquesta obra per explorar el sentit ontològic de l'ésser humà. L'autor està convençut "que la comprensió equívoca sobre qui som forma part dels factors de crisi civilitzatòria que vivim en aquest inici de segle i de mil·lenni, i [que] la seva elucidació té [...] un immens potencial d'influir positivament en la superació d'aquesta crisi i en el renaixement de la humanitat". Aquesta investigació, Arruda l'emprenderà des de tres vessants que, alhora que són crucials, condensen bona part de la seva trajectòria existencial: el vessant filosòfic i geoantropològic, l'econòmic i l'educatiu, a cada un dels quals dedica un volum.

Així, el primer llibre, *Humanizar lo infrahumano*, aborda el sentit ontològic de l'ésser humà a base de preguntar-se qui és l'ésser humà, quins són els seus atributs i les seves potencialitats, com ha estat el seu procés de construcció evolutiva i de quina manera pot prosseguir a partir d'ara. El segon volum *Hacer real lo posible* tracta del sentit de l'economia i del treball, així com de la possibilitat d'organitzar una altra globalització i una altra economia. Per últim, el tercer volum, *Hacer posible el sueño imposible* versa sobre el paper històric de l'educació i sobre la possibilitat d'instituir una educació que creï el tipus antropològic capaç d'estendre l'economia solidària.

El llibre, en la seva totalitat, tracta, doncs, de les relacions entre l'ésser humà, el treball i l'educació, i intenta respondre a dues preguntes cabdals: quina educació per a quin treball?, i quin treball per a quin ésser humà? A fi d'emprendre aquesta agosarada

aventura intel·lectual, s'envolta d'uns selectes companys de viatge que comparteixen, i amb qui comparteix, moltes coses, entre elles que tots són, en la definició d'Arruda, pensadors de la praxi.

Per un cantó, es fa acompanyar del gran pedagog brasiler Paulo Freire, que va concebre l'educació com a pràctica de la llibertat i que elaborà un mètode d'alfabetització que acabà sent tota una pedagogia de l'oprimit. Per l'altre, Marx, de qui reivindica el seu humanisme, la centralitat que atorga a la categoria treball, així com la metodologia d'investigació, de la qual ressalta la seva noció d'allò concret com a concentració d'un feix de determinacions i, per tant, com a unitat en la diversitat.

En tercer lloc, recorre profusament al filòsof, paleontòleg i jesuïta francès Teilhard de Chardin, un pensador tremendament polèmic i fecund que a la primera meitat del segle XX intentà compatibilitzar els resultats de la biologia evolutiva amb la fe religiosa. Chardin i Arruda semblen coincidir en dos àmbits clau.

Primerament, en una part significativa de llur cosmologia-ontologia, és a dir, ambdós conceben la realitat com un procés en què la matèria inicialment caòtica i inorgànica, mitjançant un procés de complexificació (procés també entès com d'organització creixent o de presa de consciència de la matèria), esdevé primer vida i més tard culmina en l'ésser humà, el qual, gràcies a la seva progressiva socialització i espiritualització, està cridat a desbordar els límits de l'evolució i, almenys segons Teilhard, a unificar-se amb tot l'univers i esdevenir l'Absolut en un moment futur fora de la història, que identifica amb un ordre sobrenatural.

Segonament, Theilard i Arruda coincideixen en l'antropologia, això és, defensen una mateixa visió de la persona, com a ésser que, seguint el camí evolutiu, esdevé de manera progressiva més reflexiu, autopoietic i autocentrat (evolució cap endins) i, al mateix temps, més social, solidari, altruista i cooperador (evolució cap enfora). Segons tots dos, estem passant de l'infrahumà a l'humà (som 99% genèticament primats i un 1% genèticament humans) i en un futur, fruit del procés d'acceleració evolutiva augmentat encara més per la nostra voluntat conscient, podríem passar de l'humà a l'ultrahumà.

L'antropologia de Marcos Arruda beu també del xilè Humberto Maturana i de l'indi Sri Aurobindo. Del biòleg del coneixement xilè, Marcos integra sobretot la seva biologia de l'amor, és a dir, la identificació de l'amor (entès com a plaer de viure junts) com aquella emoció precisa que va fundar la convivència i va estimular la invenció del llenguatge, i per tant que va fer específicament humans els nostres antecessors, les comunitats homínides recol·lectores establertes a Europa ara fa tres milions d'anys.

Del poeta, revolucionari i místic de Calcuta l'interessa la seva anàlisi sobre la naturalesa humana, la unitat-multiplicitat (d'individu, de gènere, de família, de cultura, d'espècie...) i les cinc dimensions que atribueix a l'ésser humà (la física, la vital, la mental, la psíquica i l'espiritual), com també que xifri l'objectiu dels humans en el desenvolupament del superhome que portem dintre nostre, un camí individual de perfecció i de felicitat que condueix de la mera naturalesa vital i física a una naturalesa espiritual.

La introducció

El volum primer consta d'una introducció i tres capítols. En la introducció, a més d'explicar-nos la motivació per escriure el llibre i aportar-nos alguns apunts biogràfics, ens adverteix sobre alguns neologismes que utilitzarà, el més destacat dels quals és *homo* en substitució del sexista *home* quan fa de genèric. Tot seguit ens indica les principals hipòtesis de partida que tractarà de demostrar al llarg dels tres llibres i acaba fent un brevíssim resum de cada un d'ells.

Per la meua part, esmentaré aquí les tres hipòtesis que Arruda pretén verificar al llarg de l'obra. La primera és que allò que constituï la "diferència evolutiva" de l'homo fou la sociabilitat, la cooperació i la solidaritat, de manera que els humans som naturalment solidaris els uns amb els altres, amb la Terra i amb el cosmos, i ara el que cal és que hi optem conscientment. La segona és que els homo naixem amb potencialitats i possibilitats que podem desenvolupar per mitjà del treball i l'educació, malgrat que la forma alienada que avui adopten tant l'un com l'altre bloquegin per ara aquest desenvolupament. Per últim, la tercera hipòtesi és que l'educació és tant una finalitat en si mateixa (un procés sense fi en què l'homo compleix la seva vocació de "ser cada vegada més"), com un mitjà al servei d'un determinat projecte d'homo i de societat.

Homo, interconnexió conscient

El primer capítol és el més breu de tots tres i el dedica a introduir les bases epistemològiques que sustentaran la resta. Concepte i llenguatge, coneixe-

ment i realitat són les quatre nocions que examina i qüestiona, com aquell qui abans de començar una partida de pòquer demana baralla nova perquè ha descobert que les antigues cartes estan marcades. En efecte, Arruda considera que els conceptes, les paraules i el paradigma mental (les “ulleres” amb què mirem la realitat) que fem servir estan marcats ideològicament, no són neutres, ben al contrari, obstrueixen els processos d’emancipació humana.

Arruda blasma el paradigma cartesià, encara dominant a Occident i que titlla de reduccionista, mentre que reivindica substituir-lo pel paradigma de la complexitat, que en aquests darrers decennis han perfilat progressivament destacats pensadors de camps tan diversos com la física quàntica, la biologia, l’ecologia, la psicologia gestaltica o la matemàtica borrosa. Aquest nou paradigma intenta descriure les profundes interrelacions entre els fenòmens biològics, psicològics, físics, socials i culturals, tots ells integrants del que s’ha anomenat “la trama de la vida”. Del paradigma de la complexitat Arruda extraurà dues idees força que lliguen especialment amb el propòsit de la seva obra: els conceptes d’indeterminació i incertesa (lleï d’indeterminació de Heisenberg) i l’intent per oferir una visió unificada de la matèria, la ment i la vida, que evolucionen d’allò més simple a allò més complex (lleï de la complexitat progressiva).

A propòsit dels conceptes i les paraules, el pensador brasiler reflexiona sobre la relació problemàtica entre concepte i llenguatge. Ens adverteix de la importància de criticar les definicions dominants (desconstrucció) i de formular nous conceptes (reconstrucció), argüint que “solament es veu allò

de què es té un concepte; tota la resta roman invisible” (Sabbaghi). A més, ens recorda que tota revolució epistemològica vol un nou llenguatge. Per exemple, si volem explicar el món des del paradigma de la complexitat necessitem menys estructures lingüístiques excloents i combatives (com les disjuntives –sí o no– i les adversatives –sí però no), i més estructures inclusives, capaces de mantenir el pensament en “el tall de la navalla”, tal com demana Arruda, capaces de connectar els dos vessants amb què tradicionalment la nostra cultura occidental ha percebut la realitat fins a escindir-la (matèria-consciència, quotidià-històric, disciplina-llibertat...).

Homo, evolució i cooperació

El segon capítol estudia l’ésser humà en el seu context i la seva evolució. Com hem arribat a ser el que som? Cap on tendeix el nostre camí evolutiu? És possible alterar conscientment aquesta tendència?

Arruda, basant-se en Teilhard de Chardin, Marx i Aurobindo, postula que l’homo és un ésser generat en el si del cosmos i, ara com ara, la síntesi més completa que coneixem de l’evolució d’aquest. Un ésser complex, conscient i reflexiu, que es troba en contínua evolució i que avança mitjançant la superació del conflicte entre els pols oposats que són constitutius de la seva complexitat (binomis com individual-col·lectiu, material-espiritual, masculí-femení...), superacions que generen sempre noves polaritats, síntesis provisionals de tesis i antítesis. Aquesta trajectòria evolutiva està inscrita en la història humana però no

determina cap futur; l'homo és lliure de triar entre aprofundir amb els seus actes la complexitat (la vida, la cooperació) o aprofundir la dissipació (l'entropia, la competició). "La vida de cada homo és [...] un desafiament a portar aquesta evolució cada vegada més enllà, a través de la seva acció conscient sobre si mateix (persona i espècie) i sobre el món."

Però malgrat aquesta indeterminació, Arruda vol deixar clar que la naturalesa humana està més predisposada a aprofundir la complexitat que no pas l'entropia, i per això dedica la meitat del capítol a rebatre les teories sobre l'agressivitat innata dels homo. Emparat en les conclusions de Maturana, del paleontòleg Richard Leakey (cèlebre per la seva descoberta als anys 70 d'un *homo habilis* al llac Turkana, d'Etiòpia) i dels biòlegs Mary i John Gribbim, Arruda defensa que la solidaritat i la cooperació han estat estratègies evolutives d'èxit practicades durant milions d'anys fins al punt que formen ja part de la nostra herència genètica, a diferència de la competició, l'agressivitat o la guerra, que són fenòmens culturals, que daten "tan sols" de fa 10.000 anys, i, doncs, constitueixen una herència més superficial.

Elements matricials de l'homo

Arruda dedica el tercer i darrer capítol del primer volum a examinar amb més cura els trets constitutius (matricials, de matriu) de l'homo. Som éssers pluridimensionals, cruïlla de diverses naturaleses, cap estàtica ni definitiva. Som éssers en construcció constant, seguint una tendència evolutiva cap a la personalització i la socialització per

mitjà d'un procés de convergència entre els humans. D'aquí Arruda deriva que hem de considerar com a èticament bo tot allò que contribueixi a fer progressar el procés de personalització i socialització i a fer que els humans s'aproximin cooperant entre ells des de l'espai local fins al global.

Som, a més, éssers que treballem i creem. Evidentment, Arruda no ofega el concepte de treball dins l'estreta acceptació que el considera com aquella acció productiva de la qual s'obté un benefici econòmic, sinó que li atorga un estatut molt més ampli, el de "tota acció creadora o transformadora, que relaciona una persona o un grup social amb ell/a mateix/a, amb altres i/o amb la natura". Per Arruda, doncs, com per Marx, el treball ens defineix i ens fa humans, però no pas el treball assalariat, origen de la dominació de classes, sinó el treball emancipat que té com a desafiament reorganitzar de manera solidària la riquesa i la societat.

Així mateix, som éssers que coneixem i actuem; combinem, doncs, coneixement (consciència) i acció (llibertat per desenvolupar les nostres potencialitats, que és en definitiva l'acceptació marxiana de riquesa).

Som, finalment, éssers amorosos i, per tant, comunitaris. Seguint Maturana i Teilhard, Arruda considera l'amor no pas com un postulat moral, sinó com una llei natural sorgida de la pròpia evolució i que apunta cap a un futur escenari de "realització humana i còsmica que transcendeix el moment històric que estem vivint i, sospitem, la mateixa Història". I en aquest punt introdueix el seu argument que "l'economia capitalista i tota economia centrada en l'acumulació de capital o de béns materials com una finalitat en si

mateixa i en la competició com la forma de relació entre els agents socials s'*a-parta del camí evolutiu* perquè llança a persones, empreses i nacions unes contra d'altres" i ens convoca a "rescatar el camí natural", per a la qual cosa "per a éssers cooperatius, solidaris i amorosos, necessitem *una economia cooperativa, solidària i amorosa*. I per formar els agents d'aquesta economia necessitem també *una educació amorosa*". En sintonia amb aquesta tesi, Arruda clou el capítol parlant de la socioeconomia solidària i de l'educació de la praxi.

Sobre la socioeconomia solidària, indaga l'origen de la pràctica (l'esclat del capitalisme industrial del segle XIX), i del terme, incloent-hi el dels seus nombrosos sinònims (economia social, economia popular, economia del treball, etc.), analitza el principi en què es basa –la solidaritat, que no pot ser únicament ontològica, sinó que l'homo ha de convertir també en conscient– i la defineix: "un sistema alternatiu al capitalisme construint-se per mitjà del floriment de xarxes horitzontals i verticals de producció i intercanvi de béns i serveis, mediats per monedes diverses i per relacions solidàries entre les parts". Per acabar, ens anuncia la seva actualitat i importància, en el benentès que s'hi aplicarà a fons en el volum II de la seva obra.

Finalment, sobre l'educació que anomena de la praxi (per diferenciar-la d'altres educacions, l'educació en abstracte, l'educació alienadora i les concepcions merament funcionals o estructurals de l'educació), Arruda avança també algunes idees que desenvoluparà en el volum III: el reconeixement que, en tant que éssers evolutius, som éssers educatius per excel·lència;

la convicció que qualsevol sistema educatiu està al servei d'una determinada concepció del món, de la societat i de l'homo i, consegüentment, que el projecte d'homo cooperatiu i d'economia solidària a què ell aspira, que no deixa de ser un projecte polític, requereix una educació adient. Finalment, i a la manera de Paulo Freire, Arruda xifra com l'objectiu primordial d'un educador de la praxi, en el pla concret, aconseguir que "els educands desenvolupin la seva pròpia capacitat de *conèixer i actuar* creativament en el seu camp del saber, el treball i la vida", i en el pla més espiritual, ajudar-los a "alliberar-se de si mateixos, a identificar-se plenament amb els altres i el món com a socis del coneixement", i proposa com el millor mètode pedagògic que pot seguir mostrar la pròpia vida com a exemple.

Valoració i dubtes

Alguns fragments d'*Humanitzar lo infrahumano* poden costar de llegir. A la natural dificultat dels passatges més filosòfics s'afegeix, al meu entendre, l'estructura enrevesada d'algun capítol. Però l'esforç per superar aquests esculls són compensats amb escriure per l'interès de les tesis d'Arruda, així com per la riquesa de fonts i arguments que utilitza per defensar-les. L'amplitud de mires d'Arruda és enorme; no exagero si dic que ens fa volar molt alt amb el seu llibre.

Personalment, coincideixo del tot amb les conclusions que Arruda desprèn de les seves tesis (la triple necessitat de potenciar el vessant més solidari, cooperador, amorós i espiritual dels humans, de reemplaçar la civilització capitalista per una altra de

més justa basada en l'economia solidària i el treball emancipat, i d'impulsar una educació que s'adeqüi a aquests dos primers objectius) i combrego també amb una part significativa de la seva epistemologia, constituïda pel paradigma de la complexitat i per la filosofia de la praxi.

En canvi, hi ha aspectes de les tesis, és a dir, una part de la seva visió de la naturalesa humana, que em grinyola. Jo també descarto que l'ésser humà sigui essencialment agressiu, però això no em porta a anar-me'n a l'extrem contrari, és a dir, a afirmar que som essencialment cooperatius, com crec que fa Arruda. Trobo més ajustat a la realitat adoptar una valoració ambigua de la naturalesa humana, en tant que dintre nostre portem predisposicions contradictòries.

Igualment em sembla versemblant que l'amor hagi esperonat la invenció del llenguatge i, doncs, la nostra humanitat, com també considero imprescindible que reconeguem que l'amor és un motor social més important del que ens pensem (tal com demanen Maturana, Chardin, Arruda i molts altres com Erich Fromm o feministes com Montserrat Guntín i Anna Jónasdóttir); però no per això ignoro l'existència d'altres emocions negatives com són l'agressió, l'enveja, la cobdícia o l'odi, que operen tant com les positives, tal com ens recorda el mateix Maturana. En alguns paratges, llegint Arruda i, encara més, les citacions que reproduïx de Theillard de Chardin, em fa l'efecte com si tots dos esbiaïxessin en un sentit il·luminista, i doncs positiu, nocions com "creació", "ésser emocional" o "diferència evolutiva". Per mi, és clar que l'ésser humà és creador, però també de monstres; crec que l'enveja ens fa

tant éssers emocionals com l'amor i em dol, però no puc deixar de reconèixer que la crueltat és una altra diferència evolutiva dels humans respecte a la resta d'animals. La part fosca de l'homo també existeix, no hi ha res que ens faci considerar-la residual en comparació de la part lluminosa, i em pregunto si Arruda comparteix aquest diagnòstic.

D'altra banda, alguns paràgrafs –pocs– del llibre freguen la teleologia de la història, la teologia fins i tot, dues visions que no comparteixo. Reprodueixo més extensament una frase que he citat més amunt perquè s'entengui el que vull dir: "comprovar que l'amor és una llei natural i no un postulat moral, que el sentit de l'amor emergeix naturalment de la pròpia evolució i, alhora, apunta vers una realització humana i còsmica que transcendeix el moment històric que estem vivint i, sospitem, la mateixa Història".

Finalment, si desconfio de situar l'homo en el centre de la "pel·lícula" evolutiva terrestre, ja em semblaria perdre del tot el sentit de la proporció, per dir-ho d'alguna manera, pretendre acomodar-nos al bell mig de l'evolució còsmica. Tal com afirma la prestigiosa biòloga Lynn Margulis i el seu fill, el també biòleg Dorion Sagan, en el capítol anomenat significativament "L'home egocèntric" del seu llibre *Microcosmos*, "no es pot tenir una visió equilibrada de la història de l'evolució si se la considera únicament com una preparació per a l'ésser humà." Doncs bé, em fa l'efecte que Chardin i Arruda contemplen de vegades l'evolució des d'aquesta perspectiva: "l'ésser humà com la síntesi més completa (que coneixem) de la història del cosmos", "com la culminació evolutiva de la vida a la Terra"... És

una manera de mirar-ho, certament. Ara, tot i que no sigui tan plaent per al nostre orgull d'espècie, el mateix fenomen es pot contemplar des d'una perspectiva igualment holística però canviant el "protagonista", que és el que fan Margulis i Sagan: "Existeixen, en canvi, proves per demostrar que som el resultat d'una recombinació de poderoses comunitats bacterianes amb una història de milers de milions d'anys. Formem part d'una intricada trama que procedeix de l'original conquesta de la Terra pels bacteris. La capacitat d'intel·ligència i de tecnologia no pertany específicament a l'espècie humana, sinó a tot el conjunt de la vida. Si tenim en compte que les propietats que són útils rarament són negligides per l'evolució,

és molt probable que els nostres poders, que deriven del microcosmos, perdurin en ell. La intel·ligència i la tecnologia, incubades per la humanitat, són en realitat propietat del microcosmos. Podrien perfectament sobreviure a la nostra espècie en formes de vida futures que sobrepassen els límits de la nostra imaginació." Potser sí que fins ara hem emergit com la muntanya més sobresortint de l'evolució al planeta Terra, però poden aparèixer cims més alts en forma d'altres espècies vives o qui sap si, fins i tot, com a sistemes experts no biològics, allò que fins avui anomenem, potser ja matusserament, màquines.

Jordi Garcia Jané

La semilla del futuro

La agricultura explicada a los ciudadanos

José Bové, François Dufour
Icaria Antrazyt

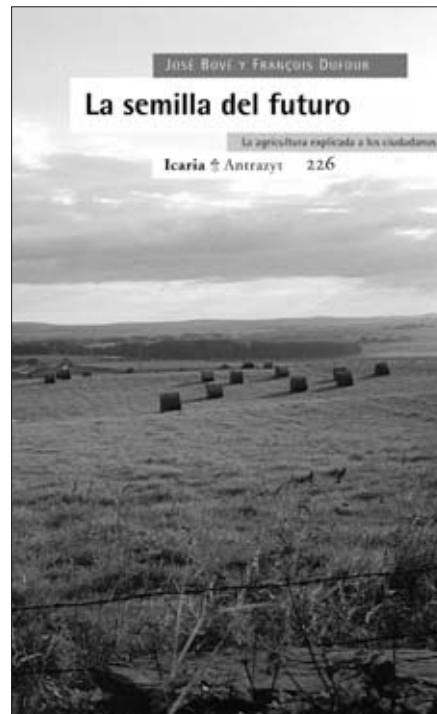
Dos homes del camp i del terròs, José Bové i François Dufour, assenten les bases pedagògiques per a una reconstrucció de l'agricultura ciutadana en el si de l'aldea planetària. Els dos són autors d'un primer llibre *El mundo no es una mercancía* (Icaria). Després d'aquest testimoni sobre la lluita en comú i les seves vivències militants, s'han tornat a trobar per reconstruir el futur i reiniciar una relació directa amb la ciutadania.

Els sòls, els paisatges, són el resultat d'una gestió mil·lenària i d'una transmissió d'experiències diverses, no es pot considerar el camp només com una reserva, un parc natural, un museu a l'aire lliure, amb nuclis rurals i reserves indígenes. El ciutadà no disposa de cap guia que l'ajudi a circular dins la marea de la Política Agrícola Comuna i a no cedir a les mentides i manipulacions. La globalització posa trampes a les paraules i al recuperat discurs ecològic. L'objectiu pedagògic i democràtic d'aquesta obra és permetre el lector inter-

venir en l'important debat del qual se l'ha mantingut apartat des de fa massa temps perquè torni a ser-ne un dels actors, o sia, un consumidor actiu.

José Bové, líder i actual portaveu de la Confédération Payeane, fundada el 1987, s'ha convertit en l'ambaixador itinerant del moviment per defensar la solidaritat amb tots els camperols del món, mitjançant la Via Campesina.

François Dufour, anterior portaveu de la Confederation, és el responsable del moviment en qüestions relatives a la seguretat alimentària i participa en nombrosos debats i taules rodones. És vicepresident d'Attac França.

Rescata tu dinero

(Finanzas solidarias y transformación social)

Nuria del Río Paracolls

Ed. Talasa

Rescata tu dinero pretén oferir una visió crítica i esperançada del que l'economia i les finances solidàries poden aportar al canvi social. A més d'una primera part dedicada a perfilar un altre sentit de l'economia i del diner, l'autora repassa les entitats de finançament alternatiu existents a Àsia (el Grameen de Bangla Desh i altres), Amèrica del sud (el Banco Palmas de Brasil i altres) i Europa (la Banca ètica italiana i altres), per acabar el llibre desgranant amb més detall les diverses experiències de banca ètica a l'Estat espanyol, com Triodos, REAS, COOP 57, Acció Solidària contra l'Atur o La Alcançia.

Ciudadanos soberanos

(Participación y democracia directa)

Rafael Rodríguez

Ed. Almuzara

L'autor del llibre defensa un nou concepte de democràcia, la *demoarquia*, que propugna el dret dels ciutadans a deliberar i decidir sobre els afers públics de manera directa. Traça els fonaments i els principis de la *demoarquia* i prevé contra el seu principal opositor, el representant polític. Descentralització del poder, nous models productius socialment útils, creació de procediments transparents i participatius per a la gestió responsable dels recursos públics i participació real de les minories en el disseny de les polítiques locals són algunes de les innovadores propostes que conté aquest llibre.

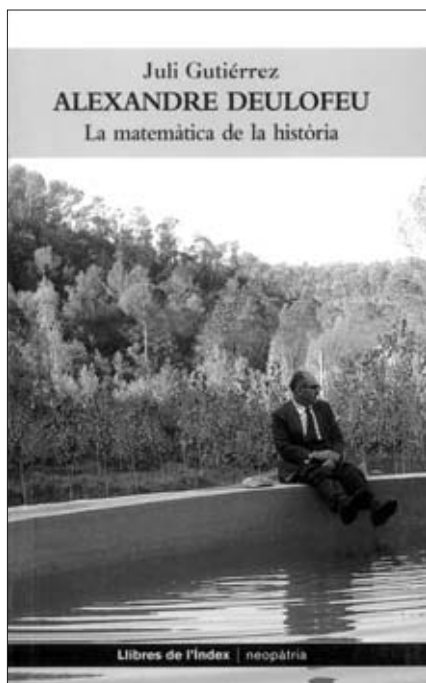
Alexandre Deulofeu

(La matemàtica de la història)

Juli Gutiérrez

Llibres de l'Índex

Alexandre Deulofeu (1903-1977) fou un català polifacètic, però sobretot un filòsof de la història. La matemàtica de la història és el nom que donà a la teoria amb què Deulofeu explica les civilitzacions com processos biològics amb cicles que es repeteixen, en funció de la demografia, els imperis i les onades i/o morts imperials. Aquest llibre de Juli Gutiérrez ens sintetitza el pensament d'aquest savi, un pensament que està en la línia d'altres filòsofs de la història com Oswald Spengler i Arnold Toynbee, però dels quals evita tant el pessimisme com la simplificació.

Con la comida no se juega

(Alternativas autogestionarias a la globalización capitalista desde la agroecología y el consumo)

Daniel López García i José Ángel López López

Ed. Traficantes de Sueños

Aquest llibre l'escriuen dos activistes del BAH! (Bajo el Asfalto está la Huerta) de Madrid, una cooperativa autogestionària de producció, distribució i consum d'hortalisses ecològiques. Partint d'una documentada crítica a l'actual model agroalimentari, la incomunicació de les ciutats i l'economia monetaritzada, els autors ens proposen que autogestionem la nostra alimentació, i ens aporten la seva experiència en aquest terreny explicant-nos a fons com sorgeix, evoluciona i s'organitza el BAH!

nexe 17

Els models polítics i estils de desenvolupament dominants s'han entrebancat amb formidables obstacles per compatibilitzar el desenvolupament personal amb el desenvolupament social. Tant les dinàmiques de l'exercici del poder, com els efectes d'ideologies excloents, tendeixen a dissoldre les persones en arquetips de massa, o a sacrificar les masses per arquetips de l'individu. Sovintegen els models que ajornen el desenvolupament social en nom de la sobirania del consumidor, en circumstàncies que reduir la persona a la categoria de consumidor també coarta el desenvolupament personal.

Desenvolupament social i desenvolupament individual no poden donar-se de manera divorciada. Tampoc no és raonable pensar que l'un pot sobreviure mecànicament com a conseqüència de l'altre. *Una societat sana ha de plantejar-se, com a objectiu ineludible, el desenvolupament conjunt de totes les persones i de tota la persona.*

Manfred A. Max-Neef, *Desarrollo a escala humana*